

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ,
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ :

**ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝΔΟΓΕΝΟΥΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

Παπασταματίου Γεώργιος
Επιβλέπων καθηγητής: Πολύζος Σεραφείμ

Βόλος, Δεκέμβριος 2017

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λ.π., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Ο Δηλών,

Παπασταματίου Γεώργιος

*Ολοκληρώνοντας την διπλωματική εργασία,
νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω
τον επιβλέποντα καθηγητή μου Πολύζο Σερραφείμ,
καθώς και την καθηγήτρια Τσιάνπα Μαρία για την πολύτιμη βοήθειά της.
Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τον υπάλληλο της Δ/σης Αναπτυξιακού
Προγραμματισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας, Χρήστο Γερμανολούδη, ο οποίος
συνετέλεσε στην αποπεράτωση της συλλογής των απαραίτητων στοιχείων
για την πρωτογενή έρευνα που διεξήχθη.
Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου και δη τον αδερφό μου για τη στήριξή του,
και αφιερώνω αυτή τη διπλωματική στη μνήμη του φίλου μου, Χρήστου Παπαδόπουλου.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΚΟΠΟΣ – ΣΤΟΧΟΙ – ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

<i>Μεθοδολογία έρευνας .....</i>	<i>2</i>
<i>Δομή της διπλωματικής εργασίας.....</i>	<i>3</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝΔΟΓΕΝΟΥΣ-ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

2.1	Ιστορική εξέλιξη των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης	5
2.2	Η μεταβλητή ‘‘χώρος’’ στις προσεγγίσεις της περιφερειακής ανάπτυξης ..	7
2.3	Η εφαρμογή της πολιτικής των πόλων ανάπτυξης	8
2.4	Οι «ατέλειες» των θεωριών των δυο πρώτων γενεών	10
2.5	Η εμφάνιση ενός νέου προτύπου ανάπτυξης - Ενδογενής ανάπτυξη: έννοιες και χαρακτηριστικά	12
2.5.1	Το υπόδειγμα του Romer (1986)	12
2.5.2	Ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις νεότερες θεωρίες ανάπτυξης.....	13
2.5.3	Η έννοια της ενδογενούς-τοπικής ανάπτυξης.....	14
2.5.4	Τα χαρακτηριστικά και οι άξονες της ενδογενούς ανάπτυξης.....	15
2.5.5	Παράγοντες προώθησης της ενδογενούς ανάπτυξης	17
2.6	Παραδείγματα διεθνούς εμπειρίας περιοχών ενδογενούς ανάπτυξης.....	18
2.7	Συμπεράσματα.....	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ‘‘ΤΟΠΙΚΟΥ’’ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ-ΕΝΔΟΓΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.1	Στόχοι και κατευθύνσεις των πολιτικών της ΕΕ για την ενδογενή (ισόρροπη) ανάπτυξη του Κοινοτικού χώρου - ΣΑΚΧ.....	21
3.2	Οι στόχοι και οι κατευθύνσεις των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισόρροπη ανάπτυξη του Κοινοτικού χώρου.....	22
3.3	Η εξειδίκευση της Στρατηγικής για την Τοπική – Ενδογενή ανάπτυξη στην Ελλάδα: Προγραμματική περίοδος 2007-2013.....	23
3.4	Η προσαρμογή των χωρικών πολιτικών στην εδαφική προσέγγιση για την ανάπτυξη - Τρέχουσα προγραμματική περίοδος 2014-2020.....	24

3.4.1 Τα νέα χρηματοδοτικά εργαλεία τοπικής ανάπτυξης της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ για την προγραμματική περίοδο 2014-2020	25
3.4.2 Άλλα σημαντικά χρηματοδοτικά εργαλεία.....	26
3.5 Εφαρμογή και αξιοποίηση των Περιφερειακών Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης.....	27
3.6 Συμπεράσματα.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ “ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ” ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΔΟΓΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	
4.1 Η προσπάθεια διαμόρφωσης του “τοπικού” αναπτυξιακού προτύπου	30
4.1.1 Διοικητικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα:1980-σήμερα.....	30
4.1.2 Πρόγραμμα «Καποδίστριας».....	31
4.1.3 Πρόγραμμα «Καλλικράτης»	31
4.2 Η Αναπτυξιακή διάσταση του Προγράμματος “Καλλικράτης”	32
4.2.1 Ο ρόλος-αρμοδιότητες της Περιφέρειας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό	32
4.2.2 Οι αρμοδιότητες της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης.....	33
4.2.3 Επιχειρησιακά Προγράμματα των Ο.Τ.Α.- Θεσμικό πλαίσιο, σκοπός και στόχος εκπόνησης.....	33
4.3 Η περίπτωση της περιφέρειας Θεσσαλίας	34
4.4 Συμπεράσματα.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ Η ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
5.1 Αναπτυξιακή Νομοθεσία: Μία σύντομη ιστορική αναδρομή	44
5.2 Τα κίνητρα των αναπτυξιακών νόμων: 1982 – 2004.....	44
5.3 Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3299/2004 (Α΄ και Β΄ Φάση).....	46
5.3.1 Είδη παρεχόμενων ενισχύσεων	46
5.3.2 Υπαγόμενα επενδυτικά σχέδια (Τομείς)	46
5.3.3 Ύψος Προϋπολογισμού επενδύσεων	46
5.3.4α Ποσοστά Ενίσχυσης- Α΄ Φάση	47
5.3.4β Ποσοστά Ενίσχυσης- Β΄ Φάση	48
5.3.5 Ιδία συμμετοχή του επενδυτή	49
5.4 Καινοτομίες- Αρνητικά στοιχεία του ΑΝ 3299/2004	49
5.4.1 Οι βασικότερες καινοτομίες του Νόμου είναι:	49
5.4.2 Απόψεις του Συνδέσμου Επιχειρήσεων & Βιομηχανιών (Σ.Ε.Β)	50
5.4.3 Τα κυριότερα αρνητικά στοιχεία του ΑΝ 3299/2004.....	51

5.5 Συμπεράσματα.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
Η ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ-ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΝΟΜΟΣ 3299/2004 (Α΄ ΚΑΙ Β΄ ΦΑΣΗ)	
6.1 Γενικά.....	53
6.2 Περιγραφική ανάλυση των πρωτογενών στοιχείων του ΑΝ 3299/2004 (Α΄ Φάση)	54
6.2.1 Προέλευση ιδίων κεφαλαίων	54
6.2.2 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής	55
6.2.3 Ιδία κεφάλαια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	57
6.2.4 Ενδογένεια ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	58
6.2.5 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά Ύψος επένδυσης και ΠΕ	60
6.2.6 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής	64
6.2.7 Ιδία κεφάλαια και ενδογένεια αυτών ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής	65
6.2.8 Ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, τομέα παραγωγής και ΠΕ	66
6.3 Περιγραφική ανάλυση των πρωτογενών στοιχείων του ΑΝ 3299/2004 (Β΄Φάση).....	68
6.3.1 Προέλευση ιδίων κεφαλαίων	68
6.3.2 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής	69
6.3.3 Ιδία κεφάλαια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	72
6.3.4 Ενδογένεια ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	73
6.3.5 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά Ύψος επένδυσης και ΠΕ.....	75
6.3.6 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής	80
6.3.7 Ιδία κεφάλαια και ενδογένεια αυτών ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής	80
6.3.8 Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, τομέα παραγωγής και ΠΕ	82
6.3.9 Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β΄ Φάση)...	84
6.4 Αναπτυξιακός Νόμος Και Απασχόληση: Περιφέρεια Θεσσαλίας	85
6.4.1 Νέες θέσεις εργασίας (σε ΕΜΕ) των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων	86
6.4.2 Τομεακή ανάλυση των νέων θέσεων εργασίας.....	87
6.4.3 Ενδογένεια κεφαλαίων και νέες θέσεις εργασίας.....	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	99

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 : Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων.....	548
Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ.....	55
Διάγραμμα 3: Ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά τομέα παραγωγής.....	560
Διάγραμμα 3α: Ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ	561
Διάγραμμα 4: Ποσοστιαία κατανομή Ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής.....	571
Διάγραμμα 5: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής	58
Διάγραμμα 6: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής.....	58
Διάγραμμα 7: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής	59
Διάγραμμα 7α: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	54
Διάγραμμα 8: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ).....	60
Διάγραμμα 9: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ	61
Διάγραμμα 10: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ).....	562
Διάγραμμα 10α: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	57
Διάγραμμα 11: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	647
Διάγραμμα 12: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)	63637
Διάγραμμα 13: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	64
Διάγραμμα 14: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής.....	64
Διάγραμμα 15: Ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής.....	650
Διάγραμμα 16: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής	660
Διάγραμμα 17: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	67
Διάγραμμα 18: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής.....	67
Διάγραμμα 19: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής..	62
Διάγραμμα 21 : Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων.....	69

Διάγραμμα 22 : Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Διάγραμμα 23 : Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων σχεδίων ανά τομέα παραγωγής	705
Διάγραμμα 24 : Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων σχεδίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ (Α΄ και Β΄ φάση)	66
Διάγραμμα 25: Ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Διάγραμμα 26 : Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ (Α΄ και Β΄ φάση).....	67
Διάγραμμα 27: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής	748
Διάγραμμα 28: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής (Α΄ και Β΄ Φάση)	74
Διάγραμμα 29: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	69
Διάγραμμα 30: Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)	76
Διάγραμμα 31: Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ (Α΄ και Β΄ φάση).....	76
Διάγραμμα 32: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων (στο σύνολο αυτών) ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)	77
Διάγραμμα 33: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	78
Διάγραμμα 34: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)	78
Διάγραμμα 35: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) (Α΄ και Β΄ Φάση).....	79
3	
Διάγραμμα 36: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ.....	794
Διάγραμμα 37: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής	80
Διάγραμμα 38: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής	816
Διάγραμμα 39: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής	77
Διάγραμμα 40: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ	82
Διάγραμμα 41: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής.....	78
Διάγραμμα 42: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.....	79

Διάγραμμα 43: Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β' Φάση).	85
Διάγραμμα 44: Θέσεις εργασίας (σε ΕΜΕ) ανά τομέα δραστηριότητας (Α' και Β' Φάση)	86
Διάγραμμα 45: Θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ολοκληρωμένη επένδυση (Α' Φάση) στους παραγωγικούς τομείς της Θεσσαλίας.....	872
Διάγραμμα 46: Θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ολοκληρωμένη επένδυση (Β' Φάση) στους παραγωγικούς τομείς της Θεσσαλίας.....	873
Διάγραμμα 47: Νέες θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής (Α' Φάση).....	883
Διάγραμμα 48: Νέες θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής (Β' Φάση)	88
Διάγραμμα 49: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
Διάγραμμα 50: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α-γενής τομέας)	85
Διάγραμμα 51: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Β-γενής τομέας)	86
Διάγραμμα 52: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Γ-γενής τομέας)	86
Διάγραμμα 53: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Μαγνησία-Καρδίτσα). 87	
Διάγραμμα 54: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Λάρισα-Τρίκαλα).....	88
Διάγραμμα 55: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης	88
Διάγραμμα 56: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α-γενής τομέας)	89
Διάγραμμα 57: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Β-γενής τομέας)	89
Διάγραμμα 58: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α' & Β'-γενής τομέας).....	90
Διάγραμμα 59: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Γ'-γενής τομέας) Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
Διάγραμμα 60: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Μαγνησία-Τρίκαλα)	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Διάγραμμα 61: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Λάρισα-Καρδίτσα)	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.

Κατάλογος Πινάκων

*Πίνακας 1: Ποσοστά ενίσχυσης ανά Περιοχή και Κατηγορία (Α΄ Φάση) **Σφάλμα!** Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.*

Πίνακας 2: Ποσοστά ενίσχυσης ανά περιοχή και Κατηγορία (Β΄ Φάση)..... 48

Πίνακας 3: Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων και προέλευση ιδίων κεφαλαίων (Α΄ Φάση). 54

Πίνακας 4: Αριθμός ολοκληρωμένων Επενδυτικών Σχεδίων ανά ΠΕ και Τομέα παραγωγής...55

Πίνακας 5: Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων και προέλευση ιδίων κεφαλαίων (Β΄ Φάση). 68

Πίνακας 6: Ποσοστιαία μεταβολή προέλευσης των ιδίων κεφαλαίων και των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων 68

Πίνακας 7: Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β΄ Φάση) 84

Πίνακας 8: Μέσος αριθμός νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση 866

ABSTRACT

The technocratic pattern of development adopted until the '70s, also known as “up to bottom” development or model of polar development, has been strongly criticized, especially with regard to the creation of binary phenomena (a 'two-speed economy') and its inability to realize its goals, such as reducing inequalities, tackling unemployment, improving living standards of the economically weaker population etc. On the contrary, the benefits of peripheral regions are reaped from the development poles, with the simultaneous appearance of over-concentration on them. In the light of the above mentioned approach, and taking into account the integration of economic relations and interdependencies at global level, the cohesion policy of the European Union is gradually shifting from the comparative advantages of the regions to the “absolute / competitive” advantages, and henceforth, becomes reason for shaping a model of endogenous development ("bottom-up" development), according to that the investment initiative of local population is encouraged, local businesses are mobilized / participated in the development process, local resources (natural and human) are activated / organized by local entrepreneurs, cooperation between various actors (public, private, social actors, etc.) is sought, aiming at increasing employment and improving the living standards of the local population, while the crucial prerequisite for achieving the above, is not only the existence of a conducive economic environment, but also a meticulous institutional framework. In Greece (region of Thessaly), both through the recent administrative reform («*Kallikratis Programme*») and the establishment of Investment Laws, endogenous development is promoted. Finally, the strengthening of local small and medium-sized enterprises, the introduction and usage of innovation in the production process, as well as the enhancement of their competitiveness, are components of the endogenous development, and all these in the context of balanced/sustainable economic growth.

Key words: Endogenous Growth characteristics, Administrative reforms, Investment law, Private participation, Region of Thessaly

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τεχνοκρατικό πρότυπο ανάπτυξης που υιοθετήθηκε μέχρι τη δεκαετία του '70, γνωστό και ως «εκ των άνω» ανάπτυξη ή πολιτικό πρότυπο ανάπτυξης, δέχθηκε έντονες επικρίσεις κυρίως όσον αφορά στη δημιουργία δυαδικών φαινομένων-οικονομία δύο ταχυτήτων- και στην αδυναμία αυτού να πραγματώσει τους στόχους που είχε, όπως η μείωση ανισοτήτων, η αντιμετώπιση της ανεργίας, η βελτίωση της ποιότητας ζωής του οικονομικά ασθενέστερου πληθυσμού κ.τ.λ.. Αντιθέτως, παρατηρούνται απομυζητικά φαινόμενα των περιμετρικών περιφερειών από τους πόλους ανάπτυξης, με την ταυτόχρονη δημιουργία υπερσυγκεντρώσεων σε αυτούς. Υπό το πρίσμα της παραπάνω προσέγγισης, και λαμβάνοντας υπόψη την ολοκλήρωση των οικονομικών σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων σε παγκόσμιο επίπεδο, η πολιτική συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στρέφεται σταδιακά από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των περιφερειών στα «απόλυτα/ανταγωνιστικά» πλεονεκτήματα και πλέον, γίνεται λόγος για τη διαμόρφωση ενός υποδείγματος ενδογενούς ανάπτυξης («εκ των κάτω» ανάπτυξη), σύμφωνα με το οποίο ενθαρρύνεται η επενδυτική πρωτοβουλία του τοπικού πληθυσμού, κινητοποιούνται/συμμετέχουν οι τοπικές επιχειρήσεις στην αναπτυξιακή διαδικασία, ενεργοποιούνται/οργανώνονται οι τοπικοί πόροι (φυσικοί και ανθρώπινοι) από τους τοπικούς επιχειρηματίες, επιδιώκεται η συνεργασία μεταξύ ποικίλων δρώντων (δημόσιοι, ιδιωτικοί, κοινωνικοί φορείς κ.α.), στοχεύοντας στην αύξηση της απασχόλησης και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού, ενώ κρίσιμη προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω αποτελεί η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικονομικού και θεσμικού πλαισίου. Στην Ελλάδα (περιφέρεια Θεσσαλίας), τόσο μέσω της πρόσφατης διοικητικής μεταρρύθμισης (σχέδιο “*Καλλικράτης*”), όσο και μέσω της θέσπισης Αναπτυξιακών Νόμων, επιτυγχάνεται η προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης, συνιστώσες της οποίας είναι η ενίσχυση των τοπικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η εισαγωγή καινοτομίας στην παραγωγική διαδικασία, καθώς και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας αυτών, και όλα αυτά στα πλαίσια της ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης.

Λέξεις κλειδιά: Χαρακτηριστικά Ενδογενούς Ανάπτυξης, Διοικητικές Μεταρρυθμίσεις, Αναπτυξιακός Νόμος, Ιδία συμμετοχή, Περιφέρεια Θεσσαλίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΚΟΠΟΣ – ΣΤΟΧΟΙ – ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η διπλωματική εργασία με θέμα: «Τα Χαρακτηριστικά της Ενδογενούς Ανάπτυξης στην Ελλάδα: Η Περίπτωση της περιφέρειας Θεσσαλίας», πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με έδρα το Βόλο. Η εν λόγω εργασία επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά της ενδογενούς ανάπτυξης στην Ελλάδα, καθώς και στις παραμέτρους που συντελούν στην προώθηση ή μη αυτής (οικονομικό περιβάλλον, αναπτυξιακή νομοθεσία κτλ.), έχοντας ως χωρική αναφορά την Περιφέρεια της Θεσσαλίας.

Οι επενδύσεις, σύμφωνα με τον Πολύζο (2011), αποτελούν μέσο άσκησης πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης και ακρογωνιαίο λίθο όσον αφορά στη βελτίωση του βαθμού αποδοτικότητας του περιφερειακού οικονομικού συστήματος. Από τη στιγμή κιόλας που οι επενδύσεις παρουσιάζουν ενδογενή χαρακτηριστικά, δηλαδή όταν τα κεφάλαια είναι εσωτερικής και εν προκειμένω περιφερειακής προέλευσης, τότε γίνεται λόγος για ενδογενή ανάπτυξη.

Γενικότερα, είναι αποδεκτό ότι, με τους εκάστοτε αναπτυξιακούς νόμους τίθενται, έμμεσα ή άμεσα, στόχοι όπως πρώτον, η βέλτιστη και ταχύτερη ενεργοποίηση του φυσικού και ανθρώπινου παραγωγικού δυναμικού, με σκοπό την επιτάχυνση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης των περιφερειών της χώρας και δεύτερον, η δημιουργία νέων και σύγχρονων παραγωγικών μονάδων για τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της περιφερειακής οικονομίας.

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω προσέγγιση και έχοντας κατά νου, ότι η προσέγγιση αυτή αποτελεί μία συνιστώσα της ενδογενούς ανάπτυξης, ως δεύτερη συνιστώσα αυτής ορίζεται ο εξορθολογισμός του διοικητικού συστήματος, ώστε γίνεται αντιληπτό, ότι μέσω της πληθώρας των εγχειρημάτων αναδιαμόρφωσης των διοικητικών ορίων (σχέδιο «Καποδίστριας», σχέδιο «Καλλικράτης») στην Ελλάδα, επιχειρείται η υιοθέτηση ενός διοικητικού συστήματος με αποτελεσματικό αποκεντρωτικό χαρακτήρα, το οποίο θα παρέχει σημαντικά πλεονεκτήματα, όπως για παράδειγμα την άμεση και έγκυρη γνώση των προβλημάτων, την ταχύτερη και αποδοτικότερη λήψη αποφάσεων και κυρίως στην αгаστή συνεργασία πολίτη-κράτους, μέσω του επαναπροσδιορισμού των σχέσεων αυτών των δύο.

Μεθοδολογία έρευνας

Η μεθοδολογία έρευνας που ακολουθήθηκε, ώστε να εξαχθούν τα συμπεράσματα όσον αφορά στην ενδογένεια των ιδίων κεφαλαίων των επενδυτικών σχεδίων της Περιφέρειας Θεσσαλίας που εντάχθηκαν στον Αναπτυξιακό Νόμο (ΑΝ) 3299/2004 (Α' και Β' Φάση)¹, ήταν η πρωτογενής συλλογή στοιχείων, στη Δ/ση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Η έρευνα επικεντρώνεται στα ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια, και στην προκειμένη περίπτωση στις διακόσιες σαράντα τέσσερις (244) ολοκληρωμένες επενδύσεις του ΑΝ του 2004, καθώς και στις διακόσιες τριάντα τρεις επενδύσεις (233) της Β' φάσης αυτού.

Τα στοιχεία αφορούν:

- Ημερομηνία ολοκλήρωσης επενδύσεων
- Αριθμό ολοκληρωμένων επενδύσεων
- Συνολικό ύψος επένδυσης (Π/Υ)²
- Ποσό ιδίων (ενδογενών και μη) κεφαλαίων
- Ενδογένεια ιδίων κεφαλαίων
- Νομό
- Παραγωγικό τομέα
- Νέες θέσεις εργασίας

Σαφώς, υπάρχουν και τα κοινοτικά προγράμματα και δράσεις, όπως του ΕΣΠΑ, που παρέχουν κίνητρα και ενισχύουν τις Μικρο-Μεσαίες επιχειρήσεις και την εν γένει ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών από αυτές, γεγονός που αυξάνει την τοπική επιχειρηματικότητα και κατ' επέκταση την ενδογενή ανάπτυξη. Ωστόσο, επιλέγεται η έρευνα του εν λόγω ΑΝ, διότι η διαδικασία εύρεσης των απαραίτητων στοιχείων ήταν ευκολότερη. Επιπλέον, βάσει της αναπτυξιακής νομοθεσίας, διαμορφώνεται το συνολικό σχήμα χρηματοδότησης (συνολικό ύψος επένδυσης, επιχορήγηση, δάνεια, ίδια συμμετοχή) και το γενικότερο πλαίσιο της επένδυσης (προέλευση κεφαλαίων, παραγωγικοί τομείς επενδύσεων, αριθμός ολοκληρωμένων σχεδίων, νέες θέσεις εργασίας κ.α.).

Με άλλα λόγια επιχειρείται, πρώτον η διερεύνηση της ενδογενούς ή μη προέλευσης των ιδίων κεφαλαίων των επενδυτών, δηλαδή αν τα κεφάλαια που επενδύονται στη Θεσσαλία είναι όντως Θεσσαλών επενδυτών ή όχι. Δεύτερον, εξετάζεται το εάν και κατά πόσο τα ενδογενή κεφάλαια διαφοροποιούνται ανά Περιφερειακή Ενότητα (ΠΕ), τομέα παραγωγής και συνολικό ύψος επένδυσης (Π/Υ). Τρίτον, διερευνάται η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και απασχόλησης (δημιουργία νέων θέσεων εργασίας). Για τη συσχέτιση έγινε χρήση του λογισμικού *SPSS* (*Superior Performance Software System*), ένα από τα πιο διαδεδομένα λογισμικά για

¹ Βλ. Κεφ. 5.3

² Το συνολικό ύψος επένδυσης των επενδυτικών σχεδίων δεν ξεπερνάει τα 2εκ. ευρώ. Η Δ/ση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας διαχειρίζεται τα επενδυτικά σχέδια με το συνολικό ύψος επένδυσης να αντιστοιχεί στο παραπάνω ποσό. Επενδυτικά σχέδια άνω του εν λόγω ποσού, καθώς και μεγάλα ενεργειακά έργα υπάγονται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Οικονομικών.

τη στατιστική ανάλυση δεδομένων. Επίσης, η συσχέτιση ήταν απλού τύπου, ενώ για την εξαγωγή των συμπερασμάτων λήφθηκε υπόψη η τιμή Pearson, με το επίπεδο σημαντικότητας να είναι της τάξεως του 5% (0,05), ενώ τέλος πραγματοποιείται μια σύγκριση μεταξύ των αποτελεσμάτων της έρευνας όσον αφορά στην Α' και Β' φάση του AN.

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρατίθενται και παρουσιάζονται, κυρίως μέσω των Διαγραμμάτων, και κατά δεύτερον μέσω Πινάκων, ενώ όπως προαναφέρθηκε, γίνεται χρήση του λογισμικού *SPSS*, ώστε να εξεταστεί η ύπαρξη ή μη συσχέτισης μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και νέων θέσεων εργασίας.

Επομένως, στόχοι της διπλωματικής αυτής εργασίας, αποτελούν η ανάλυση των συνιστωσών της ενδογενούς ανάπτυξης, η ανάδειξη αυτού του προτύπου ανάπτυξης ως του πλέον ενδεδειγμένου τρόπου οικονομικής ανάπτυξης, ειδικά στην τρέχουσα οικονομική συγκυρία, και γενικότερα της ανάδειξης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της περιφέρειας Θεσσαλίας, καθώς και της επισήμανσης των αρνητικών στοιχείων αυτής γεγονός που την αποτρέπουν, ως ένα βαθμό, στην προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης.

Δομή της διπλωματικής εργασίας

Για την επίτευξη των στόχων της συγκεκριμένης εργασίας, επιλέχθηκε να ακολουθηθεί η παρακάτω δομή – εφτά (7) κεφάλαια, από τα οποία πέντε εξ' αυτών είναι θεωρητικού περιεχομένου, το έκτο περιλαμβάνει την περιγραφική ανάλυση της πρωτογενούς έρευνας, ενώ τέλος παρατίθενται τα συμπεράσματα και ως φυσικό επακόλουθο οι προτάσεις.

Αναλυτικότερα, στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται ακροθιγώς, η εξέλιξη των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης και δη του πολιτικού προτύπου ανάπτυξης, το οποίο δημιούργησε παρά έλυσε προβλήματα- κοινωνικοοικονομικού περιεχομένου-, καθώς και στη σταδιακή στροφή προς τη διαμόρφωση και την εφαρμογή ενός νέου υποδείγματος ανάπτυξης, αυτού της ενδογενούς ανάπτυξης. Επίσης, καταγράφονται τα χαρακτηριστικά της ενδογενούς ανάπτυξης και οι παράγοντες μεγέθυνσης και ανάπτυξης των τοπικών οικονομιών, ενώ δίνονται ορισμένα παραδείγματα διεθνούς εμπειρίας περιοχών ενδογενούς ανάπτυξης.

Το τρίτο κεφάλαιο, πραγματεύεται τις στρατηγικές (στόχοι και κατευθύνσεις) της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ενδογενή-τοπική ανάπτυξη, καθώς και τη συμβολή του ΣΑΚΧ και των Εκθέσεων Συνοχής στην προώθηση της «εκ των κάτω» ανάπτυξης, τονίζοντας τη σημασία του *εδαφικού κεφαλαίου*. Στο τέλος του εν λόγω κεφαλαίου, γίνεται λόγος τόσο περί εξειδίκευσης της στρατηγικής για την τοπική-ενδογενή ανάπτυξη στην προγραμματική περίοδο 2007-2013, όσο και περί προσαρμογής των χωρικών πολιτικών στην εδαφική προσέγγιση κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020.

Στο τέταρτο Κεφάλαιο, γίνεται μια νύξη στην αναπτυξιακή διάσταση του προγράμματος «Καλλικράτης», καθώς και στην ενίσχυση του ρόλου της Τοπικής

Αυτοδιοίκησης (Πρωτοβάθμιο και Δευτεροβάθμιο επίπεδο), με τη συγκεκριμένη διπλωματική να επικεντρώνεται στο κατά πόσο ενισχύθηκε η τοπική-ενδογενής επιχειρηματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα οικονομική κρίση, που σαφώς επέδρασε αρνητικά τόσο στον αριθμό υπαγωγής επενδυτικών σχεδίων στον ΑΝ, όσο και στην επένδυση ενδογενών κεφαλαίων, ώστε να αξιοποιηθεί το αντίστοιχο ενδογενές δυναμικό.

Στο πέμπτο Κεφάλαιο, επιχειρείται μία σύντομη ιστορική ανάδρομή περί Αναπτυξιακής Νομοθεσίας. Επιπλέον, παρατίθενται τα κίνητρα των αναπτυξιακών νόμων (1982-2004), εξετάζοντας την ύπαρξη σχέσεως με το πρότυπο της ενδογενούς ανάπτυξης. Ωστόσο, η συγκεκριμένη διπλωματική επικεντρώνεται στην λεπτομερειακή ανάλυση του ΑΝ 3299/2004 (Α' και Β' Φάση), ενώ τέλος καταγράφονται τόσο οι καινοτομίες αυτού, όσο και τα αρνητικά του στοιχεία.

Στο έκτο Κεφάλαιο, γίνεται η περιγραφική ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων της έρευνας που διεξήχθη και αφορά στους εξής άξονες: διατομεακό επίπεδο, ενδοπεριφερειακό επίπεδο (ανά ΠΕ), συνολικό ύψος επένδυσης (Π/Υ), διερεύνηση ύπαρξης συσχέτισης μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και απασχόλησης (δημιουργία νέων θέσεων εργασίας). Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων/προτάσεων -έβδομο κεφάλαιο- που προέκυψαν όχι μόνο από τη διεξαχθείσα έρευνα, αλλά και της γενικότερης εικόνας της Θεσσαλίας όσον αφορά στην ενδογενή ανάπτυξη, ενώ έγινε προσπάθεια σύνδεσης αυτών με άλλα αποτελέσματα μελετών.

Η ολοκλήρωση αυτής της διπλωματικής αποτελεί, ταυτόχρονα και το εφαλτήριο για τη διερεύνηση και αξιοποίηση των μέχρι σήμερα λανθανόντων τοπικών πόρων της περιφέρειας Θεσσαλίας, και σαφώς της ανάδειξης των «*απόλυτων/ανταγωνιστικών*» πλεονεκτημάτων αυτής, μέσω της επένδυσης των ενδογενών κεφαλαίων των επιχειρηματιών. Επιπλέον, απαιτείται η ανάληψη ριζικότερων καινοτόμων πρωτοβουλιών, η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων, Ερευνητικών Ινστιτούτων και τοπικών επιχειρήσεων, ώστε να δημιουργηθούν δίκτυα (networks) έρευνας και ανάπτυξης. Ωστόσο, κρίσιμη προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω αποτελεί η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικονομικού περιβάλλοντος και θεσμικού πλαισίου, μιας και σε περιόδους κρίσης το πρότυπο της ενδογενούς ανάπτυξης αποτελεί, σε περιφερειακό επίπεδο, το πλέον ενδεδειγμένο πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης (Αρταβάνη, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝΔΟΓΕΝΟΥΣ-ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

2.1 Ιστορική εξέλιξη των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης

Από τη δεκαετία του 1930 και έπειτα, η ανάγκη προγραμματισμένων δράσεων για την ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών αυξάνονταν όλο και περισσότερο, ενώ μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η άσκηση περιφερειακής πολιτικής στις χώρες της Δύσης, εστιάζονταν στην ενίσχυση της σχέσης μεταξύ κέντρου-περιφέρειας. Σύμφωνα με τον Πολύζο (2011), η παραπάνω ενίσχυση δημιουργεί από τη μία πλευρά, περιφέρειες «υπεραναπτυγμένες», κεντρικές και αυτοδύναμες, ενώ από την άλλη, περιφέρειες υπανάπτυκτες, απομονωμένες και εξαρτημένες από τις πρώτες.

Στη βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται διάφορα κριτήρια όσον αφορά στην ταξινόμηση των θεωριών. Σύμφωνα με το Χριστοφάκης (2000: 13, όπ. αναφ στο Holland, 1976), χρησιμοποιείται ως κριτήριο η κατεύθυνση προς την οποία «κινούνται» ή μεταβάλλονται διαχρονικά οι ανισότητες, με αποτέλεσμα να υπάρχουν οι θεωρίες αυτοεξισορρόπησης/ανάπτυξης ή **θεωρίες σύγκλισης**, και οι θεωρίες ανισορροπίας/υπανάπτυξης ή **θεωρίες απόκλισης**.

Οι θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης ταξινομούνται σε τρεις γενιές (Χριστοφάκης, 2000, όπ. αναφ. στο Χατζημιχάλης, 1992):

- i. Στις θεωρίες της πρώτης γενιάς, οι οποίες αναφέρονται στην περίοδο 1930-1950.
- ii. Στις θεωρίες της δεύτερης γενιάς από το 1950-1980
- iii. Στην πρόσφατη χρονική περίοδο, 1980 έως σήμερα

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα **θεωρίας της πρώτης γενιάς**, αποτελεί η θεωρία της έλλειψης και αφθονίας φυσικών πόρων, η οποία παραπέμπει στη θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου³ και στη δημιουργία συγκριτικών πλεονεκτημάτων στις περιφέρειες. Η ύπαρξη πόρων -γεωγραφικά/κλιματολογικά χαρακτηριστικά, ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο- δημιουργεί συγκριτικά πλεονεκτήματα και προϋποθέσεις οικονομικής ανάπτυξης έναντι των περιφερειών που δεν κατέχουν τους αντίστοιχους πόρους, γεγονός που τις καθιστά λιγότερο αναπτυγμένες (Πολύζος, 2011).

³ Βλ. Πολύζος, 2011: 229-235

Επόμενο παράδειγμα, αποτελεί το υπόδειγμα της εξαγωγικής οικονομικής βάσης (Πολύζος, 2011, όπ. αναφ. στους Tiebout, 1956 και North, 1955), βάσει του οποίου, η ανάπτυξη μιας περιφέρειας καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την εξαγωγική της δραστηριότητα, δεδομένου ότι το εισόδημα που προέρχεται από τον εξαγωγικό της τομέα έχει πολλαπλασιαστική δράση στην οικονομία της περιφέρειας⁴. Τέλος, υποδείγματα του τύπου Harrod-Domar⁵, το νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης, η θεωρία της τομεακής διάρθρωσης, καθώς και οι δυϊστικές θεωρίες ανήκουν στην ίδια γενιά (Πολύζος, 2011).

Οι θεωρίες της δεύτερης γενιάς, όπως το υπόδειγμα του Rostow (1960), το πρότυπο χωρικής μεγέθυνσης του Taaffe, η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης του Friedmann⁶-βασίστηκαν στον κλασικό διαχωρισμό της οικονομίας μεταξύ ενός σύγχρονου-εκβιομηχάνιση, αστικοποίηση, τεχνολογία, επιχειρηματικότητα, καινοτομία- και ενός παραδοσιακού -ύπαιθρος, γεωργία, παραδοσιακές παραγωγικές δομές, χαμηλή παραγωγικότητα- τομέα, όπου ο πρώτος τομέας ως άλλη προωθητική δύναμη, θα οδηγήσει το δεύτερο προς την ευημερία και τον εκσυγχρονισμό αυτού, διαχέοντας κατά την τελική «απογείωση» τα οφέλη της ανάπτυξης σε ολόκληρη την περιφέρεια (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ στο Χατζημιχάλης, 1992). Επίσης, η φιλοσοφία των πόλων ανάπτυξης (Perroux, Boudeville (1966)), Myrdal (1957), Hirschman (1958), Williamson (1965) κ.α.) κατατάσσονται στην περίοδο αυτή.

Τέλος, στην **τρίτη γενιά ανήκουν οι θεωρίες** σχετικά με την ενδογενή-τοπική ανάπτυξη ή «ανάπτυξη από τα κάτω», τις τεχνοπόλεις, τα επιστημονικά πάρκα και την ευέλικτη-έξυπνη εξειδίκευση. Η έννοια της ανάπτυξης, στο νέο αυτό πρότυπο δεν περιορίζεται απλώς σε μια αφηρημένη έννοια αυτής – πλέον γίνεται λόγος για *εδαφική προσέγγιση* και όχι για τομεακή-, αλλά συνθέτεται από μια πληθώρα χαρακτηριστικών. Πρώτον, αξιοποιούνται στο βέλτιστο βαθμό, οι όποιες τοπικές παραγωγικές δυνάμεις μέσω της ενεργούς κινητοποίησης όλων των τοπικών φορέων, δημιουργώντας τοπικές συνέργιες και ενθαρρύνοντας την τοπική κοινωνία να επιδιώξει, στο συγκεκριμένο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, μέσα από την «*θεσμική της χειραφέτηση*» (αποκεντρωμένη διαχείριση και χρηματοδότηση), την

⁴ Η αύξηση των εξαγωγικών αγαθών προκαλεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην περιφερειακή οικονομία. Συνεπώς, η περιφερειακή πολιτική πρέπει να λαμβάνει μέτρα για την ενίσχυση και οικοδόμηση ισχυρής εξαγωγικής βάσης, καθώς και την προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων, προκειμένου να αυξηθούν οι εξαγωγές και άρα το περιφερειακό εισόδημα (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Λαμπριανίδη, 1992).

⁵ Το υπόδειγμα Harrod-Domar αποτέλεσε το πρώτο υπόδειγμα της κατηγορίας των υποδειγμάτων της «εξωγενούς ανάπτυξης» και αναπτύχθηκε ανεξάρτητα από τους Roy F. Harrod (1939) και Evsey Domar (1946) (Χριστοφάκης, 2000)

⁶ Ο Friedmann (1966), έκρινε ότι το ποσοστό συμμετοχής του βιομηχανικού προϊόντος στο συνολικό προϊόν αποτελεί βασικό αναπτυξιακό κίνητρο, διακρίνοντας τέσσερις φάσεις στη διαδικασία ανάπτυξης, εξειδικεύοντας τη θεωρία των σταδίων ανάπτυξης στη θεώρηση του περιφερειακού προβλήματος (όπ. αναφ στο Χριστοφάκης, 2000).

πύκνωση των οριζόντιων δεσμών και την «αγκύρωση» των πόρων στο χώρο, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της κληρονομιάς στη διαδικασία «αδιοτυποποίησης» των πόρων (Γούσιος, 2015· Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013).

Η πύκνωση των οριζόντιων δεσμών (Πολύζος, 2013 όπ. αναφ στο Marshal, 1920: 171-172, 184-185), αναφέρεται σε επιχειρήσεις του ίδιου παραγωγικού κλάδου, όταν συγκεντρώνονται στην ίδια τοποθεσία, ευνοώντας τη δημιουργία δικτύων και ανταλλαγών μεταξύ τους («κοινωνικό κεφάλαιο»), με αποτέλεσμα την αύξηση της λειτουργικής τους αποτελεσματικότητας (οικονομίες εντοπιότητας). Οι ανταλλαγές μεταξύ των επιχειρήσεων, εκτός από προϊόντα μπορεί να αφορούν και ανθρώπινο δυναμικό, εξοπλισμό, τεχνολογία/τεχνογνωσία⁷, ανάπτυξη κοινών στρατηγικών μάρκετινγκ και παραγωγής, γεγονός που βοηθάει στη δημιουργία ενός κλίματος συνεργασίας, αλληλοκατανόησης και αλληλοβοήθειας, αξίες οι οποίες δύνανται να χαρακτηριστούν ως προκαπιταλιστικές (Γούσιος, 2015).

Είναι γεγονός, ότι η μετάβαση στην εποχή της ευέλικτης εξειδίκευσης, έχει οδηγήσει τις επιχειρήσεις στην αναζήτηση περιοχών εγκατάστασης με, όχι πλέον «συγκριτικά πλεονεκτήματα» (κεφάλαιο, εργασία, υποδομές: πλεονεκτήματα που σχετίζονται με τα παραδοσιακά νεοκλασικά υποδείγματα προσφοράς), αλλά «απόλυτων» ή «ανταγωνιστικών» πλεονεκτημάτων», δηλαδή πλεονεκτήματα που εντοπίζονται κατά μοναδικό τρόπο σε συγκεκριμένους τόπους. Επομένως, μέσω της αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων αυτών- φυσικών και πολιτισμικών-, αλλά πολύ περισσότερο μέσω της αξιοποίησης του θεσμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος -παράγοντες τεχνολογικής καινοτομίας- (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 7 όπ. αναφ. στο OECD, 2001: 16), εξασφαλίζεται η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και κατ' επέκταση της περιφέρειας⁸ (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013 όπ. αναφ. στο OECD, 2001: 16).

2.2 Η μεταβλητή “χώρος” στις προσεγγίσεις της περιφερειακής ανάπτυξης

Η ενσωμάτωση της μεταβλητής “χώρος” στις θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης αρχίζει σταδιακά από τη δεκαετία του 1930, δίνοντας απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούσαν χωρικές κατανομές πολλών φαινομένων (Πολύζος, 2011). Αρχικά, η χωρική διάσταση των οικονομιών φαινομένων ήταν ελάχιστονο σημασίας, εκτιμώντας ότι ο μηχανισμός της αγοράς αφενός, και η τέλεια κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής αφετέρου, αποτελούσαν ικανές συνθήκες εξάλειψης των όποιων διαπεριφερειακών ανισορροπιών (Πολύζος, 2011).

Οι πρώτες προσεγγίσεις της περιφερειακής ανάπτυξης, ακολουθούσαν το **μη χωρικό** πρότυπο των νεοκλασικών οικονομικών θεωριών του διεθνούς εμπορίου και της

⁷ Η αυξημένη παραγωγικότητα μιας επιχείρησης λόγω τεχνολογικής προόδου μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου μέσω της διάχυσης της γνώσης, η οποία ενσωματώνεται στην έννοια της τεχνολογίας (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 6).

⁸ Αύξουσες αποδόσεις στην παραγωγικότητα και πολλαπλασιαστικά οφέλη (θετικές εξωτερικές οικονομίες) στην οικονομία της ευρύτερης περιοχή, οικονομίες συγκέντρωσης, μείωση της εξάρτησης της περιφέρειας από τις εισαγωγές, βελτιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις δυνατότητες εξαγωγών (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013 όπ. αναφ. στο OECD, 2001: 16).

εθνικής οικονομικής ανάπτυξης. Κατά συνέπεια, βάσει των νεοκλασικών οικονομολόγων, η επίδραση του χώρου στην οικονομική δραστηριότητα είναι ανύπαρκτη λόγω της τέλει κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής με μηδενικό κόστος μεταφοράς- «κινούνται στιγμιαία, αυτόματα με μηδενικές δαπάνες»-, ενώ η κατανομή τους γίνεται με ομοιόμορφο τρόπο (Κονσόλας 1985,1997 όπ. αναφ. στο Richardson, 1962).

Αντιθέτως, υπό μια γενική θεώρηση, στο Πολύζος (2011 όπ. αναφ. στο Αργύρης 1985), οι οικονομικές δραστηριότητες εμφανίζονται, πραγματοποιούνται και αναπτύσσονται στο χώρο. Όσο σημαντική είναι η τεχνολογία που χρησιμοποιείται στη παραγωγική διαδικασία, άλλο τόσο σημαντική είναι η επιλογή του τύπου εγκατάστασης επιχειρήσεων, επηρεάζοντας τη βιωσιμότητα αυτών. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα (όπ. αναφ. στο Isard, 1974), η ποιοτική και ποσοτική χωρική ανισοκατανομή μεταξύ πόρων και οικονομικών δραστηριοτήτων, δημιουργεί διαφορετικές αμοιβές στους παραγωγικούς συντελεστές, διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας στις περιφέρειες. Η παράμετρος «χώρος» αποτελώντας πηγή οικονομικών πλεονεκτημάτων ή μειονεκτημάτων, αφού διαμορφώνει χαμηλή ή υψηλή προσιτότητα (accessibility) σε κάποιες περιοχές, οικονομίες συγκέντρωσης και συσσώρευση παραγωγικής διαδικασίας σε ορισμένες θέσεις, κ.λπ., επηρεάζει τη συνολική λειτουργία του οικονομικού συστήματος (Πολύζος, 2011).

Τέλος, στα πλαίσια της ενδογενούς ανάπτυξης, ο χώρος αποτελεί στρατηγικό παράγοντα αναπτυξιακών χαρακτηριστικών και ευκαιριών, ενώ όπως επισημαίνεται στο Ασπρογέρακας & Ζαχαρή (2013: 3, όπ. αναφ. στο Castells, 1996), οι πόλεις και οι περιφέρειες επιδιώκουν την ανάδειξή τους σε κόμβο ενός παγκόσμιου δικτύου οργάνωσης (επιχειρηματικού, κοινωνικού, τεχνολογίας)⁹, μιας οργάνωσης η οποία είναι θεμελιωμένη πάνω στη θεσμική, οργανωτική και χωρική εγγύτητα, καθώς και σε κοινωνικο-πολιτικές σχέσεις, ενσωματώνοντας προκαπιταλιστικές αξίες, όπως αλληλεγγύη, αμοιβαιότητα κ.α. Στο πλαίσιο αυτό ο χώρος αποκτά νέα σημασία και χαρακτηρίζεται ως «*χώρος των ροών*».

2.3 Η εφαρμογή της πολιτικής των πόλων ανάπτυξης

Οι θεωρίες της πολιτικής ανάπτυξης και της διάχυσης είχαν ως αναγκαία και αναπόσπαστη προϋπόθεση, καθ' όλη την αναπτυξιακή δυναμική των βιομηχανικών κρατών, την οικονομική μεγέθυνση και πόλωση οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, ενώ η αποτελεσματική οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων επέρχονταν μέσω των κατάλληλων ενεργειών των δημόσιων φορέων, κατευθυνόμενες «*εκ των άνω*», χρησιμοποιώντας τα παραδοσιακά μέσα άσκησης περιφερειακής πολιτικής (Παπαδάκη-Τζεδάκη, 1997· Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Barquero, 1991).

⁹ Η διευκόλυνση των μετακινήσεων και η εύκολη διάχυση της επικοινωνίας μπορεί να άρουν σε πολλές περιπτώσεις χωρικούς περιορισμούς (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013 όπ. αναφ. στο Asprogerakas & Ioannou, 2007).

Οι δεκαετίες του '60 και '70 μπορούν να χαρακτηριστούν ξεκάθαρα ως περιόδους εφαρμογής του δόγματος των πόλων ανάπτυξης. Σε ορισμένες χώρες της Νότιας Αμερικής (Βραζιλία, Βενεζουέλα, Χιλή), καθώς και στη Νότια Κορέα, Ταϊλάνδη και Ιαπωνία, όπως και στην Τουρκία, προωθούνταν η εφαρμογή της πολιτικής της “αποκεντρωμένης συγκέντρωσης”, όπου οι λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές θα συγκέντρωναν την αστικο-βιομηχανική ανάπτυξη. Η προώθηση βιομηχανικών δραστηριοτήτων σε ένα μικρό αριθμό μεσαίων πόλεων μέσα στην αστική ιεραρχία, συντελεί στην αγροτική και περιφερειακή ανάπτυξη, έτσι ώστε το σύστημα παραγωγής να μπορεί να διαχέεται μέσω της εκβιομηχάνισης όλο και μικρότερων αστικών πυρήνων (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στους Friedmann and Weaver, 1979· Barquero 1991· Χατζημιχάλης 1992).

Στον Ευρωπαϊκό χώρο, την ίδια περίοδο, παρατηρείτε η εφαρμογή της πολιτικής των πόλων ανάπτυξης στη Γαλλία, όπου οχτώ μεγάλα αστικά κέντρα επιλέχθηκαν ως οι λεγόμενες «μητροπόλεις ισορροπίας», με σκοπό την έναρξη της διαδικασίας πολιτικής ανάπτυξης σε επιλεγμένες περιφέρειες, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της υπερσυγκέντρωσης του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων στο Παρίσι (πολιτική που αργότερα εφήρμοσε και ο κ. Μάνος για την Αθήνα). Το ίδιο πρότυπο ανάπτυξης εφαρμόστηκε και στην Αγγλία, την Ιταλία, την Ιρλανδία και την Ελλάδα, έχοντας τη μορφή κρατικής παρέμβασης, είτε με τη δημιουργία κρατικά ελεγχόμενων επιχειρήσεων (Ιταλία), είτε με τη θέσπιση κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Αγγλία, Ιρλανδία) (Πολύζος, 2011).

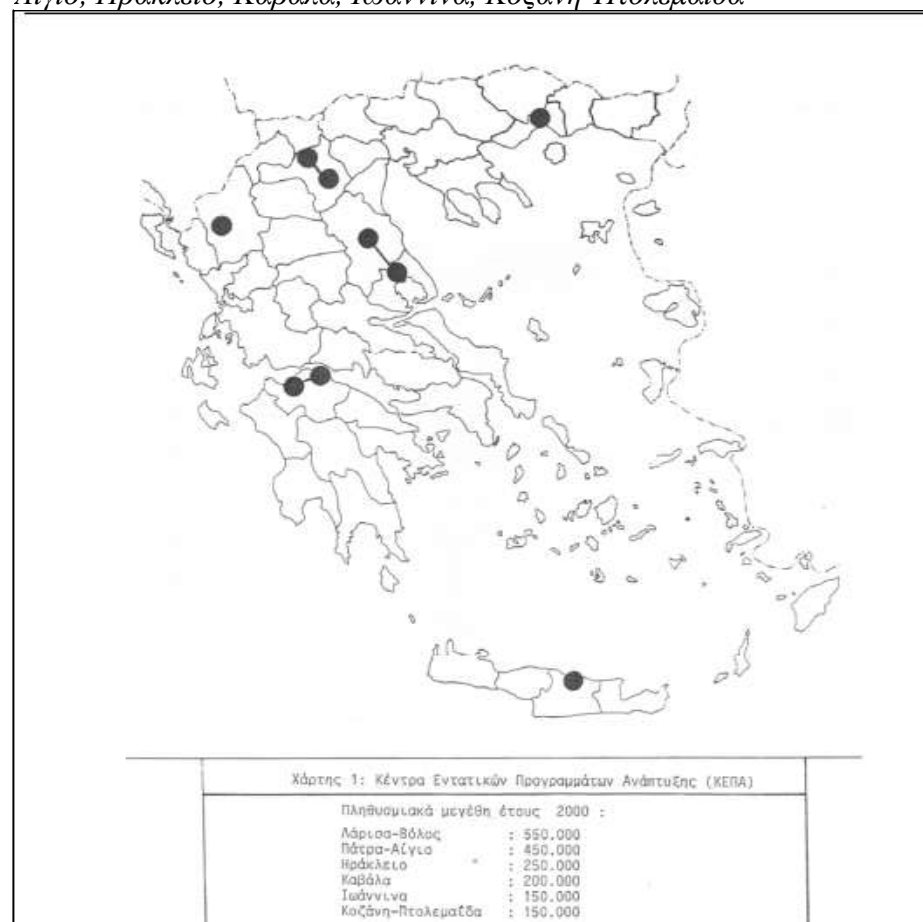
Συγκεκριμένα, τη δεκαετία του '70 στην Ελλάδα, τα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης, οι χωροταξικές ρυθμίσεις καθώς και η στρατηγική των «αντίπαλων πόλεων», η οποία υλοποιήθηκε ύστερα από απόφαση του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Ν. 360/1976) το 1978, ήταν σαφώς επηρεασμένα από τη θεωρία των πόλων ανάπτυξης. Στο “Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως 1978-1982”, περιγράφεται μια αντίστοιχη πολιτική, η οποία απέβλεπε κυρίως στη μείωση της κυριαρχίας της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, καθώς και στην τόνωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής την υπαίθρου και των υπόλοιπων πόλεων (βλ. ΦΕΚ 1021/Β'/1979). Η αναπτυξιακή περιφερειακή πολιτική (Πολιτική των Κ.Ε.Π.Α¹⁰ - Χάρτης Ι) στηρίχθηκε στην αναβάθμιση ορισμένων επαρχιακών κέντρων και τη δημιουργία έξι Κέντρων Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης -έξι οικισμοί ή ζεύγη οικισμών-, τα οποία θα αποτελούσαν και τους νέους πόλους ανάπτυξης, ή τις “αντίπαλες πόλεις”, όπως έγιναν ευρέως γνωστές (αντίπαλες προς την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη) (Κουσιδώνης, 2007).

Όπως σημειώνεται στο Πολύζος (2011), τα κέντρα αυτά θα λειτουργούσαν ως «ανάχωμα» και θα βοηθούσαν στην ανάσχεση του κύματος της μετανάστευσης προς την Αθήνα/Θεσσαλονίκη, γεγονός που χαρακτήριζε τη μεταπολεμική περίοδο. Όπως αναφέρεται στο Κουσιδώνης (2007: 10), το συγκεκριμένο πρόγραμμα υπέστη δριμεία

¹⁰ Κέντρα Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης

κριτική τόσο από την αντιπολίτευση όσο και σε επιστημονικό-τεχνικό επίπεδο και εγκαταλείφθηκε. Ωστόσο, η έννοια των πόλων ανάπτυξης, που σε γραμμική εκδοχή ονομάζεται “άξονας ανάπτυξης”, χρησιμοποιείται και σήμερα στην επίσημη ελληνική χωροταξική πολιτική¹¹ (Κουσιδώνης, 2007: 20).

Χάρτης 1: Τα έξι ΚΕΠΑ με τα πληθυσμιακά μεγέθη τους: Λάρισα- Βόλος, Πάτρα- Αίγιο, Ηράκλειο, Καβάλα, Ιωάννινα, Κοζάνη-Πτολεμαΐδα

Πηγή: ΦΕΚ 1021/Β'/1979

Εν κατακλείδι, η πολιτική των πόλων ανάπτυξης παρέμεινε ιδιαίτερα δημοφιλής για αρκετά χρόνια, παρά τις αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητά της. Παρά ταύτα, τα πρώτα αποτελέσματα της πολιτικής αυτής ανάπτυξης παρουσίαζαν σοβαρές αποκλίσεις από τα αναμενόμενα, όσον αφορά στους στόχους, όπως είναι η μείωση των ανισοτήτων, η αντιμετώπιση της ανεργίας και της φτώχειας.

2.4 Οι «ατέλειες» των θεωριών των δυο πρώτων γενεών

Η νεοκλασική αντίληψη της «τέλειας» κινητικότητας του κεφαλαίου και της εργασίας, με παράλληλη εξάλειψη οποιονδήποτε ανισοτήτων μέσω της λειτουργίας του μηχανισμού της αγοράς, καθώς και το πρότυπο της «ανάπτυξης για την ανάπτυξη», σύμφωνα με το οποίο η ανάπτυξη ταυτίζονταν με τη μεγέθυνση και την

¹¹ Όπως για παράδειγμα στο ΠΠΧΣΑΑ της Περιφέρειας Θεσσαλίας (ΦΕΚ 1484Β/2003) – “Πόλοι και Άξονες Ανάπτυξης- Αναπτυξιακές Ενότητες – Ζώνες Ημερησίων Μετακινήσεων”.

εκβιομηχάνιση, δεν μπόρεσαν να δώσουν λύσεις στα σοβαρά αναδυόμενα κοινωνικά προβλήματα (αποβιομηχανοποίηση, αύξηση ανεργίας, άνιση κατανομή εισοδήματος, ένταση φτώχειας κ.λπ.) (Χριστοφάκης, 2000).

Το τεχνοκρατικό αυτό πρότυπο ανάπτυξης, οδήγησε στην εμφάνιση φαινομένων εξάρτησης (**θεωρίες εξάρτησης** -*dependency theories*-,) των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών από το «κέντρο» - καπιταλιστικές, βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες – (Πολύζος, 2011). Πολλές φορές, η ακούσια αυτή εξάρτηση είναι οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής φύσεως. Μεταξύ άλλων, δύο βασικοί εκφραστές της σχολής αυτής, ήταν ο A. G. Frank (1967) με την έξυπνη διατύπωση της «ανάπτυξης της υπανάπτυξης» και ο A. Emmanuel (1972) με τη θεωρία της «άνισης ανταλλαγής» (Χριστοφάκης, 2000). Επιπλέον, το εν λόγω πρότυπο κατά την Αρταβάνη (2011) θεωρήθηκε υπαίτιο όσον αφορά στη δημιουργία δυαδικών φαινομένων –οικονομία δύο ταχυτήτων ή χωρικός δυϊσμός (*spatial dualism*)¹² – και την δριμεία αντίθεση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας.

Οι σχέσεις ανταλλαγής, κατά τον Frank, έχουν ιεραρχική δομή και περιλαμβάνουν **μητροπόλεις και δορυφόρους**. Με άλλα λόγια, οι εργάτες και οι μικροί καλλιεργητές συνδέονταν με τα τοπικά κέντρα συσσώρευσης κεφαλαίου, τα οποία με τη σειρά τους λειτουργούσαν ως δορυφόροι στα κέντρα απόσπασης κεφαλαίου -μεγάλα βιομηχανικά κέντρα-. Ωστε, τα αναπτυγμένα κέντρα – πόλοι ανάπτυξης- απομυζούσαν το πλεόνασμα που παράγονταν στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες, το οποίο αντί να επανεπενδυθεί στον τόπο που παράγονταν, μεταφέρονταν στα πλούσια-αναπτυγμένα κέντρα (Πολύζος, 2011: 289-290). Επιπλέον, ο ίδιος συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η χωροθέτηση μεγάλων-προωθητικών βιομηχανιών, ύστερα από κρατική παρέμβαση, σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, δε σημαίνει παράλληλα και την ανάπτυξη αυτών, τονίζοντας ότι σκοπός ενός «*σχεδιασμένου πόλου*» είναι η δημιουργία σχέσεων συνεργασίας και λειτουργικών αλληλεξαρτήσεων με τις υπόλοιπες τοπικές επιχειρήσεις, μέσω ανάθεσης σε αυτές δευτερευουσών ή συμπληρωματικών εργασιών, έτσι ώστε τα θετικά αποτελέσματα από την αύξηση της ζήτησης να παραμείνουν εντός της τοπικής οικονομίας, γεγονός που δε συνέβαινε καθώς τα τοπικά παραγόμενα κέρδη, έτειναν να κατευθύνονται προς τις μητροπολιτικές περιοχές (Πολύζος, 2011).

Υπό το πρίσμα των παραπάνω προσεγγίσεων, κατά την αναπτυξιακή διαδικασία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ζητήματα που άπτονται θεμάτων κοινωνικής, πολιτιστικής, περιβαλλοντικής και πολιτικής υφής Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ στο Ρέππας, 1991). Ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, εμφανίζεται η ανάγκη διαφοροποίησης των στρατηγικών ανάπτυξης, δίνοντας έμφαση στη βέλτιστη

¹² Οι πιο αναπτυγμένες περιοχές, δηλαδή οι πόλοι, θα κρατούσαν εξειδικευμένες και τεχνολογικά προηγμένες λειτουργίες, όπως έρευνα και ανάπτυξη (R & D), σχεδιασμό νέων προϊόντων, πειραματικές εφαρμογές, ενώ θα άφηναν για την ενδοχώρα τις βαριές εργασίες χαμηλής ειδίκευσης και απόδοσης, καθώς και τις επαναλαμβανόμενες εργασίες με τυποποιημένη τεχνολογία, όπως για παράδειγμα η συναρμολόγηση του τελικού προϊόντος (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Ευαγγελινίδου, 1987).

αξιοποίηση των τοπικών πόρων, στην ενεργοποίηση των τοπικών παραγωγικών δυνάμεων καθώς και στον έλεγχο της αναπτυξιακής διαδικασίας (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Ρέππας, 1991· Barquero, 1991).

2.5 Η εμφάνιση ενός νέου προτύπου ανάπτυξης - Ενδογενής ανάπτυξη: έννοιες και χαρακτηριστικά

Μετά την πολυδιάστατη κρίση του 1973, οι παραδοσιακοί κλάδοι της οικονομίας άρχισαν να επηρεάζονται, ενώ κυρίαρχες έννοιες της περιφερειακής ανάπτυξης – κράτος πρόνοιας, μεγάλη βιομηχανία, υψηλή κατανάλωση, ρύθμιση σχέσεων κεφαλαίου/εργασίας μέσω των συνδικάτων- άρχισαν να υποχωρούν, γεγονός που εν τέλει, οδήγησε στην απομάκρυνση¹³ από το δόγμα των πόλων ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2000). Βέβαια, η απομάκρυνση αυτή δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, αντιθέτως μετεξελίχθηκε. Με άλλα λόγια, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στο Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ. στο Παπαδασκαλόπουλος, 1995), παράλληλα με το πολικό πρότυπο, διαμορφώνονται τα θεωρητικά υποδείγματα της ενδογενούς ανάπτυξης.

Ως εκ τούτου, από τη δεκαετία του '80, εμφανίζεται το υπόδειγμα της ολοκληρωμένης-ενδογενούς ανάπτυξης (integrated-endogenous development) ή ανάπτυξης «από τα κάτω προς τα πάνω» (*bottom-up development*), το οποίο δίνει έμφαση στην εδαφική διάσταση, στοχεύοντας στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων τόσο μέσω της διατήρησης του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου, χωρίς τη συγκέντρωση πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων σε ορισμένα μόνο αστικά κέντρα, όσο και μέσω της αξιοποίησης των υπάρχοντων τοπικών πλεονεκτημάτων, ενεργοποιώντας το ενδογενές δυναμικό των περιοχών (Πολύζος, 2011).

2.5.1 Το υπόδειγμα του Romer (1986)

Το υπόδειγμα του Romer (1986) στηρίχθηκε στο νεοκλασικό υπόδειγμα του Solow (1956), με τη διαφορά ότι στο πρώτο επικρατούν αύξουσες αποδόσεις κλίμακας (*increasing returns to scale*)¹⁴, ενώ στο δεύτερο σταθερές (Πολύζος, 2011). Η βασική θέση του υποδείγματος έγκειται στο ότι η συσσώρευση της γνώσης, δύναται να οδηγήσει σε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας ως εξής:

(α) Η γνώση παράγεται ως αποτέλεσμα πόρων που κατανέμονται στην έρευνα και υπόκειται σε φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας, δηλαδή η αύξηση των πόρων δεν συνεπάγεται και αναλογική αύξηση της γνώσης.

¹³ Όπως προαναφέρθηκε, στην Ελλάδα εφαρμόστηκαν προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης στη δεκαετία του '70, τα οποία βασίστηκαν στη στρατηγική της πολιτικής ανάπτυξης («αντίπαλων πόλεων»). Η εν λόγω στρατηγική εγκαταλείφθηκε το 1983 με την «Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ)», η οποία υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

¹⁴ Η αύξηση των εκροών ως συνεπακόλουθο μιας μικρότερης αύξησης των εισροών (η αύξηση των εισροών κατά X αυξάνει τις εκροές κατά $X+\kappa$), βλ. και Πολύζος, 2011: 79-80.

(β) Η συμβολή της γνώσης στην παραγωγή του προϊόντος μιας επιχείρησης υπόκειται σε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, δηλαδή το προϊόν αυξάνεται αναλογικά περισσότερο σε σχέση με τη βελτίωση της γνώσης.

(γ) Η τεχνολογική πρόοδος, που διαχέεται στις επιχειρήσεις, μπορεί να αυξηθεί μέσω της συσσώρευσης της γνώσης, δημιουργώντας θετικές εξωτερικές οικονομίες κλίμακας (OECD, 2001).

Σε αντίθεση με το νεοκλασικό υπόδειγμα, αυτό του Romer βασίζεται στην υπόθεση ότι η τεχνολογική πρόοδος αποτελεί εσωτερική μεταβλητή στην παραγωγική διαδικασία των επιχειρήσεων και όχι εξωγενή, λόγω του ότι πραγματοποιείται από άτομα που έχουν κίνητρα τα οποία συνδέονται με την αγορά (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 6).

Τέλος, η ενσωμάτωση της τεχνολογικής προόδου σε ένα υπόδειγμα ενδογενούς οικονομικής ανάπτυξης (π.χ. μιας περιφέρειας) επιφέρει σταθερές και αυξανόμενες αποδόσεις κλίμακας, ενώ ορισμένα χαρακτηριστικά δύνανται να συμβάλουν σε μία αυτοτροφοδοτούμενη οικονομική ανάπτυξη (Αρβανιτίδης και α., 2007). Στο πλαίσιο αυτό, αρκετοί θεωρητικοί όπως ο Romer (1986), ο Lucas (1988) κ.α., αναδεικνύουν τρεις πηγές ανάπτυξης: τη νέα γνώση (Romer, 1990· Grossman & Helpman, 1991), την καινοτομία (Aghion & Howitt, 1992) και τις δημόσιες υποδομές (Barro, 1990), οι οποίες δύνανται να αναπτυχθούν υπό ορισμένες προϋποθέσεις (οπ. αναφ. στο Αρβανιτίδης και α., 2007: 228).

2.5.2 Ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις νεώτερες θεωρίες ανάπτυξης

Ήδη από τη δεκαετία του '60 και '70, τόσο σε διεθνές (ΟΟΣΑ, 1970: «Ειδικό περιβαλλοντικό πρόγραμμα»), όσο και σε Κοινοτικό επίπεδο¹⁵, έγινε αντιληπτό, ότι οι πολιτική περί οικονομικής ανάπτυξης θα πρέπει να εναρμονίζεται με τις πολιτικές για το περιβάλλον, στοχεύοντας εν τέλει σε μια πολιτική «βιώσιμης-αειφόρου» ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την πολιτική αυτή, η προστασία του περιβάλλοντος (ως οριζόντια πολιτική) είναι αναγκαίο να «τέμνει» κάθετα τις τομεακές πολιτικές (sectoral policies), όπως ο Τουρισμός, η Πολεοδομία, η Χωροταξία, για μια μακρόχρονη οικονομική ανάπτυξη, ενώ η άποψη αυτή απέκτησε ευρύτερη πολιτική και κοινωνική απήχηση με τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη που έγινε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας, τον Ιούνιο του 1992 (Κοκκώσης, 1993, 1994).

Επιπροσθέτως, μια επιτυχημένη σύζευξη των οικολογικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων με τις οικονομικές-κοινωνικές διαστάσεις της ανάπτυξης, ήταν η διατύπωση της έννοιας της “αειφόρου” ή “βιώσιμης” ανάπτυξης (**sustainable development**) στην Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (Χριστοφάκης, 2000: 31 όπ. αναφ. στην Έκθεση Brundtland, 1992). Η

¹⁵ Το Σύνταγμα της Ε.Ε. την περίοδο 1985-86, έθεσε ως κυρίαρχη αρχή, ότι η περιβαλλοντική πολιτική θα πρέπει να διαποτίζει όλες τις υπόλοιπες τομεακές πολιτικές.

Έκθεση αυτή ορίζει ότι: «η *αιφόρος ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη, η οποία καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες*».

2.5.3 Η έννοια της ενδογενούς-τοπικής ανάπτυξης

Πριν τον προσδιορισμό της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης, σκόπιμο θα ήταν να διευκρινιστεί η έννοια της ανάπτυξης από αυτήν της μεγέθυνσης. Από τη μια πλευρά, η **μεγέθυνση (growth)** αναφέρεται στην αύξηση του παραγόμενου προϊόντος (ΑΕΠ), μέσω της βέλτιστης χρήσης των συντελεστών παραγωγής, της ποιότητας και της ποσότητας αυτών καθώς και στη βελτίωση της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας. Από την άλλη πλευρά, η **ανάπτυξη (development)** είναι μια πολυδιάστατη και διευρυμένη έννοια, η οποία εκτός από οικονομικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά (μεγέθυνση), λαμβάνει υπόψη της θέματα, όπως την αύξηση της κοινωνικής ευημερίας, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και των όρων διανομής εισοδήματος, τη συμμετοχή του πληθυσμού στις διαδικασίες ολοκληρωμένης ανάπτυξης, την προστασία του περιβάλλοντος, την εισαγωγή αποτελεσματικότερων μεθόδων/τεχνικών παραγωγής και γενικότερα αναφέρεται σε μια βιώσιμη και ισόρροπη κατάσταση των περιοχών. Η οικονομική μεγέθυνση δύναται να φέρει και την πολυπόθητη ανάπτυξη. Σε καμία όμως περίπτωση, μεγέθυνση δε σημαίνει, ταυτόχρονα, και ανάπτυξη (Καλλιώρας και α., 2014).

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με το Ρουμελιώτης (2013, όπ. αναφ. στους Ιωακειμίδου-Παπαπαύλου, 2000 · Γεροθανάσης & Κωστούλας, 2001), όταν δε η ανάπτυξη έχει ως βασική της παράμετρο το χώρο, συνδυαστικά με τις οικονομικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και άλλες παραμέτρους, τότε γίνεται λόγος για:

- **Αστική ανάπτυξη** όταν το επίπεδο αναφοράς είναι στην κλίμακα της πόλης ή αστικής περιοχής
- **Τοπική ανάπτυξη** όταν το επίπεδο αναφοράς είναι μικρή χωρική κλίμακα (πολλές φορές η έννοια τοπική ανάπτυξη μπορεί να καλύπτει μέχρι και ολόκληρη περιφέρεια)
- **Περιφερειακή ανάπτυξη**, όταν το επίπεδο αναφοράς είναι στην κλίμακα Νομού, Περιφέρειας, Χώρας, ομάδας Χωρών (π.χ. εντός της Ε.Ε. ή το σύνολο της Ε.Ε.) κλπ., δηλαδή ένα εξαιρετικά μεγάλο φάσμα μεγεθών Χώρου.
- **Εθνική ανάπτυξη** όταν το επίπεδο αναφοράς είναι στην κλίμακα χώρας.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1970, εμφανίζεται ο όρος της «τοπικής» ανάπτυξης, με την πλειοψηφία των μελετητών να τον ταυτίζουν με αυτόν της ενδογενούς ανάπτυξης. Από την άλλη πλευρά, αρκετοί θεωρούν ότι το περιεχόμενο της τοπικής ανάπτυξης είναι πιο διευρυμένο από αυτό της ενδογενούς, διότι χαρακτηρίζεται από ενδογενείς παράγοντες και από εξωγενείς μεταβλητές (Χριστοφάκης, 2000: 38-40)

Σύμφωνα με τους Coffey & Polese (1985), η έννοια της τοπικής ανάπτυξης δεν ταυτίζεται με την ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης χωρικής μονάδας, αλλά αναφέρεται

σε κάθε δραστηριότητα ή διαδικασία που υποστηρίζεται από τον τοπικό πληθυσμό και βασίζεται σε τοπικούς παράγοντες -τοπικοί οργανισμοί και φορείς, τοπικές επιχειρήσεις, τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα-, οι οποίοι συνθέτουν το βασικό μοχλό της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ωστόσο, οι τοπικοί παράγοντες δεν αφορούν τόσο τα φυσικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά των χωρικών μονάδων (φυσικά-συγκριτικά πλεονεκτήματα, φυσικούς πόρους, ορυκτό πλούτο κ.λπ.), καθώς όλες οι χωρικές ενότητες διαθέτουν ένα σύνολο πόρων (φυσικών, οικονομικών, ανθρώπινων, πολιτιστικών, θεσμικών), αλλά κυρίως αφορούν τη διάθεση των τοπικών φορέων να αναδείξουν τα χαρακτηριστικά αυτά μέσω της ανάληψης επενδυτικών πρωτοβουλιών, όντας ο βασικός προωθητικός μοχλός της ενδογενούς ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2000).

Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται η δυνατότητα ενίσχυσης της παραγωγικής διάρθρωσης, της αγοράς εργασίας, της επιχειρηματικής ικανότητας, της κοινωνικής και πολιτικής δομής, της παράδοσης και της κουλτούρας, στοιχεία πάνω στα οποία θα στηριχθεί η τοπική οικονομική ανάπτυξη και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού. Ως εκ τούτου, περιοχές με τοπικά μειονεκτήματα δύνανται να προωθήσουν την ανάπτυξή τους με τη βοήθεια της τεχνογνωσίας και της ενίσχυσης της τοπικής επιχειρηματικής δραστηριότητας (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Παπαδασκαλόπουλος, 1989).

2.5.4 Τα χαρακτηριστικά και οι άξονες της ενδογενούς ανάπτυξης

Κατά τον Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ. στο Garofili, 1992), ένα υπόδειγμα ενδογενούς ανάπτυξης για να μπορέσει να εγγυηθεί την αυτονομία της διαδικασίας μετασχηματισμού του τοπικού οικονομικού συστήματος, θα πρέπει να στηρίζεται σε τοπικά χαρακτηριστικά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, καθώς και στην ικανότητα να ελέγχει ορισμένες θεμελιώδεις μεταβλητές, όπως:

- *Τη χρήση τοπικών πόρων (εργασία, τοπικά κεφάλαια, τοπική πρωτοβουλία/επιχειρηματικότητα, ειδικευμένη γνώση στην παραγωγική διαδικασία κ.α.)*
- *Την ύπαρξη ή/και στην ικανότητα ανάπτυξης παραγωγικών αλληλεξαρτήσεων, ενδοτομεακών και διατομεακών, σε τοπικό επίπεδο*
- *Την ικανότητα ελέγχου της τοπικής διαδικασίας συσσώρευσης*
- *Την ικανότητα για καινοτομία*

Επομένως, η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί ως μία διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης, ενώ θεμελιώδης στόχος της στρατηγικής αυτής, αποτελεί η βελτίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων της περιοχής, στόχος που επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, μέσω μίας σειράς διαρθρωτικών αλλαγών στην τοπική οικονομία (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Coffey & Polese, 1985).

Βάσει των ιδίων μελετητών, η τοπική ανάπτυξη διακρίνεται σε τουλάχιστον, δύο άξονες:

- **τον οικονομικό**, όπου οι τοπικοί επιχειρηματίες χρησιμοποιούν την ικανότητά τους, ώστε να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας, προκειμένου να καταστήσουν το παραγόμενο προϊόν ανταγωνιστικό στις αγορές (εθνικές/διεθνείς),
- **τον κοινωνικοπολιτιστικό**, όταν επιδιώκεται η βέλτιστη αξιοποίηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών και των πολιτιστικών πόρων (αξίες, τοπικοί θεσμοί, συλλογική συνείδηση κοινωνίας, συνεργασία, αλληλεγγύη, απόθεμα τεχνολογίας και αισθητικής, πρακτικής και νοοτροπιών, κοινωνική συνοχή, καινοτομία/ιδιαιτερότητα) της περιοχής.

Ο Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ. στο Stohr, 1981), επισημαίνει ότι αναπόσπαστη πτυχή που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στη στρατηγική της ενδογενούς ανάπτυξης, αποτελεί η **πολιτικοδιοικητική**, όπου οι χωρικές πολιτικές επιτρέπουν τη δημιουργία ενός ευνοϊκού τοπικού οικονομικού-διοικητικού πλαισίου, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της περιοχής, προστατεύοντάς την παράλληλα, τόσο από εξωγενείς όσο και από ανεπιθύμητες ενδογενείς επιδράσεις.

Η στρατηγική και τα μέτρα πολιτικής για τη στήριξη αυτής της προσπάθειας, κατά τον Stohr, πρέπει να είναι προσανατολισμένα και επικεντρωμένα γύρω από:

- *την ικανοποίηση των βασικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας και κοινότητας*
- *την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών*
- *τη στήριξη οικονομικών δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας*
- *την προώθηση Μμε και έργων μεσαίας κλίμακας και*
- *την ανάπτυξη αντίστοιχης τεχνολογίας, που θα επιτρέψει και θα διευκολύνει την πλήρη απασχόληση και εκμετάλλευση των φυσικών, ανθρώπινων και θεσμικών πόρων και δομών της περιοχής, με σκοπό την εδαφική ολοκληρωμένη ανάπτυξη.*

Στο ίδιο μήκος κύματος με αυτό του Stohr, κινείται και ένας άλλος συγγραφέας, ο οποίος όσον αφορά στη θεωρία της «ανάπτυξης σε συγκεκριμένες περιοχές», μια θεωρία που εφαρμόζεται στον περιφερειακό προγραμματισμό, μπορεί να περιλαμβάνει τις ακόλουθες συνιστώσες (Χριστοφάκης, 2000, όπ. αναφ. στο Χατζημιχάλης, 1992¹⁶):

- *Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας μέσω της αντιμετώπισης των τοπικών αναγκών.*
- *Οι δραστηριότητες στον τομέα των υπηρεσιών αποτελούν καταλυτικό παράγοντα για την ανάπτυξη.*

---

¹⁶ Weaver Clyde, 'Ανάπτυξη από τα κάτω: Προς μια θεωρία «ανάπτυξης σε συγκεκριμένες περιοχές»', στο: «Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική», επιμέλεια- εισαγωγή Κ. Χατζημιχάλης, εκδ. Εξάντας, 1992

- Περιφερειακή υποδομή και κοινοτικές εξυπηρετήσεις, επισημαίνοντας την ανάγκη για τα συστήματα μεταφοράς.
- Ένα βασικό πλαίσιο για τους τοπικούς θεσμούς. Μία αυτόνομη περιφέρεια πρέπει να διαθέτει ένα καλά αναπτυγμένο δίκτυο υπηρεσιών και θεσμών για την υποστήριξη των κοινοτήτων.
- Παιδεία και τοπικές αξίες, οι οποίες προάγουν τη συνείδηση της περιφερειακής ταυτότητας, των περιφερειακών προβλημάτων και των περιφερειακών συμφερόντων.
- Αποκέντρωση, μικρή κλίμακα και τοπικός έλεγχος. Αυτό σημαίνει κατά κύριο λόγο μικρής κλίμακας παραγωγικές μονάδες, κατά προτίμηση σε αποκεντρωμένους τόπους που μεριμνούν για τις ανάγκες του περιφερειακού πληθυσμού. Με αυτόν τον τρόπο, το μεγαλύτερο μέρος των πολλαπλασιαστικών επιπτώσεων να παραμένει μέσα στην τοπική οικονομία.
- Αξιοποίηση των τοπικών φυσικών πόρων, από τους ίδιους τους κατοίκους της περιοχής.

2.5.5 Παράγοντες προώθησης της ενδογενούς ανάπτυξης

Η ενεργοποίηση/αξιοποίηση των διαθέσιμων τοπικών παραγωγικών πόρων αποτελεί συστατικό στοιχείο της ανάλυσης του Barquero (1991, όπ. αναφ. στο Χριστοφάκης, 2000) και απαραίτητη προϋπόθεση στη διαδικασία της ενδογενούς ανάπτυξης, γεγονός που υποστηρίζει και ο Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ. στους Robert J. Bennet· Gunter Krebs, 1991), ότι δηλαδή η ενδογενής-τοπική ανάπτυξη αφορά ένα ευρύ φάσμα παραγόντων, οι οποίοι ενθαρρύνουν τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών. Οι παράγοντες είναι οι εξής:

- Φυσικοί πόροι (κλίμα, έδαφος, εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση, θάλασσες, οικοσυστήματα, κλπ.)
- Ανθρωπογενείς πόροι (μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί, χαρακτηριστικά μορφολογικά και πολεοδομικά στοιχεία και σύνολα, όπως μουσεία αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικοί τόποι, πολιτιστικές εκδηλώσεις), υποδομή και χωροθέτηση
- Δημιουργία κεφαλαίου (μέσω αποταμίευσης-ατομικής και οικογενειακής-προερχόμενη από προηγούμενες επαγγελματικές δραστηριότητες) για επένδυση
- Καινοτομία, επιχειρηματικότητα και αναβάθμιση τεχνολογίας
- Ανθρώπινοι πόροι¹⁷
- Ανάπτυξη κατάλληλου θεσμικού πλαισίου

Με άλλα λόγια, η χάραξη της ενδογενούς ανάπτυξης, βασίζεται σε άξονες που θα τονώνουν την τοπική επιχειρηματική δραστηριότητα, θα προωθούν την κατάρτιση στελεχών, εισάγοντας σύγχρονη τεχνολογία, με την παράλληλη αύξηση της πληροφόρησης.

¹⁷ Βλ. Χατζημιχάλης, 1992: 63-65.

Ωστόσο, οι παραπάνω παράγοντες πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά και αλληλένδετα μεταξύ τους, υπόθεση που οδηγεί στην έννοια της συνεργασίας μεταξύ όλων των τοπικών φορέων. Σημειωτέον, ότι η έννοια της συνεργασίας δε σημαίνει και την ταυτόχρονη ισότιμη συμμετοχή των στοιχείων αυτών, αλλά καθένα απ' αυτά «παίζει» το ρόλο του στην αναπτυξιακή διαδικασία, ώστε να παραχθεί ένας βιώσιμος μηχανισμός ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στους Blakely, 1989, 1994 ·Syrret, 1995).

Συνοψίζοντας, ο συνδυασμός της ενεργοποίησης των διαθέσιμων τοπικών πόρων, από τη μια πλευρά, και η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην ενεργοποίηση αυτή, από την άλλη, αποκλείοντας ορισμένους εξωγενείς περιοριστικούς παράγοντες προς την τοπική ανάπτυξη, έχει ως αποτέλεσμα τον καθορισμό της στρατηγικής της *ενδογενούς ανάπτυξης*. Εντούτοις, η εν λόγω ανάπτυξη προϋποθέτει και το κατάλληλο κοινωνικό και πολιτιστικό υπόβαθρο, ώστε οι πολίτες να είναι σε θέση να δεχτούν και να εφαρμόσουν τις προτάσεις και στους άλλους τομείς (Παπαδάκη-Τζεδάκη, 1997· Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Barquero, 1991).

2.6 Παραδείγματα διεθνούς εμπειρίας περιοχών ενδογενούς ανάπτυξης

Σύμφωνα με το Χριστοφάκης (2000), ορισμένες ευρωπαϊκές περιοχές της υπαίθρου που παρουσιάζουν σε ένα βαθμό ενδογενή δυναμικότητα, μπορούν να συνοψισθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

α) Αγροτικές περιοχές με σύγχρονες και δυναμικές γεωργικές δραστηριότητες

Πρόκειται για περιοχές που βρίσκονται στη Βρετάνη (διοικητική περιοχή της Γαλλίας), την Ακουιτανία (περιοχή της Ν.Δ Γαλλίας), στην Καμπανία (περιφέρεια της Ν. Ιταλίας), στην Αγγλία και τη Γαλλία. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτών είναι η διαφοροποίηση του αγροτικού τομέα, η υψηλή παραγωγικότητα και εκβιομηχάνιση των γεωργικών δραστηριοτήτων, ενώ διαθέτουν έναν αποτελεσματικό τομέα μεταποίησης και εμπορίας των γεωργικών προϊόντων.

β) Περιοχές που γειτνιάζουν με αστικές συγκεντρώσεις ή έχουν καλή προσπέλαση

Οι περιοχές αυτές (κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις Κάτω Χώρες) εντοπίζονται στην ευρύτερη περιφέρεια σημαντικών αστικών κέντρων, σε απόσταση που ποικίλει ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης των υποδομών μεταφορών. Ωφελούνται από εγκαταστάσεις που αφορούν οικιστικές, βιομηχανικές ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες και προέρχονται από την αστική διάχυση και την ανάγκη χώρου για τις δραστηριότητες αυτές, οι οποίες με τη σειρά τους ενισχύουν τη δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτών αποτελούν η ποιότητα του περιβάλλοντος, η διαθεσιμότητα και το κόστος εκτάσεων για κατοικία και παραγωγικές δραστηριότητες, καθώς επίσης και η διαθεσιμότητα υποδομών και υπηρεσιών.

γ) *Περιοχές με έμφαση στην ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού*

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει περιοχές που κατάφεραν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματά τους και να προσαρμόσουν τα τοπικά χαρακτηριστικά τους σε δραστηριότητες του τομέα του τουρισμού, καθώς και σε εναλλακτικές μορφές αυτού.

Η «*Montagnana*» στην Πάντοβα της Ιταλίας, η *Chamina*», στην περιοχή της Κεντρικής Οροσειράς στη Γαλλία, ευρύτερη περιοχή της επαρχίας Αρναίας του Νομού Χαλκιδική στην Ελλάδα) (European Commission, 1995), αποτελούν μερικά παραδείγματα της κατηγορίας αυτής. Πλέον, η έμφαση δε δίνεται στην ενίσχυση του μαζικού τουρισμού, αλλά στην προσέλκυση υψηλού εισοδηματικού επιπέδου τουριστών, γεγονός που οδηγεί πολλές περιοχές, από τις παραδοσιακές-μαζικές μορφές τουρισμού σε νέες ειδικές μορφές.

Επιπλέον, η περίπτωση της «*Τρίτης Ιταλίας*¹⁸», και συγκεκριμένα οι περιφέρειες τις Κεντροανατολικής Ιταλίας (Μάρκια, Τοσκάνη, Εμίλια-Ρομάνια, Βένετο), αποτελούν, πλέον, χαρακτηριστικό παράδειγμα ενδογενούς ανάπτυξης, στη βάση της ευέλικτης εξειδίκευσης του τοπικού παραγωγικού συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη ορισμένα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους. Το βασικότερο όμως χαρακτηριστικό δεν ήταν τόσο η παρουσία μεμονωμένων επιχειρήσεων, όσο, κυρίως, το σύστημά τους ως σύνολο (Καυκαλάς, 2004 όπ. αναφ. στους Bagnasco, 1992: 258-264· Garofoli, 1992: 249-257).

Με άλλα λόγια, εμφανίζονται διάφοροι τύποι παραγωγικών συστημάτων (περιοχές παραγωγικής εξειδίκευσης, τοπικά παραγωγικά συστήματα εκτατικού τύπου, περιοχές-βιομηχανικά συστήματα), των οποίων τα κύρια χαρακτηριστικά είναι οι έντονες ενδο-κλαδικές (κάθετες) σχέσεις και ο προσανατολισμός σε εξειδικευμένες αγορές (niche markets), ενώ στις πιο εξελιγμένες μορφές τους, τα συστήματα αυτά χαρακτηρίζονται από σημαντική οριζόντια κλαδική διαφοροποίηση και δια-κλαδικές (οριζόντιες) σχέσεις (Καυκαλάς, 2004 όπ. αναφ. στο Garofoli, 1992).

Η ανάπτυξη των εν λόγω περιοχών ήταν συνυφασμένη τόσο από την κινητοποίηση των τοπικών κυβερνήσεων, όσο και από τις τοπικές χρηματοδοτικές πηγές (ανάπτυξη τραπεζικών ομάδων). Ακόμα ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των περιοχών αυτών είναι η αμοιβαιότητα και η συνεργασία, οι οποίες δημιουργούν τη συνείδηση εκ μέρους των επιχειρήσεων ότι η επιτυχία και η επιβίωσή τους είναι συνδεδεμένες κατά άρρητο τρόπο με τις συλλογικές και κοινωνικές δράσεις μιας κοινότητας, τις οποίες πρέπει να υποστηρίξουν και να διατηρήσουν (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Καυκαλάς-Κομνηνός, 1993).

¹⁸ Η Τρίτη Ιταλία περιλαμβάνει τις περιοχές της βορειοανατολικής και κεντρικής Ιταλίας, οι οποίες σημείωσαν αξιόλογες οικονομικές επιδόσεις από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970, σε μία εποχή που η στασιμότητα και η βιομηχανική παρακμή χαρακτήριζαν τόσο την Πρώτη Ιταλία (δηλαδή τον παραδοσιακά βιομηχανικά ανεπτυγμένο βορειοδυτικό άξονα), όσο και τη Δεύτερη Ιταλία (που αναφέρεται στον κατά παράδοση ελάχιστα εκβιομηχανισμένο και προβληματικό νότο) (Χριστοφάκης, 2000).

2.7 Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας την ακροθιγή ανάλυση της εξέλιξης των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης, και δη του πολικού προτύπου ανάπτυξης, το οποίο λόγω ορισμένων «ατελειών» που είχε, όχι μόνο δε συνέβαλε στην αντιμετώπιση των κρίσιμων ζητημάτων, όπως λόγου χάρη στη μείωση των ανισοτήτων, στην αντιμετώπιση της ανεργίας, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής του οικονομικά ασθενέστερου πληθυσμού κ.τ.λ., αλλά αντιθέτως οδήγησε στην εμφάνιση απομυζητικών φαινομένων των περιμετρικών περιφερειών από τους πόλους ανάπτυξης, με την ταυτόχρονη δημιουργία υπερσυγκεντρώσεων σε αυτούς.

Υπό το πρίσμα της παραπάνω προσέγγισης, και λαμβάνοντας υπόψη την αδυναμία του τεχνοκρατικού προτύπου της «*εκ των άνω*» ανάπτυξης να διαχύσει τα θετικά αποτελέσματα που δημιουργήθηκαν στους πόλους ανάπτυξης προς τις υπόλοιπες-ασθενέστερες- περιφέρειες, η στρατηγική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως καταφαίνεται στο επόμενο κεφάλαιο) στρέφεται σταδιακά στη διαμόρφωση ενός νέου υποδείγματος αυτού της «*εκ των κάτω*» ανάπτυξης, όπου πλέον η ανάπτυξη επικεντρώνεται όχι στα συγκριτικά πλεονεκτήματα των περιφερειών, αλλά στα «*απόλυτα/ανταγωνιστικά*» πλεονεκτήματα, κάνοντας λόγο για ένα πρότυπο ενδογενούς ανάπτυξης.

Στο νέο αυτό υπόδειγμα, ενθαρρύνεται η επενδυτική πρωτοβουλία του τοπικού πληθυσμού, κινητοποιούνται/συμμετέχουν οι τοπικές επιχειρήσεις στη διαμόρφωση της αναπτυξιακής διαδικασίας της περιοχής, ενεργοποιούνται/οργανώνονται οι τοπικοί πόροι (φυσικοί και ανθρωπίνι) από τους τοπικούς επιχειρηματίες ενώ τέλος, επιδιώκεται η συνεργασία μεταξύ των ποικίλων δρώντων (δημόσιοι, ιδιωτικοί, κοινωνικοί φορείς κ.α.). Στόχος είναι η αύξηση της απασχόλησης και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού, ενώ κρίσιμη προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω αποτελεί η ύπαρξη ενός ευνοϊκού επενδυτικού και θεσμικού πλαισίου.

Μια άλλη σημαντική διαπίστωση που γίνεται, μέσω των παραδειγμάτων που παρατίθενται στο τέλος του κεφαλαίου, είναι αυτή της στροφής αρκετών περιοχών προς τη στρατηγική της ενδογενούς ανάπτυξης. Οι περιοχές αυτές, ενσωμάτωσαν στην αναπτυξιακή τους διαδικασία ορισμένα χαρακτηριστικά της ενδογενούς ανάπτυξης όπως πρώτον, την αξιοποίηση των φυσικών-αγροτικών πόρων, την ενίσχυση του αγροτοδιατροφικού τομέα, καθώς και την αποτελεσματική σύνδεση του πρωτογενούς τομέα με αυτόν της μεταποίησης. Δεύτερον, αφορά περιοχές που έχουν καλή προσπέλαση, ενώ ωφελούνται από εγκαταστάσεις που αφορούν οικιστικές, βιομηχανικές ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες και τέλος, περιοχές στις οποίες καθοριστικό ρόλο «έπαιξε» η ευέλικτη εξειδίκευση του τοπικού παραγωγικού συστήματος, καθώς και το σύστημα του συνόλου των επιχειρήσεων –συνεργασία και συλλογικό πνεύμα- παρά η παρουσία μεμονωμένων επιχειρήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ‘ΤΟΠΙΚΟΥ’ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ-ΕΝΔΟΓΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.1 Στόχοι και κατευθύνσεις των πολιτικών της ΕΕ για την ενδογενή (ισόρροπη) ανάπτυξη του Κοινοτικού χώρου - ΣΑΚΧ

Η καθιέρωση της ενιαίας αγοράς (Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, 1986) θέτει σε κίνδυνο τις εθνικές οικονομίες λόγω του άκρατου ανταγωνισμού και της ολοκλήρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα τα κράτη να αδυνατούν να ασκήσουν πολιτικές για την προστασία της εγχώριας παραγωγής τους. Το παραπάνω φαινόμενο δύναται να οδηγήσει σε απώλεια ντόπιου πληθυσμού και θέσεων εργασίας σε ορισμένες περιοχές, γεγονός που σε αρκετές περιπτώσεις μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη χωρική ισορροπία καθώς και την οικονομική και κοινωνική συνοχή της Ένωσης (ESDP (ΣΑΚΧ), 1997).

Προκειμένου να υπάρξει μια ισόρροπη-ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Κοινοτικού χώρου, οι πολιτικές και οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες περιοχές, στοχεύοντας στην προώθηση της τοπικής –ενδογενούς ανάπτυξης. Αυτό γίνεται αντιληπτό, τόσο μέσω της υιοθέτησης του «*Ευρωπαϊκού Χάρτη Τοπικής Αυτονομίας*» και της «*Ευρωπαϊκής Χάρτας των Περιφερειών*» από τα κράτη-μέλη¹⁹, όσο και μέσω της δημιουργίας της “*Επιτροπής των Περιφερειών*”.

Επιπλέον, η γενικότερη άποψη για την αποκέντρωση και την ευρύτερη κινητοποίηση των τοπικών φορέων, ενισχύεται σημαντικά τόσο μέσω της υιοθέτησης των αρχών της «*εταιρικής σχέσης*»²⁰, όσο και αυτής της «*επικουρικότητας*»²¹, ενώ η ευρύτερη πολιτική που ασκείται, μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ), των διευρωπαϊκών δικτύων (*PACTE, RECITE, ECOS-Ouverture*) των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών (*NTEREG, LEADER, URBAN, EQUAL*) και άλλων προγραμμάτων (*ESPON, Balkan Cities Cooperation System - BAL.CI.CO.S*), προσδιορίζουν, σαφέστατα, την τάση προώθησης της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης. Συν τοις

¹⁹ Βλ. Χριστοφάκης, 2000: 115-117.

²⁰ Η αρχή της εταιρικής σχέσης αναφέρεται στη συνεργασία ανάμεσα στις δημόσιες αρχές των κρατών –μελών (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο), στον ιδιωτικό τομέα & στην κοινωνία των πολιτών (Γκέκας, 2015).

²¹ Βλ. και EUR-Lex (2015): “Η αρχή της επικουρικότητας”.

άλλοις, σύμφωνα με το Χριστοφάκης (2000 όπ. αναφ. στο Πλασκοβίτης, 1994), προκειμένου οι περιφερειακές και τοπικές αρχές να καταφέρουν να ανταποκριθούν στις υψηλές απαιτήσεις κατάρτισης και εφαρμογής των προγραμμάτων, προβλέπεται η παροχή τεχνικής βοήθειας προς αυτές.

Τέλος, βάσει των παραπάνω δεδομένων και προγραμμάτων, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα στηρίζει την άποψη, ότι οι αποφάσεις θα πρέπει να λαμβάνονται στο κατώτερο δυνατό επίπεδο διοίκησης, δίνοντας στις περιφερειακές και τοπικές αρχές μια ισότιμη θέση – δίπλα στις κοινοτικές και εθνικές αρχές- στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού. Ωστόσο, όπως τονίζει ο Χριστοφάκης (2000, όπ. αναφ. στο Γιαννακούρου, 1994), απαιτείται η αναβάθμιση του ρόλου του περιφερειακού και τοπικού επιπέδου και κατ' επέκταση, η ανασυγκρότηση και προσαρμογή της διοικητικής οργάνωσης των κρατών-μελών στα νέα δεδομένα-απαιτήσεις, καθώς και η ουσιαστική αποκέντρωση αρμοδιοτήτων προς τα επίπεδα αυτά.

3.2 Οι στόχοι και οι κατευθύνσεις των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισόρροπη ανάπτυξη του Κοινοτικού χώρου

Το 1999 στο Πότσδαμ της Γερμανίας, πραγματοποιήθηκε η τελική έγκριση ενός πλαισίου (όχι δεσμευτικού) κατευθύνσεων, στόχων και επιλογών πολιτικής για την επίτευξη της ισόρροπης και βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, το «*Ευροχωροταξικό της Ε.Ε*» (*ESDP ή ΣΑΚΧ*²²). Το εν λόγω σχέδιο αποτελεί, κυρίως ένα πλαίσιο προσανατολισμού των τομεακών πολιτικών που έχουν επιπτώσεις στο χώρο, ένα πλαίσιο αναφοράς για τις δράσεις και τα μέτρα των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων λήψης αποφάσεων (ΕΕ, 1999: 12).

Μέσω του εν λόγω σχεδίου, θέτονται τρεις κατευθύνσεις²³/γενικοί στόχοι πολιτικής (policy guidelines), δεκατρείς επιμέρους στόχοι πολιτικής (policy aims/objectives) και εξήντα επιλογές πολιτικής (policy options), οι οποίοι είναι αναγκαίο να συνυπάρχουν αρμονικά σε όλες τις περιφέρειες. Η επίτευξη αυτών, εκτός των άλλων, προωθεί τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα, καθώς και την ισότιμη πρόσβαση στην καινοτομία και τη γνώση. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της ενσωμάτωσης των σχετικών με τη γνώση πολιτικών στις πολιτικές χωρικής ανάπτυξης, της ίδρυσης κέντρων καινοτομίας καθώς και της συνεργασίας μεταξύ των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων/Οργανισμών εφαρμοσμένης Έρευνας & Τεχνολογίας και του ιδιωτικού τομέα (Καυκαλάς, 2004: 192-194).

Με την ολοκλήρωση του ΣΑΚΧ, είχε ήδη ενσωματωθεί μια νέα διάσταση στην πολιτική συνοχής, αυτή της εδαφικής, η οποία συνέβαλε στην αξιοποίηση του περιφερειακού ενδογενούς δυναμικού της ΕΕ, στο μέγιστο βαθμό (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 12 όπ. αναφ. στο SUD, 2003:2).

²² European Spatial Development Perspective ή Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου

²³ **1)** Πολυκεντρική χωρική ανάπτυξη και νέα σχέση πόλης –υπαίθρου (Polycentric spatial development and new rural-urban relationship), **2)** Ισότητα στην πρόσβαση σε υποδομές και γνώση (Parity of access to knowledge and infrastructures), **3)** Συνετή διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (Wise management of the natural and cultural heritage)

Αρχικά, στην 3^η Έκθεση Συνοχής της ΕΕ, γίνεται λόγος περί ενίσχυσης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των χωρών/περιφερειών, προκειμένου να επιλυθούν διαρθρωτικές αδυναμίες (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 12 όπ. αναφ. στο Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004), ενώ η 4^η έκθεση συνοχής αναφέρει, ότι η οικονομική αναδιάρθρωση των περιφερειών, συνδέεται όχι μόνο με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά και με τοπικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιφέρειας (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 12 όπ. αναφ. στο Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007: 36). Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Παράγοντες όπως η γεωγραφική θέση, το κλίμα, η τοπολογία, το πρότυπο αστικών οικισμών, η πολιτιστική και βιομηχανική κληρονομιά και η συσσωρευμένη τεχνογνωσία, οι οποίοι συντελούν καθοριστικά στη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος τείνουν να επηρεάζουν τη διάρθρωση της οικονομίας, ακόμη και σε περιφέρειες με σχετικά υψηλά επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ».

Επιπλέον, η Εδαφική Ατζέντα, θεωρεί την εδαφική συνοχή, ζωτικό προαπαιτούμενο για τη βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση και την επίτευξη της κοινωνικής/οικονομικής συνοχής (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 14 όπ. αναφ. στο Territorial Agenda, 2007), ενώ οι προτεραιότητες²⁴ που θέτονται στο αναθεωρημένο έγγραφο «Εδαφική Ατζέντα 2020», αντανακλούν αντίστοιχη αντιμετώπιση. Τέλος, οι κατευθυντήριες αρχές του εν λόγω κειμένου, όπως ο οριζόντιος συντονισμός και η ολοκληρωμένη ανάπτυξη λειτουργικών περιοχών, αποτελούν συστατικό στοιχείο της νέας αυτής προσέγγισης, ενώ για την προώθηση της έξυπνης, αειφόρου και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (προτεραιότητα της στρατηγικής της ΕΕ «Ευρώπη 2020»), η χωρική συνεργασία διαδραματίζει αδιαμφισβήτητα, τον πιο σπουδαίο ρόλο.

3.3 Η εξειδίκευση της Στρατηγικής για την Τοπική – Ενδογενή ανάπτυξη στην Ελλάδα: Προγραμματική περίοδος 2007-2013

Η Περιφερειακή Πολιτική και η Πολιτική Συνοχής για την περίοδο 2007-2013 εστιάζει στην επίτευξη των στόχων της Αναθεωρημένης Στρατηγικής της Λισαβόνας για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση. Ο γενικότερος σχεδιασμός σε επενδύσεις σχετικά με την “Πολιτική Συνοχής”, επενδύσεις, από δημόσια έργα μεγάλης κλίμακας μέχρι και μικρές τοπικές πρωτοβουλίες, μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων (Ταμείο Συνοχής, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης), έχει ως βασικό στόχο την ανάπτυξη της περιφερειακής-τοπικής οικονομίας²⁵. Η αναπτυξιακή προσπάθεια για την περίοδο αυτή επικεντρώνεται:

- Στην προώθηση της καινοτομίας, της έρευνας και της επιχειρηματικότητας, καθώς και στη διασύνδεσή αυτών
- Στην επένδυση σε βιώσιμες υποδομές

²⁴ Βλ. Territorial Agenda 2020, (2011)

²⁵ Βλ. Στρατηγική Λισαβόνας (2005) & “Ευρωπαϊκή Επιτροπή- Περιφερειακή Πολιτική, 2009”.

- Στην επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο και την ανάπτυξη ποιοτικού ανθρώπινου δυναμικού
- Στον ουσιαστικό εκσυγχρονισμό του δημοσίου τομέα σε όλα τα επίπεδα διοίκησης

Η προώθηση της επιχειρηματικότητας και της βελτίωσης του αντίστοιχου περιβάλλοντος, επιχειρείται μέσω του τομεακού Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ) και της Δράσης ``Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων στους τομείς μεταποίησης, τουρισμού, εμπορίου και υπηρεσιών``, η οποία αποσκοπεί στην ενίσχυση επιχειρήσεων για την υλοποίηση επενδύσεων προσανατολισμένων στην καινοτομία, το περιβάλλον και τις τεχνολογίες πληροφορικής, καθώς και στην απευθείας τόνωση του “επιχειρείν” σε συνθήκες οικονομικής κρίσης.

Επίσης, η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας-περιφερειών, όπως και η δημιουργία υποδομών κοινωνικής φροντίδας και έργων μεσαίας κλίμακας, προωθείται μέσω ενεργειών που προβλέπονται είτε στο τομεακό Ε.Π «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» (ΕΠΑΝΑΔ), είτε στους Άξονες Προτεραιότητας «Αειφόρος Ανάπτυξη και Ποιότητα Ζωής» των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Πλαισίων (ΠΕΠ), αντίστοιχα.

Τέλος, επισημαίνεται ότι ακόμα και μέσω μονωμένων παρεμβάσεων των ΠΕΠ, ενισχύθηκε η ενεργός συμμετοχή των ΟΤΑ, όσον αφορά στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή των εθνικών/περιφερειακών αναπτυξιακών πολιτικών και προγραμμάτων σε τοπικό επίπεδο. Παράλληλα, μέσω του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2007-2013 και του Επιχειρησιακού Προγράμματος Αλιείας (Ε.Π Αλιείας) 2007-2013, δίνεται έμφαση στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του πρωτογενούς τομέα, με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο²⁶ να συμβάλει σημαντικά σε θέματα που σχετίζονται με το ανθρώπινο κεφάλαιο και ιδιαίτερα την κάλυψη των αναγκών σε κατάρτιση τόσο των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, όσο και γενικότερα των κατοίκων των αγροτικών περιοχών (ΕΣΠΑ 2007-2013: 89).

3.4 Η προσαρμογή των χωρικών πολιτικών στην εδαφική προσέγγιση για την ανάπτυξη - Τρέχουσα προγραμματική περίοδος 2014-2020

Από το 2014, η Ευρωπαϊκή Ένωση εισήλθε σε μία Νέα Προγραμματική Περίοδο (2014-2020). Η ***Νέα Πολιτική Συνοχής*** (Καραμανλής, 2014· Συμβουλευτική Ε.Π.Ε *Zebanico*, 2013) διαμορφώνεται στη βάση της Στρατηγικής “***Ευρώπη 2020***”, η οποία περιλαμβάνει τις εξής κατευθύνσεις: α) Έξυπνη ανάπτυξη (αποτελεσματικότερες επενδύσεις στην εκπαίδευση, την έρευνα & την καινοτομία), β) Βιώσιμη Οικονομική ανάπτυξη (μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα & σε μια πιο ανταγωνιστική βιομηχανία) και γ) Ανάπτυξη

²⁶ Σε ότι αφορά την ανάγκη βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων των αγροτικών περιοχών, αλλά και διαφοροποίησης της οικονομικής βάσης, παρεμβάσεις θα υλοποιηθούν τόσο από τα Διαρθρωτικά Ταμεία όσο και από το ΕΓΤΑΑ και το ΕΤΑ.

χωρίς αποκλεισμούς (με ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας & στη μείωση της φτώχειας).

Η αναπτυξιακή και κατ' επέκταση η περιφερειακή πολιτική **είχε τομεακό χαρακτήρα, ασκούμενη, κυρίως, μέσω κρατικών** ενισχύσεων (οικονομικού και δημοσιονομικού χαρακτήρα) σε ορισμένους μόνο οικονομικούς τομείς, με την παράλληλη στήριξη- επιδοτήσεις και κίνητρα- λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013 όπ. αναφ. στο Ανδρικοπούλου, 1995). Η ανάπτυξη ισχυρών συνεργασιών μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και των διαφόρων επιπέδων κυβέρνησης, καθώς και ο συνδυασμός ικανοτήτων και τοπικής γνώσης, αποτέλεσαν και αποτελούν το βασικότερο παράγοντα εντοπισμού κοινών λύσεων σχετικά με την επίτευξη βιώσιμων αποτελεσμάτων γενικής αποδοχής (Καραμανλής, 2014).

Για την επίτευξη των παραπάνω, υιοθετούνται νέα εργαλεία χωρικής διακυβέρνησης και εφαρμόζονται, ανάλογα με τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής, αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το εδαφικό τους κεφάλαιο²⁷ (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2013: 11 όπ. αναφ. στο TSP 2020, 2011: 12· OECD 2001:157).

3.4.1 Τα νέα χρηματοδοτικά εργαλεία τοπικής ανάπτυξης της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ για την προγραμματική περίοδο 2014-2020

Στο πλαίσιο της τρέχουσας “Πολιτικής Συνοχής”, η οποία αποτελεί και βασική πολιτική επενδύσεων της ΕΕ, προωθείται η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, η δημιουργία βιώσιμων θέσεων εργασίας, η βελτίωση της ποιότητας της ζωής των πολιτών, ενώ επιχειρείται μείωση των αναπτυξιακών ανισοτήτων και γενικότερα των οικονομικών, κοινωνικών και εδαφικών διαφορών σε όλες τις περιφέρειες και τις πόλεις της ΕΕ. Συγκεκριμένα, δύο από τα βασικότερα νέα στοιχεία της πολιτικής συνοχής της ΕΕ για την περίοδο 2014-2020 (ΕΣΠΑ 2014-2020) είναι:

➤ Οι **Στρατηγικές Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση**, οι οποίες στοχεύουν σε έναν αναπτυξιακό-οικονομικό μετασχηματισμό με χωρική διάσταση μέσω:

- Εστίασης της στήριξης της πολιτικής και των επενδύσεων σε κύριες εθνικές/ περιφερειακές προτεραιότητες, προκλήσεις και ανάγκες για ανάπτυξη βασισμένη στη γνώση
- Αξιοποίησης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων κάθε περιφέρειας/ χώρας
- Στήριξης της τεχνολογικής και πρακτικής καινοτομίας και της τόνωσης των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα
- Επίτευξης πλήρους συμμετοχής των εμπλεκόμενων παραγόντων και ενθάρρυνσης της καινοτομίας και του πειραματισμού
- Σχεδίων που βασίζονται σε αποδείξεις, εύρωστων συστημάτων παρακολούθησης και αξιολόγησης

²⁷ Βλ. Ασπρογέρακας & Ζαχαρή 2013: 5 όπ. αναφ. στο OECD, 2001: 15.

➤ Η ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη χωρική και αστική ανάπτυξη (ΟΧΑ) που υλοποιείται μέσω των εργαλείων:

- Τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία των τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤΟΚ)
- Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων (ΟΧΕ)
- Ολοκληρωμένης βιώσιμης αστικής ανάπτυξης (ΒΑΑ)

Με άλλα λόγια, προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη υλοποίηση των ολοκληρωμένων δράσεων, καθορίζονται βελτιωμένα εργαλεία, όπως οι *Ολοκληρωμένες Χωρικές-Εδαφικές Επενδύσεις* (ΟΧΕ). Τα εν λόγω εργαλεία, αποτελούν ένα νέο τρόπο υλοποίησης, όσον αφορά στην ομαδοποίηση χρηματοδοτήσεων από διάφορους άξονες προτεραιοτήτων, από ένα ή περισσότερα επιχειρησιακά προγράμματα, για διατομεακές παρεμβάσεις πολλαπλών επιπέδων.

Επιπλέον, η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤΟΚ/CLLD -Community-Led Local Development-), αποτελεί εργαλείο για την προώθηση της υλοποίησης στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης, από τη βάση σχεδιασμένων και υλοποιημένων, από ομάδες τοπικής δράσης με τη συμμετοχή εκπροσώπων από όλους τους τομείς τοπικού ενδιαφέροντος. Είναι επέκταση της προσέγγισης LEADER, αλλά πλέον αφορά στις αστικές περιοχές, προωθώντας την κοινοτική ιδιοκτησία και την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση. Τέλος, επιτρέπει τις δραστηριότητες για ενίσχυση της επάρκειας βασισμένης στις ανάγκες, τη δικτύωση και τόνωση της καινοτομίας, που υπάρχουν ήδη σε επίπεδο γειτονιάς, ώστε να ενδυναμώσουν τις κοινότητες να εκμεταλλευτούν πλήρως το δυναμικό τους (Άρθρα 32-35 του Κανονισμού κοινών διατάξεων) (Καραμανλής, 2014: 3).

3.4.2 Άλλα σημαντικά χρηματοδοτικά εργαλεία

Στα πλαίσια της πολιτικής συνοχής για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, δίνεται η δυνατότητα στα κράτη - μέλη να αξιοποιήσουν συγκεκριμένες Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, σκοπός των οποίων είναι η συμπλήρωση των δραστηριοτήτων των Διαρθρωτικών Ταμείων σε συγκεκριμένες περιοχές ή τομείς δραστηριότητας που χρήζουν στοχευμένων δράσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

- Η πρωτοβουλία **JESSICA** -*Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas*- (Κοινή Ευρωπαϊκή υποστήριξη για βιώσιμες επενδύσεις σε αστικές περιοχές) αποτελεί πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ) και την Τράπεζα Αναπτύξεως του Συμβουλίου της Ευρώπης, με σκοπό την προώθηση βιώσιμων επενδύσεων σε αστικές περιοχές, παρέχοντας λύσεις στη χρηματοδότηση των προγραμμάτων για αστική ανανέωση και ανάπτυξη χρησιμοποιώντας ένα συνδυασμό από επιχορηγήσεις και δάνεια.
- Η πρωτοβουλία **JEREMIE** -*Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises*- (Κοινοί Ευρωπαϊκοί πόροι για τις Μικρο - μεσαίες Επιχειρήσεις) αποτελεί πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε συνεργασία με την

ΕΤΕπ και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (ΕΤΕ) με σκοπό την ενίσχυση της πρόσβασης σε χρηματοδοτικά κεφάλαια για την ανάπτυξη των πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στις περιφέρειες της ΕΕ.

- Η ΕΕ, έχοντας κατανοήσει την αξία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ), μιας και αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της οικονομίας της Ευρώπης, παρέχοντας το 85% όλων των νέων θέσεων εργασίας, στοχεύει στην προώθηση της επιχειρηματικότητας και στη βελτίωση του περιβάλλοντος για τις ΜΜΕ, μέσω της εφαρμογής του προγράμματος *COSME - Competitiveness SMEs- Ανταγωνιστικότητα των ΜΜΕ*-. Το COSME θα υποστηρίξει τις ΜΜΕ, διευκολύνοντας την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που ευνοεί την ανταγωνιστικότητα, στην προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος, καθώς και στην υποστήριξη της διεθνοποίησης και της πρόσβασης στις αγορές (ΥΠ.ΟΙ.ΑΝ, 2017).

3.5 Εφαρμογή και αξιοποίηση των Περιφερειακών Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης

Υπό το πρίσμα των αρχών του στρατηγικού πλαισίου “Ευρώπη 2020”, αναδεικνύεται η έννοια της *περιφερειακής Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS³)*, με τις περιφέρειες των χωρών να καλούνται να εντοπίσουν εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες, στις οποίες παρουσιάζουν ή είναι σε θέση να «οικοδομήσουν» ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, ώστε να καταστεί δυνατή η επίτευξη σημαντικών ενδογενών αναπτυξιακών αποτελεσμάτων. Πρόκειται, για μια *τοπο-κεντρική (place-based)*, ολιστική και χωρίς αποκλεισμούς προσέγγιση, δίνοντας τη δυνατότητα σε κάθε περιφέρεια να διαμορφώσει τις επιλογές της, βάσει των μοναδικών κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών της (Διαδικασία Σύμβουλοι Επιχειρήσεων ΑΕ, 2016).

Σκοπός της στρατηγικής αυτής, αποτελεί η εστιασμένη παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας με βασικό πυλώνα την έρευνα, την τεχνολογική ανάπτυξη και την καινοτομία για την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και τη δημιουργία βιώσιμης απασχόλησης με σεβασμό στον άνθρωπο και στην κοινωνία, στο περιβάλλον και στον πολιτισμό.

Τέλος, σε εθνικό επίπεδο έχουν προσδιοριστεί οκτώ κλάδοι στους οποίους θα δοθεί προτεραιότητα και αναμένεται να έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην οικονομική μεγέθυνση: α) Αγρο-διατροφή β) Υγεία – φάρμακα γ) Τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών δ) Ενέργεια ε) Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη στ) Μεταφορές ζ) Υλικά – κατασκευές η) Τουρισμός, πολιτισμός, δημιουργικές βιομηχανίες (ΕΣΠΑ 2014-2020).

3.6 Συμπεράσματα

Από όσα εκτέθηκαν παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι η μετάβαση από το παραγωγικό πρότυπο μαζικών οικονομιών κλίμακας σε ένα πρότυπο “*ευέλικτης εξειδίκευσης*” αποτελεί πλέον, ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός. Η ανάδειξη του *εδαφικού κεφαλαίου*

καθώς και η οικοδόμηση ανταγωνιστικών-απόλυτων πλεονεκτημάτων, αποτελούν βασικές συνιστώσες ενδογενούς ανάπτυξης, καθιστώντας δυνατή την επίτευξη σημαντικών – *εδαφικών/ενδογενών*- αναπτυξιακών αποτελεσμάτων.

Προκειμένου να επιτευχθεί το παραπάνω εγχείρημα, οι στρατηγικές -στόχοι και κατευθύνσεις- της Ευρωπαϊκής Ένωσης στρέφονται προς την προώθηση-ενίσχυση της ενδογενούς-τοπικής ανάπτυξης, μέσω συγκεκριμένων σχεδίων, όπως λόγου χάρη του ΣΑΚΧ, και των *Εκθέσεων Συνοχής*, τονίζοντας τη σημασία της «*εκ των κάτω*» ανάπτυξης και της ανάδειξης του *εδαφικού κεφαλαίου*. Στο τέλος του εν λόγω κεφαλαίου, γίνεται λόγος τόσο περί εξειδίκευσης της στρατηγικής για την τοπική-ενδογενή ανάπτυξη στην προγραμματική περίοδο 2007-2013, όσο και περί προσαρμογής των χωρικών πολιτικών στην εδαφική προσέγγιση κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020.

Επιπροσθέτως, αναγνωρίζεται ο καθοριστικός ρόλος της «*χωρικής διακυβέρνησης*» ως διαδικασία συντονισμού των ποικίλων ενδιαφερομένων (Δημόσιοι/ Ιδιωτικοί φορείς, τοπική κοινωνία, τοπικοί επιχειρηματίες, τοπικοί Σύλλογοι/Συνεταιρισμοί, ΜΚΟ κ.α.) για την προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης, μέσω της αειφορικής εκμετάλλευσης του εδαφικού κεφαλαίου της κάθε περιοχής. Η ενεργοποίηση του ενδογενούς δυναμικού των χωρικών ενοτήτων, όπως και η έμφαση στη συμμετοχή των τοπικών εταίρων (για παράδειγμα στην προσέγγιση ΤΑΠΤΟΚ) στην αναπτυξιακή διαδικασία, αποτελούν νέα στοιχεία πολιτικών περιφερειακής και χωρικής ανάπτυξης της ΕΕ, αλλά και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (Δέφνερ και α., 2017).

Τέλος, η ανάπτυξη ολοκληρωμένων προσεγγίσεων «*από τα κάτω*», μέσω των νέων χρηματοδοτικών εργαλείων, φιλοδοξεί να αντιμετωπίσει χωρικές και τοπικού χαρακτήρα προκλήσεις που απαιτούν δομικές αλλαγές. Με άλλα λόγια, τα εργαλεία των ΟΧΕ και ΤΑΠΤΟΚ, στοχεύουν στην κινητοποίηση λανθάνοντος δυναμικού σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, με το δεύτερο εργαλείο να προσδίδει στην ύπαιθρο πολύ-λειτουργικό χαρακτήρα από τη μία πλευρά, ενώ από την άλλη πλευρά, αναδύεται ένα νέο-εναλλακτικό πρότυπο ανάπτυξης της υπαίθρου, αυτού της ενδογενούς ανάπτυξης, το οποίο συνδέεται με την ικανότητα των εκάστοτε περιοχών να επιδιώκουν επιτυχώς την ανταγωνιστικότητά τους, στη βάση της «*διακριτότητας*» και της «*ιδιοφυπίας*» των πόρων τους, παράγοντας όχι κοινότυπα αλλά ιδιότυπα πλέον προϊόντα, συνδυάζοντας στο έπακρο τη στρατηγική της *Περιφερειακής Έξυπνης Εξειδίκευσης* (Γούσιος, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΞΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ``ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ`` ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΔΟΓΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Γενικά

Όπως έγινε αντιληπτό από το προηγούμενο κεφάλαιο, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, έτσι και η Ελλάδα, επιδιώκουν την αποκέντρωση εξουσίας/αρμοδιοτήτων, καθώς και την ενθάρρυνση διαδικασιών και επενδυτικών πρωτοβουλιών που ενισχύουν την ενδογενή ανάπτυξη. Μέχρι και τη δεκαετία του '80, το διοικητικό σύστημα της Ελλάδας χαρακτηρίζονταν από μια παραδοσιακά ισχυρή συγκεντρωτική δομή, με τις τοπικές κοινωνίες και το τοπικό δυναμικό να ενσωματώνονται παθητικά στις «πελατειακές» κρατικές σχέσεις και έπειτα στο λαϊκισμό (Παπαδάκη- Τζεδάκη, 1997 όπ. αναφ. στο Μουζέλης, 1987).

Ο διοικητικός χαρακτήρας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων²⁸, αποτέλεσε πεδίο ανασύνταξης του κεντρικού κράτους σε τοπικό επίπεδο, χωρίς ωστόσο, την απαιτούμενη προσαρμογή αυτών στις εξειδικευμένες ανάγκες του τοπικού συστήματος. Με άλλα λόγια, παρατηρήθηκε μια αναπαραγωγή του καταμερισμού των αρμοδιοτήτων των κεντρικών θεσμών με μια αντίστοιχη οργάνωση. Ως εκ τούτου, κατέστη αδύνατο, λόγω ανεπάρκειας κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, να προωθηθεί και να εκπροσωπηθεί το «τοπικό» και να αναλάβει πρωτοβουλίες, αλλά και αρμοδιότητες που θα συνεισέφεραν στις τοπικές απαιτήσεις (Ψυχοπαίδης και α., 1989).

Οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν μεταπολεμικά, τόσο από διοικητική όσο και από αναπτυξιακή σκοπιά, είχαν ως αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και συντελεστών παραγωγής στα μεγάλα αστικά κέντρα (στην Ελλάδα: Αθήνα, Θεσσαλονίκη), η υπερεκμετάλλευση, από τη μία, ορισμένων φυσικών πόρων και η αδρανοποίηση άλλων, από την άλλη, καθώς και η υποαπασχόληση του ήδη επενδεδυμένου κεφαλαίου, δημιουργώντας χωρικές ανισότητες και αποκλίσεις (Χριστοφάκης, 2000 όπ. αναφ. στο Κόνσολας, 1997).

²⁸ Οι νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις που προέβλεπε ο ν. 1622/86 και ιδρύθηκαν με το ν.2218/94 καταργήθηκαν οριστικά και πλέον με το νέο νόμο 3852/2010, ως δευτεροβάθμιο επίπεδο Αυτοδιοίκησης θεσπίστηκε η Περιφέρεια.

4.1 Η προσπάθεια διαμόρφωσης του “τοπικού” αναπτυξιακού προτύπου

Εξαιτίας, της ισχυρής συγκεντρωτικής δομής του Ελληνικού Κράτους, αλλά και βάσει των επιταγών τις ΕΕ, επιχειρήθηκε μια πληθώρα προσπαθειών περί μεταρρύθμισης των διοικητικών ορίων (περιφερειακή και τοπική διάρθρωση της Αυτοδιοίκησης), ώστε με τις νέες περιφερειακές και τοπικές πολιτικές να γίνεται ένας συγκερασμός «εκ των άνω» και «εκ των κάτω» ανάπτυξης (Χριστοφάκης, 2000, σ. 155 όπ. αναφ. στο Ανδρικοπούλου, 1994· Γετίμης-Καυκαλάς, 1990).

4.1.1 Διοικητικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: 1980-σήμερα

Η πολυκερματισμένη πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση (6.000 Δήμοι και κοινότητες), καθώς και η απουσία περιφερειακού σχεδιασμού, οδήγησε το κράτος στη θέσπιση του Ν. 1416/84, ο οποίος προέβλεπε τη χάραξη 573 γεωγραφικών ενοτήτων (αποτελέσαν τα όρια των Αναπτυξιακών Συνδέσμων), εντός των οποίων οι Κοινότητες – Δήμοι θα συνεργάζονταν (προαιρετικά) και της σύστασης Αναπτυξιακών Συνδέσμων²⁹. Ωστόσο, οι εν λόγω σύνδεσμοι προέκυψαν δίχως να ληφθούν υπ’ όψιν οι ιδιαιτερότητες των περιοχών³⁰, ενώ οι παράγοντες «τοπικισμός» και «απειρία» δεν επέτρεψαν την ανάληψη πρωτοβουλιών από τους Αναπτυξιακούς Συνδέσμους, με αποτέλεσμα η πρώτη προσπάθεια να βαίνει άκαρπη (Χριστοφιλοπούλου, 199-).

Δύο χρόνια αργότερα, με το Ν. 1622/86, επιχειρήθηκε, σε επίπεδο πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, η εκ νέου συνένωση/συγχώνευση (προαιρετική) των έξι χιλιάδων περίπου (6.000) Δήμων σε χίλιες εκατόν πενήντα μία (1.151) γεωγραφικές περιοχές. Ωστόσο και πάλι, η προσπάθεια ήταν αποτυχημένη, μίας και οι αντιδράσεις του τοπικού πληθυσμού ήταν ισχυρότερες και «υπερκάλυψαν» τα κίνητρα που έδινε το Κράτος (Μπεριάτος, 2015).

Μετά από 10 χρόνια περίπου, με το Ν.2218/94 επιχειρείται η σύσταση τετρακοσίων ενενήντα δύο (492) Φορέων-Συμβούλια περιοχής- με υποχρεωτική πλέον συνεργασία δήμων και κοινοτήτων και αρμοδιότητες, αντίστοιχες, με αυτές των Δημοτικών Συμβουλίων, αν και πάλι ο απώτερος σκοπός της συνένωσης δεν επετεύχθη (Μπεριάτος, 2015). Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι, με τους ν.2218 και ν. 2240 του 1994, εφαρμόζεται και επίσημα ο δεύτερος βαθμός τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα, με Νομάρχη και Νομαρχιακά Συμβούλια (Χριστοφιλοπούλου, 1997: 37-64). Με το Ν. 2218, ο διοικητικός μηχανισμός της Νομαρχίας (μαζί με τις αρμοδιότητες και το προσωπικό), μεταφέρεται στις νεοϊδρυθίσες Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, δίχως την εξασφάλιση και των αντίστοιχων οικονομικών πόρων, ενώ οι αρμοδιότητες αυτών αφορούσαν, κατά κύριο λόγο, στην ενδο-νομαρχιακή κατανομή των χρηματικών πόρων (Χαντζή, 2010: 38).

²⁹ Νομικά πρόσωπα, τα οποία συντονίζουν και βοηθούν τις νέες γεωγραφικές ενότητες (οι οποίες αδυνατούν να παράγουν μόνες τους κάποιο έργο).

³⁰ Τα Προεδρικά Διατάγματα που όριζαν τις περιοχές αποφασίστηκαν από 3 κεντρικά υπουργεία, έχοντας ζητηθεί από τα Νομαρχιακά συμβούλια απλώς η γνώμη τους για τα όρια.

4.1.2 Πρόγραμμα “Καποδίστριας”

Προς το τέλος της δεκαετίας του '90, και συγκεκριμένα το 1997, θεσπίστηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης ο ν. 2539/1997 (Πρόγραμμα «*Ιωάννης Καποδίστριας*»), σύμφωνα με το οποίο προέκυπτε συνένωση (υποχρεωτικής φύσεως) των Α' Ο.Τ.Α (Δήμοι) από περίπου έξι χιλιάδων (6.000) σε μόλις χιλίων τριάντα τριών (1.033), εκφράζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη γενικότερη πολιτική απαίτηση για ανασυγκρότηση των πρωτοβάθμιων Ο.Τ.Α.. Με αυτό τον τρόπο, ενισχύονται οι σχέσεις μεταξύ των τελευταίων και των πολιτών, ενώ ο στόχος της αποκέντρωσης επιβάλλει την ανάληψη δράσεων/υποθέσεων που δύνανται να ασκήσουν σε καλύτερο βαθμό και με μεγαλύτερη δημοκρατική νομιμοποίηση από την αντίστοιχη κεντρική διοίκηση.

Ωστόσο, ένα αρνητικό στοιχείο της εν λόγω μεταρρύθμισης, είναι η απουσία θέσπισης της μεταβίβασης των διοικητικών αρμοδιοτήτων από την κεντρική διοίκηση προς τους Α' ΟΤΑ (παρά την παροχή τεχνικής υποστήριξης και προώθησης του όλου εγχειρήματος μέσω εξειδικευμένου στελεχιακού δυναμικού), γεγονός που λειτούργησε αποτρεπτικά ως προς την άσκηση περιφερειακής πολιτικής από «*τα κάτω προς τα πάνω (bottom-up)*» (Ιωαννίδης, 2014).

4.1.3 Πρόγραμμα “Καλλικράτης”

Εν συνεχεία, με το Ν.3852/2010 (Πρόγραμμα «Καλλικράτης»), οι Δήμοι (Α' ΟΤΑ) υπόκεινται σε μία εκ νέου (υποχρεωτική) συνένωση και από τους χίλιους τριάντα τέσσερις (1034) απομένουν τριακόσιοι είκοσι πέντε (325) «ισχυροί» Δήμοι. Παράλληλα, το Ελληνικό Κράτος διαιρείται σε δεκατρείς (13) Περιφέρειες (Β' ΟΤΑ)³¹ με αυτοδιοικούμενη διάσταση³², ενώ επιπλέον θεσπίζεται μια νέα κρατική οντότητα μεταξύ εθνικού και περιφερειακού επιπέδου, αυτή των εφτά (7) Αποκεντρωμένων Διοικήσεων - έμμεσα νομιμοποιημένο διοικητικό επίπεδο-.

Η κεντρική κυβέρνηση, σαφώς μέσω της εν λόγω μεταρρύθμισης επιδιώκει τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού αποκεντρωτικού διοικητικού συστήματος, έτσι ώστε να αναληφθούν, σε τοπικό επίπεδο, περισσότερες αρμοδιότητες/πρωτοβουλίες. Το θεμελιώδες, όμως, καινοτόμο στοιχείο του προγράμματος είναι η μεταβίβαση σημαντικών διοικητικών αρμοδιοτήτων από την κεντρική κυβέρνηση προς τους Α' & Β' ΟΤΑ, γεγονός που συντελεί στη δημιουργία συνθηκών αποτελεσματικότερης διαχείρισης των τοπικών υποθέσεων, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο την άσκηση περιφερειακής πολιτικής ενδογενούς χαρακτήρα (Αρταβάνη, 2011).

³¹ Με το πρόγραμμα «Καλλικράτης», οι 54 Νομαρχίες (Β' ΟΤΑ) αντικαθίστανται από τις 13 Περιφέρειες, αποτελώντας πλέον αυτές τους β' βαθμίου ΟΤΑ με αιρετό περιφερειάρχη και συμβούλιο, αναλαμβάνοντας μέρος των αρμοδιοτήτων των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων.

³² Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το αρ. 3 του Ν.3852/2010, οι Περιφέρειες είναι αυτοδιοικούμενα ΝΠΔΔ, τα οποία «*σχεδιάζουν, προγραμματίζουν και υλοποιούν πολιτικές σε περιφερειακό επίπεδο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής της χώρας, λαμβάνοντας υπόψη και τις εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές*».

4.2 Η Αναπτυξιακή διάσταση του Προγράμματος «Καλλικράτης»

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το πρόγραμμα «Καλλικράτης» στοχεύει στον εξορθολογισμό του διοικητικού συστήματος, ενισχύοντας το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η οποία αποτελεί τον ενδιάμεσο συνδετικό κρίκο μεταξύ των πολιτών και της κεντρικής κυβέρνησης, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες εφαρμογής πολιτικών ενδογενούς ανάπτυξης (Αρταβάνη, 2011).

Η θέσπιση του περιφερειακού επιπέδου αυτοδιοίκησης (Β' ΟΤΑ), καθώς και της εκ νέου συνένωσης των πρωτοβάθμιων αυτοδιοικήσεων, στοχεύει από τη μία πλευρά, στην καθιέρωση ικανών διοικητικών επιπέδων, ώστε να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των αναπτυξιακών χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο) και από την άλλη πλευρά, στη μεγαλύτερη ευελιξία στην εφαρμογή κλαδικών επενδυτικών σχεδίων, καθώς και στην προώθηση-ενίσχυση τοπικών συνεργειών (Αρταβάνη, 2011: 2).

4.2.1 Ο ρόλος-αρμοδιότητες της Περιφέρειας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό

Η κατανομή των αρμοδιοτήτων στις αρχές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης επιτελέστηκε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπτυχθεί η τοπική κοινωνία και οικονομία, μέσω της στήριξης της τοπικής επιχειρηματικότητας, της οργάνωσης της τοπικής αγοράς, της ενίσχυση της εξωστρέφειας των τοπικών επιχειρήσεων, καθώς και μέσω της ανάπτυξης τοπικών συνεργειών, μεταξύ τοπικών επιχειρηματικών, εκπαιδευτικών, επιστημονικών και χρηματοδοτικών φορέων (Αρταβάνη, 2011 όπ. αναφ στο Κόνσολας και α., 1990)

Συγκεκριμένα, η Περιφέρεια αναλαμβάνει πλέον, αρμοδιότητες διαχειριστικού και εκτελεστικού χαρακτήρα, ανάγοντάς την σε φορέα σχεδιασμού, προγραμματισμού και συντονισμού της περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής, στα πλαίσια του εθνικού σχεδιασμού (Μπαλλιάν, 2013). Ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένες:

- Διαμόρφωση της περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής
- Προώθηση των εθνικών στρατηγικών στόχων
- Διαχείριση και εφαρμογή των αναπτυξιακών παρεμβάσεων του ΕΣΠΑ/ΠΕΠ
- Έγκριση και εκτέλεση των Προγραμμάτων Δημοσίων Επενδύσεων
- Έγκριση των επιδοτήσεων για τις ιδιωτικές επενδύσεις κ.ά.

Επιπλέον, σύμφωνα με το αρ. 163 (Ν. 3852/2010), το Περιφερειακό Συμβούλιο είναι αρμόδιο για την έγκριση και παρακολούθηση του επιχειρησιακού προγράμματος της περιφέρειας (ΠΕΠ) και την έγκριση και παρακολούθηση αναπτυξιακών προγραμμάτων (Αρταβάνη, 2011).

Ωστόσο, η «εποπτεία» του ρόλου των αυτοδιοικούμενων περιφερειών από τις νεοσυσταθείσες αποκεντρωμένες διοικήσεις, είναι όντως απαραίτητη -ο θεσμός των αυτοδιοικούμενων περιφερειών είναι νέος στην Ελλάδα- από τη μια πλευρά. Από την άλλη πλευρά, όπως τονίζεται στο Σπουρδαλάκης και α. (2010), υπάρχει μια «ατελής» διαδικασία δευτεροβάθμιας «αυτοδιοικητικοποίησης» του κράτους, καθώς οι κρατικές

περιφέρειες είναι αυτές που ουσιαστικά αποφασίζουν, και όχι οι αυτοδιοικητικές περιφέρειες. Με άλλα λόγια, διατηρείται ο κεντρικός έλεγχος σε μια πληθώρα καίριων ζητημάτων (περιφερειακός προγραμματισμός, χωροταξικά/πολεοδομικά σχέδια, θέματα περιβάλλοντος), ενώ ο ρόλος αυτών περιορίζεται σε αυτόν του συμβούλου (Κοντοπούλου, 2010: 36-37).

4.2.2 Οι αρμοδιότητες της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Οι αρμοδιότητες των Δήμων (Α' ΟΤΑ), σαφώς διευρύνονται και πλέον μπορεί ο ίδιος να σχεδιάσει-οργανώσει μικρές ολοκληρωμένες πολιτικές, όπως για παράδειγμα Σχέδια Δράσης³³, τα οποία δύνανται να ενταχθούν στον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό αυτού. Επιπλέον, τους παρέχεται η δυνατότητα σύνταξης διαφόρων συμβάσεων συνεργασίας διαδημοτικής μορφής (μεταξύ Δήμου και Περιφέρειας), προγραμματικών συμβάσεων (μεταξύ φορέων των ΟΤΑ και του Δημοσίου για την εκτέλεση έργων και προγραμμάτων), καθώς και δημιουργίας Δίκτυα Δήμων και Περιφερειών με τη συμμετοχή κοινωνικών φορέων, ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και Ερευνητικών Ινστιτούτων (Γούσιος, 2015).

Επιπροσθέτως, δίνεται η προοπτική ανάπτυξης προγραμμάτων και δράσεων, ανεξαρτήτως αν αυτά αντιστοιχούν με τις αρμοδιότητες των Δήμων, αρκεί να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική πρόνοια/συνοχή, στην περιβαλλοντική προστασία και, εν γένει τη βελτίωση της ποιότητας ζωής της τοπικής κοινωνίας³⁴.

4.2.3 Επιχειρησιακά Προγράμματα των Ο.Τ.Α.- Θεσμικό πλαίσιο, σκοπός και στόχος εκπόνησης

Προκειμένου οι Δήμοι να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των αναπτυξιακών χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο), καθώς και για μεγαλύτερη ευελιξία στην εφαρμογή κλαδικών επενδυτικών σχεδίων, θεσπίζεται ένα καινοτόμο εγχείρημα, αυτό της υποχρεωτικής εκπόνησης πενταετών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων από τους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ³⁵.

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα έχει πολυτομεακό χαρακτήρα και αφορά, όχι μόνον στις υποδομές, στα έργα και στις τοπικές επενδύσεις στη δημοτική περιοχή, αλλά και στη βελτίωση της υφιστάμενης οργάνωσης και λειτουργίας του ίδιου του Δήμου, ως φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης και καταλυτικό παράγοντα για την προώθηση πολιτικών ενδογενούς ανάπτυξης.

³³ Ολοκληρωμένα σχέδια προώθησης της απασχόλησης και επιχειρηματικότητας/ Πολιτικές για τα παιδιά, την τρίτη ηλικία, τις ευπαθείς ομάδες/ Προγράμματα Έρευνας & Τεχνολογίας

³⁴ Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των νέων χρηματοδοτικών εργαλείων – ΤΑΠΤΟΚ/ ΒΑΑ-

³⁵ Άρθρα 203-207 του Ζ' κεφαλαίου του νέου Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (Ν. 3463/2006, ΦΕΚ 114/Α/8-6-2006). Με το Σχέδιο «Καλλικράτης» (Ν. 3852/2010) η υποχρέωση αυτή επεκτείνεται σε όλους τους ΟΤΑ, καθώς και στις Περιφερειακές Αυτοδιοικήσεις (παλαιότερα ίσχυε για αυτούς με πληθυσμό άνω των 10.000 κατοίκων).

Η εκπόνηση αυτού, απαιτεί τη συμμετοχή/συνεργασία τόσο των αιρετών και υπηρεσιακών στελεχών του πρωτοβάθμιου ΟΤΑ, όσο και της τοπικής κοινωνίας (δημότες, οικονομικοί/κοινωνικοί φορείς) (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Χανίων 2014-2019: 6-7).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Δήμος μεριμνά για την **οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη** της περιοχής, για τη **βελτίωση του επιπέδου ζωής** των κατοίκων, καθώς και για την **παροχή ποιοτικότερων υπηρεσιών προς αυτούς**. Με αυτόν τον τρόπο, δύναται να πραγματωθεί το αναπτυξιακό όραμα του δήμου, ούτως ώστε η τοπική και εσωτερική ανάπτυξη του ΟΤΑ να εναρμονιστεί με τις κατευθύνσεις του περιφερειακού και εθνικού αναπτυξιακού σχεδιασμού (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Χανίων 2014-2019: 6-7).

4.3 Η περίπτωση της περιφέρειας Θεσσαλίας

Υπό το πρίσμα των παραπάνω προσεγγίσεων και έχοντας κατά νου, ότι το πρότυπο της ενδογενούς ανάπτυξης περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις: την οικονομική, την κοινωνικο-πολιτική και την πολιτική-διοικητική, με τον εξορθολογισμό του διοικητικού συστήματος - Σχέδιο «Καλλικράτης» (τρίτη διάσταση)-, επιχειρείται η οικονομική ανάπτυξη μέσω της δημιουργίας ευνοϊκών συνθηκών εφαρμογής πολιτικών ενδογενούς ανάπτυξης (Αρταβάνη, 2011).

Συνεπώς, οι αρμοδιότητες που επωμίζεται τόσο η πρωτοβάθμια, όσο και η δευτεροβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση, στοχεύουν στην ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας – ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών από τον τοπικό πληθυσμό-, στην αύξηση της χρήσης τεχνογνωσίας στην παραγωγική διαδικασία, καθώς και στην προώθηση της συνεργασίας και της ανάπτυξης τοπικών συνεργειών. Οι παραπάνω στόχοι, ουσιαστικά αποτελούν και μερικές από τις βασικές συνιστώσες της ενδογενούς ανάπτυξης (Αρταβάνη, 2011).

4.3.1 Ιδιωτικές Επενδύσεις

Η στήριξη και η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας αποτελεί για την Περιφέρεια Θεσσαλίας βασική προτεραιότητα κι αυτό αποδεικνύεται με βαθιές τομές, που δημιουργούν θετικές προϋποθέσεις.

Η δημιουργία ευνοϊκού επενδυτικού περιβάλλοντος, αποτελεί κύριο στόχο της οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής της Περιφέρειας, γεγονός που σημαίνει αξιοποίηση των ευκαιριών, βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, ενδυνάμωση της ισόρροπης ανάπτυξης, καθώς και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Επιπλέον, από το 2011 στην έδρα της Περιφέρειας Θεσσαλίας, λειτουργεί ειδικό γραφείο υποδοχής επενδυτών που ενημερώνει τους υποψήφιους επενδυτές για τις διατάξεις των Αναπτυξιακών Νόμων, τις διατάξεις των προγραμμάτων ΕΣΠΑ, των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, το Εθνικό Αποθεματικό Απρόβλεπτων, τη Γυναικεία Επιχειρηματικότητα κ.α., γεγονός που ενισχύει την επενδυτική πρωτοβουλία,

δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, και κατ' επέκταση επιφέρει την προσδοκώμενη ανάπτυξη στην τοπική οικονομία (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2015).

Στοιχεία έρευνας: Περιφέρεια Θεσσαλίας

Στο πλαίσιο αυτό, και εξετάζοντας τα στοιχεία³⁶ της έρευνας, που συγκεντρώθηκαν από την περιφέρεια Λάρισας, γίνεται αντιληπτό ότι ο παράγοντας “οικονομική κρίση” έχει επηρεάσει (αρνητικά) όχι μόνο τον αριθμό των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων, αλλά και το ποσοστό ίδια συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων των Θεσσαλών επενδυτών.

Σύμφωνα με τη διεξαχθείσα έρευνα, το 2004 τα εγκεκριμένα επενδυτικά σχέδια έφτασαν περίπου τα χίλια (1000), από τα οποία ολοκληρώθηκαν τα τετρακόσια εβδομήντα εφτά (477), εκ των οποίων τα τετρακόσια σαράντα ένα (441) αφορούν κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης. Από την άλλη πλευρά, το 2011 τα εγκεκριμένα επενδυτικά σχέδια δεν ξεπέρασαν τα εκατό (100), από τα οποία ολοκληρώθηκαν μόλις τα είκοσι τρία (23), εκ των οποίων τα δεκαέξι (16) αφορούν κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης.

Αναλυτικότερα, συγκρίνοντας το λόγο (επί τοις εκατό) μεταξύ των εγκεκριμένων επενδυτικών σχεδίων και των επενδυτικών σχεδίων με κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης, παρατηρείται ότι το 2004 ήταν μεγαλύτερος από αυτό του 2011, και συγκεκριμένα 44% και 16%³⁷, αντίστοιχα.

Από τη μία πλευρά, σαφώς οι θεσμικές-διοικητικές αλλαγές, έχουν ως απώτερο στόχο την ανάπτυξη μέσω της ενίσχυσης της ανάληψης επενδυτικών πρωτοβουλιών. Παρόλα αυτά, η οικονομική κρίση επέδρασε αρνητικά στην υποβολή αιτημάτων υπαγωγής επενδύσεων στον ΑΝ, πόσο μάλλον στην ολοκλήρωσή τους, γεγονός που λειτουργεί αποτρεπτικά και στην επένδυση ενδογενών κεφαλαίων, ώστε να αξιοποιηθεί το αντίστοιχο ενδογενές δυναμικό.

Απόρροια της παραπάνω συγκυρίας, και λαμβάνοντας υπόψη την έλλειψη καινοτόμου επιχειρηματικού πνεύματος στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (Liargonas etc., 2016), η συνεχής διαρροή του επιστημονικού (υψηλού επιπέδου) δυναμικού προς χώρες με καλύτερες συνθήκες απασχόλησης και ταχύτερη εμπορική αξιοποίηση της έρευνας (*brain drain*), αποτελεί πλέον αδιαμφισβήτητο γεγονός (ΕΠΑΝΕΚ 2014-2020).

Παρά ταύτα, τον Απρίλιο του 2013 με την ίδρυση του Περιφερειακού Συμβουλίου Καινοτομίας, ξεκίνησε η διαμόρφωση της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, μια στρατηγική προσέγγιση για την οικονομική ανάπτυξη, βασισμένη στη στοχευόμενη υποστήριξη της έρευνας και της καινοτομίας (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2015: 22).

³⁶ Τα στοιχεία αφορούν τα επενδυτικά σχέδια που εντάχθηκαν στον Αναπτυξιακό Νόμο 3299/2004 (Α' και Β' Φάση – βλ. κεφ. 5.3), καθώς και αυτά που εντάχθηκαν στον ΑΝ 3908/2011.

³⁷ Του 2004: $44100/1000 = 44\%$ και του 2011: $1600/100 = 16\%$.

Σημειωτέων, ότι μέχρι και το πέρας της ισχύος του ν. 3299/2004, η Δ/ση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού της Περιφέρειας Θεσσαλίας διαχειρίζονταν (εξετάζε) τα επενδυτικά σχέδια συνολικού ύψους έως και δύο εκατομμυρίων ευρώ (2εκ. ευρώ). Τα επενδυτικά σχέδια άνω του εν λόγω ποσού, καθώς και τα μεγάλα ενεργειακά έργα υπάγονται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Οικονομικών. Με το ν. 3908/2011, η Περιφέρεια πλέον εξετάζει επενδυτικά σχέδια συνολικού ύψους τριών εκατομμυρίων ευρώ (3εκ. ευρώ), που φαινομενικά δεν έχει κάποια συγκεκριμένη αιτιολόγηση, παρόλα αυτά συμβάλλει, σαφώς στην αποκέντρωση της εξουσίας.

4.3.2 Οι Δράσεις του ΕΣΠΑ στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (2007-2013)

Σύμφωνα με στοιχεία της ΑΕΔΕΠ³⁸, η οποία ολοκλήρωσε το έργο που ανέλαβε μέσα από τη συμμετοχή της στον Ενδιάμεσο Φορέα Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα (ΕΦΕΠΑΕ) στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013, το οποίο στη Θεσσαλία αφορά σε χίλια εννιακόσια είκοσι πέντε (1.925) ενταγμένα έργα, συνολικού προϋπολογισμού ύψους 165.004.176,00€ και συνολικού ύψους δημόσιας χρηματοδότησης 89.882.384€. Το εν λόγω έργο ολοκληρώθηκε στις 31/12/2016, αφού αποπλήρωσε χίλια διακόσια σαράντα τρία έργα (1.243 – 64,5% ως προς τα αρχικά έργα) συνολικού προϋπολογισμού 81.259.634€ (50% ως προς τον “Αρχικό Εγκεκριμένο Π/Υ”), με συνολική Δημόσια Δαπάνη ύψους 42.279.044 € (47% ως προς τη “Δ/Δ Αρχικών Εγκρίσεων”), ενώ το υπόλοιπο 53% να αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης.

Εξετάζοντας το ΠΕΠ Θεσσαλίας 2007-2013, σχετικά με τα αποτελέσματα και την ολοκλήρωση των έργων όσον αφορά στην προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης της εν λόγω περιφέρειας, παρατηρείται ότι με τη Δράση “*Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων στους τομείς μεταποίησης, τουρισμού, εμπορίου και υπηρεσιών*”, η οποία αποσκοπεί στην ενίσχυση επιχειρήσεων για την υλοποίηση επενδύσεων προσανατολισμένων στην καινοτομία, το περιβάλλον και τις τεχνολογίες πληροφορικής, καθώς και στην απευθείας τόνωση του «επιχειρείν» σε συνθήκες κρίσης, ολοκληρώθηκε το 58% των αρχικών εγκρίσεων (496 έναντι 854), με όλες τις περιφερειακές ενότητες να έχουν ποσοστό ολοκλήρωσης άνω του 50% (Δράση 1). Το ποσοστό απορρόφησης πόρων Δημόσιας Δαπάνης είναι 48%³⁹, ενώ το 53,4% (του τελικού Π/Υ) αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης⁴⁰ (Δράση 1).

Σχετικά με τη Δράση “*Μεταποίηση στις νέες συνθήκες*”, η οποία αποσκοπεί στο μετασχηματισμό της μεταποιητικής παραγωγικής βάσης της Ελληνικής Οικονομίας προς νέα/διαφοροποιημένα προϊόντα και μεταποιητικές υπηρεσίες, συνδυαστικά με την ενίσχυση της εξωστρεφούς επιχειρηματικότητας, εδώ το ποσοστό ολοκλήρωσης είναι αρκετά χαμηλό (33,6%), με το ποσοστό απορρόφησης πόρων Δημόσιας Δαπάνης να είναι μόλις 29%, ενώ το 56% (του τελικού Π/Υ) αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης (Δράση 2).

³⁸ Αναπτυξιακή Εταιρία Διαχείρισεως Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων

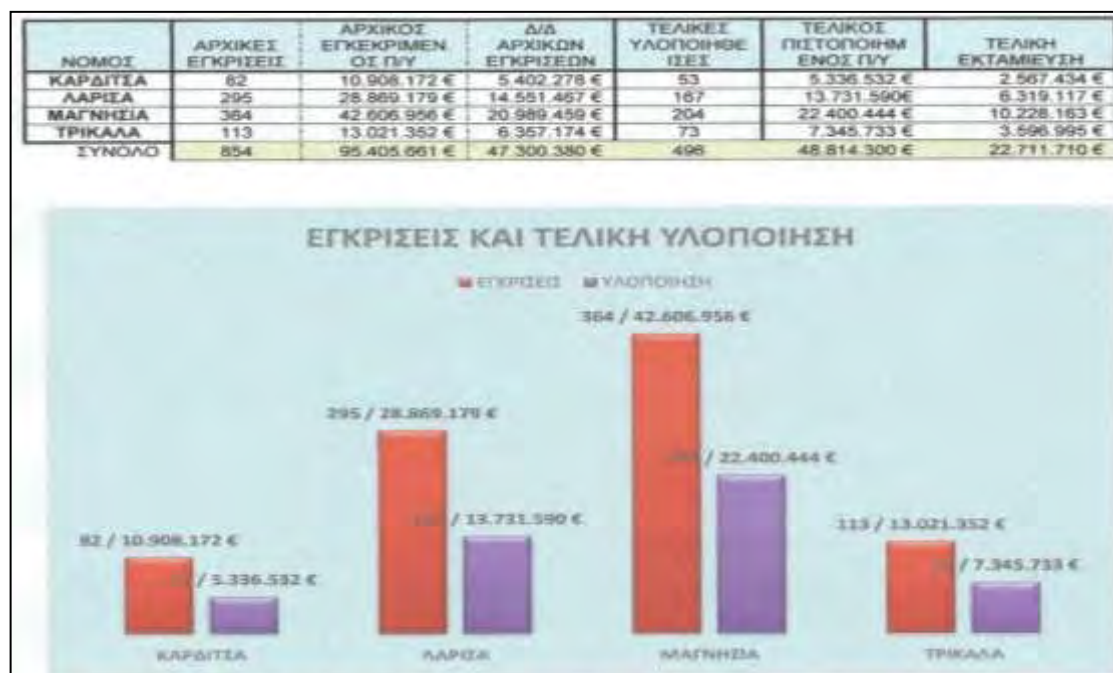
³⁹ Ο λόγος: (Τελική Εκταμίευση) / (Δ/Δ Αρχικών Εγκρίσεων)

⁴⁰ Ο λόγος: (Τελικός Πιστοποιημένος Π/Υ) - (Τελική Εκταμίευση) / (Τελικός Πιστοποιημένος Π/Υ)

Το γεγονός αυτό, επιβεβαιώνει και τα συμπεράσματα του Liargonas etc. (2016) περί χαμηλού βαθμού εξωστρέφειας των επιχειρήσεων και της περιορισμένης σύνδεσης του πρωτογενή τομέα με τη δεύτερη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων.

Δράση 1 «Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων στους τομείς μεταποίησης, τουρισμού εμπορίου και υπηρεσιών»

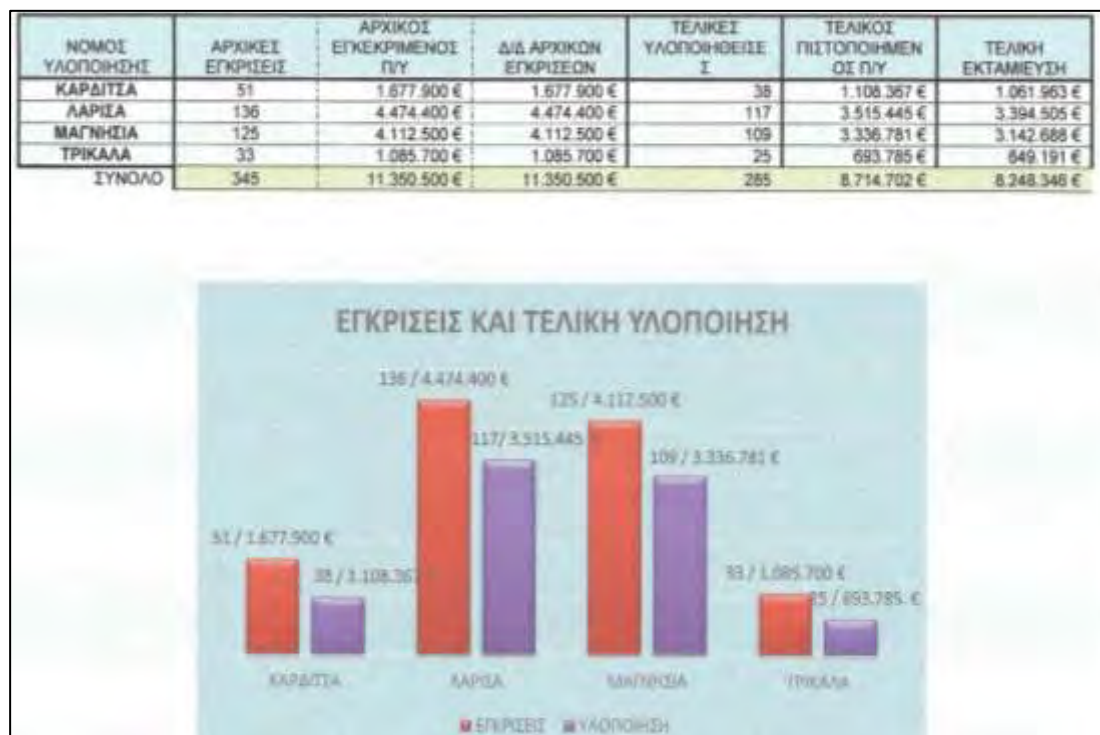
Πηγή: Αρχείο ΑΕΔΕΠ Θεσσαλίας & Στερεάς Ελλάδος

Δράση 2 «Μεταποίηση στις νέες συνθήκες»

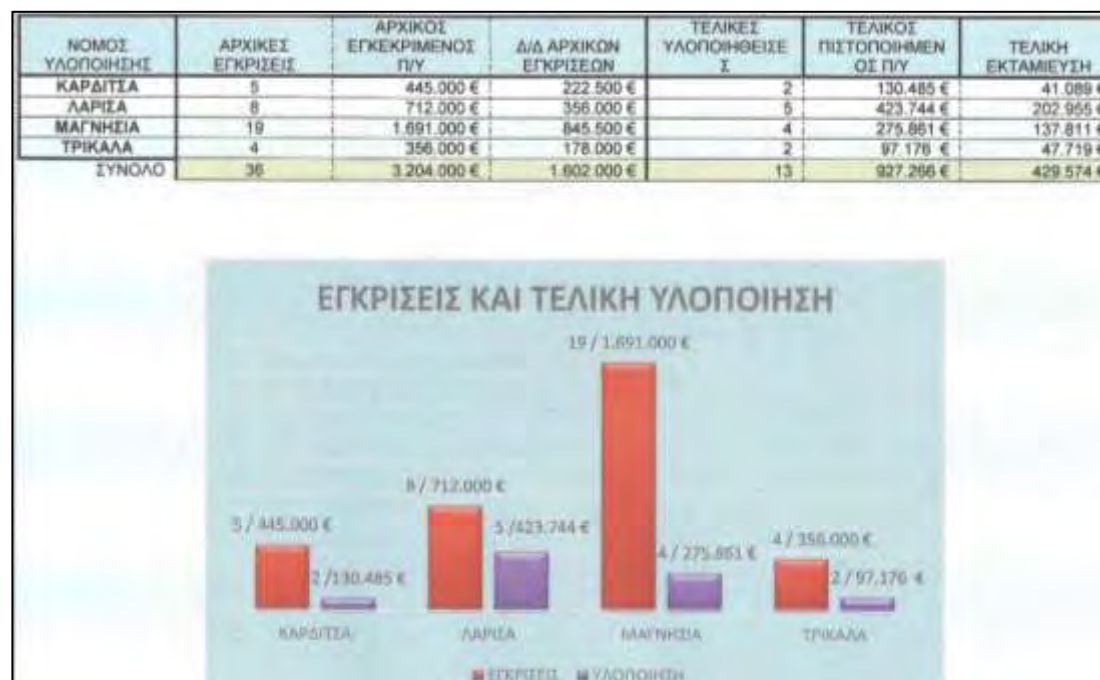
Πηγή: Αρχείο ΑΕΔΕΠ Θεσσαλίας & Στερεάς Ελλάδος

Δράση 3 «Νέα καινοτομική επιχειρηματικότητα»

Πηγή: Αρχείο ΑΕΔΕΠ Θεσσαλίας & Στερεάς Ελλάδος

Δράση 4 «Ενίσχυση επιχειρηματικότητας νέων»

Πηγή: Αρχείο ΑΕΔΕΠ Θεσσαλίας & Στερεάς Ελλάδος

Δράση 5 «Ολοκληρωμένο σχέδιο για τη μείωση της ανεργίας και τη στήριξη νέων επιχειρήσεων»

Πηγή: Αρχείο ΑΕΔΕΠ Θεσσαλίας & Στερεάς Ελλάδος

Ελαφρώς χειρότερη, είναι η κατάσταση σχετικά με τη Δράση “Νέα καινοτομική επιχειρηματικότητα”, η οποία αποσκοπεί στη δημιουργία, ενθάρρυνση και ενίσχυση της καινοτομικής επιχειρηματικότητας ως ισχυρής και ικανής συνθήκης για την παραγωγική αναβάθμιση της Περιφέρειας προς αγαθά και υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας, ενσωματώνοντας παραμέτρους, όπως η γνώση, η ποιότητα και η περιβαλλοντική ευαισθησία. Στη εν λόγω Δράση, από τις δεκαέξι (16) αρχικές εγκρίσεις ολοκληρώθηκαν οι έξι (6 ή 37,5%). Το ποσοστό απορρόφησης πόρων Δημόσιας Δαπάνης είναι μόλις 26%, ενώ το 40% (του “Τελικού Πιστοποιημένου Π/Υ”) αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης (Δράση 3).

Όσον αφορά στη Δράση “Ενίσχυση επιχειρηματικότητας των νέων”, ούτε εδώ τα αποτελέσματα είναι ικανοποιητικά με δεκατρία (13) ολοκληρωμένα έργα από τα τριάντα έξι (36 ή 36,1%). Το ποσοστό απορρόφησης πόρων Δημόσιας Δαπάνης είναι μόλις 27%, ενώ το 54% (του “Τελικού Πιστοποιημένου Π/Υ”) αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης (Δράση 4).

Τέλος, στο πλαίσιο του τομεακού επιχειρησιακού προγράμματος «Εθνικό Αποθεματικό Απροβλέπτων» και τη Δράση “Ολοκληρωμένο σχέδιο παρέμβασης για τη στήριξη της επιχειρηματικότητας των επιχειρήσεων και στήριξης της απασχόλησης σε περιοχές που υφίστανται τις συνέπειες της κρίσης”, η οποία αποσκοπεί στη μείωση της ανεργίας και στην υποστήριξη των νέων επιχειρήσεων, εδώ τα αποτελέσματα αλλάζουν άρδην με ποσοστό ολοκλήρωσης 83%. Το ποσοστό απορρόφησης πόρων

Δημόσιας Δαπάνης φτάνει το 73%, ενώ μόλις το 5% (του “Τελικού Πιστοποιημένου Π/Υ”) αποτελεί πόρους ιδιωτικής προέλευσης (Δράση 5).

Πρόγραμμα LEADER

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι η ΠΕ Καρδίτσας, παρά τα όποια εμπόδια συμμετοχής στη διαμόρφωση της συνολικής ενδογενούς εικόνας της περιφέρειας Θεσσαλίας (σχετικά με τον ΑΝ 3299/2004)⁴¹, εντούτοις, μέσω της εφαρμογής της Προσέγγισης LEADER⁴² (Άξονας 4 του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013)⁴³, το ποσοστό ολοκληρωμένων έργων ήταν άνω του 70% (76%), με το 40,3% των έργων να αφορά σε ιδιωτικές επενδύσεις και πόρους ίδιας προέλευσης. Συνεπώς, αναδεικνύεται η στήριξη του εγχειρήματος της ενίσχυσης των πολύ μικρών επιχειρήσεων- πολύ σημαντικό εγχείρημα μιας και το 95% των επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις-, οι οποίες δε στοχεύουν σε επενδύσεις (μεγάλου μεγέθους) μαζικής παραγωγής προϊόντων, αλλά στην παραγωγή προϊόντων υψηλής εγχώριας προστιθέμενης αξίας (Γάτσιος, 2014), καθώς και στη δημιουργία νέων-βιώσιμων θέσεων εργασίας.

Επιπλέον, η ενίσχυση της συνεργασίας, μέσω των Ομάδων Τοπικής Δράσης, μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και των υπόλοιπων φορέων (δημόσιων, ιδιωτικών, συνεταιρισμοί, Μ.Κ.Ο κ.ά.), καθώς και το ενδιαφέρον των Θεσσαλών σχετικά με την αύξηση της επιχειρηματικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης της υπαίθρου⁴⁴, αξιοποιώντας τους τοπικούς πόρους και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα αυτών, αποτελούν καταλυτικό παράγοντα προώθησης της ενδογενούς ανάπτυξης (Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση, Περιφέρεια Θεσσαλίας 2014-2020).

Ινστιτούτα Έρευνας & Καινοτομίας

Σύμφωνα με την Αρταβάνη (2011: 5), τα επιχειρηματικά και τεχνολογικά πάρκα αποτελούν τη χωρική συνιστώσα της ενδογενούς ανάπτυξης, δημιουργώντας το κατάλληλο περιβάλλον σύζευξης δύο βασικών συνιστωσών της ενδογενούς ανάπτυξης: της ερευνητικής δραστηριότητας και της επιχειρηματικότητας. Το αποτέλεσμα είναι η στροφή ορισμένων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, σε μορφές παραγωγής που στοχεύουν να καλύψουν ανάγκες εξειδικευμένων αγορών, αναπτύσσοντας ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

⁴¹ Βλ. Κεφ 6- Έρευνα

⁴² Στο Woods (2011: 294, όπ. αναφ. στο Ray, 2000), το Πρόγραμμα LEADER περιγράφεται ως ένα «εργαστήριο» ενδογενούς αγροτικής ανάπτυξης καθώς κάθε ομάδα του LEADER αποσκοπεί «στην αναζήτηση καινοτόμων ιδεών που όχι μόνο στηρίζουν την κοινωνικο-οικονομική βιωσιμότητα του τόπου αλλά επίσης, παίζουν το ρόλο μιας λειτουργίας προς επίδειξη σε άλλες συμμετέχουσες περιοχές».

⁴³ Σύμφωνα με στοιχεία της Αναπτυξιακή Καρδίτσας (ΑΝ.ΚΑ Α.Ε.) για την προγραμματική περίοδο 2007-2013

⁴⁴ Οι περισσότερες από τις επιχειρήσεις στρέφονται σε τομείς «έξυπνης εξειδίκευσης», όπως ο αγροδιατροφικός τομέας και ο τομέας των μετάλλων που προωθεί το RIS³, συμβάλλοντας στη διαφοροποίηση και τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος.

Ορισμένα πλεονεκτήματα αφορούν, πρώτον την ύπαρξη Πανεπιστημίων τα οποία συνεργάζονται τόσο με ιδιωτικούς φορείς όσο και με ερευνητικά ινστιτούτα όπως το ΙΕΤΕΘ -Ινστιτούτο Έρευνας και Τεχνολογίας Θεσσαλίας-, αλλά και με Κέντρα έρευνας, όπως το ΚΕΤ -Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας- και το ΚΕΤΕΑΘ- Κέντρο Έρευνας Τεχνολογίας & Ανάπτυξης Θεσσαλίας, δεύτερον το μορφωτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού δεν εμφανίζει μεγάλες διαφορές ως προς το μέσο επίπεδο της χώρας, τόσο σε επίπεδο αποφοίτων Πανεπιστημιακών σχολών όσο και επίπεδο αποφοίτων τεχνολογικών ιδρυμάτων (*Μελέτη για την ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας, 2013*: 84-85), γεγονός που συντελεί στη δημιουργία μίας «δεξαμενής» επαρκώς μορφωμένου ανθρώπινου κεφαλαίου, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα, με τον εν λόγω τομέα να υποστηρίζεται από τις δράσεις του ΠΕΠ (Στόχος: «Ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού»).

Για το λόγο αυτό αξίζει να σημειωθεί, ότι το ΚΕΤΕΑΘ φιλοξενείται στο Τεχνολογικό Πάρκο Θεσσαλίας (ΤΕ.ΠΑ.ΘΕ.) στη Α΄ ΒΙΠΕ Βόλου, το οποίο μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα⁴⁵» του Γ΄ΚΠΣ και της Δράσεως «Δημιουργία Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας», συντονίζει το έργο όσον αφορά στον “Περιφερειακό Πόλο Καινοτομίας Θεσσαλίας”. Το εν λόγω έργο εστιάζει το ενδιαφέρον σε τομείς που συνδέονται με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα της οικονομίας της Θεσσαλίας, όπως τρόφιμα-ποτά, αγροϋλικά και βιοκαύσιμα (Αράβας και α., 2007).

4.4 Συμπεράσματα

Η αναγκαιότητα των διοικητικών μεταρρυθμίσεων, ανέκαθεν, αλλά πολύ περισσότερο σε κρίσιμες περιόδους οικονομικο-κοινωνικών εξελίξεων όπως αυτές που διαδραματίζονται τα τελευταία 40 χρόνια, είναι ζωτικής σημασίας.

Οι λόγοι που καθιστούν αναγκαίες τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις έγκεινται στην υποστήριξη της αποκέντρωσης του διοικητικού συστήματος, στην ικανοποίηση των νέων αναγκών που εμφανίζονται στις εξελισσόμενες κοινωνίες στα πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, στην εκπροσώπηση των τοπικών συμφερόντων,

⁴⁵ Στην Προγραμματική περίοδο 2014-2020 το εν λόγω Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, μετονομάστηκε ως εξής: «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία»

καθώς και στην εν γένει προώθηση μιας διαδικασίας συνεχούς βιώσιμης-αυτοτροφοδοτούμενης ενδογενούς ανάπτυξης (Αρταβάνη, 2011).

Ωστε γίνεται αντιληπτό, ότι οι αλλαγές που επέφερε η εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης» στην περιφερειακή και τοπική διάρθρωση της Αυτοδιοίκησης, καθώς και η σύσταση των Περιφερειακών Αυτοδιοικήσεων, στοχεύουν στην υιοθέτηση ενός διοικητικού συστήματος με αποτελεσματικό αποκεντρωτικό χαρακτήρα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενισχύεται ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, η οποία αναλαμβάνει να οργανώσει την τοπική αγορά, να στηρίζει την τοπική επιχειρηματικότητα (ανάληψη περισσότερων επενδυτικών και αναπτυξιακών πρωτοβουλιών), ενώ ακόμα προσπαθεί να δημιουργήσει τοπικές συνέργειες μεταξύ τοπικών επιχειρήσεων και εκπαιδευτικών, επιστημονικών και ερευνητικών ιδρυμάτων.

«Η Τοπική Αυτοδιοίκηση διαθέτει το πλεονέκτημα της άμεσης επαφής με τον τοπικό πληθυσμό και συνεπώς, έχει άμεση γνώση των τοπικών αναγκών και είναι η πλέον κατάλληλη για την προώθηση της εφαρμογής και τον συντονισμό των πολιτικών ενδογενούς ανάπτυξης» (Αρταβάνη, 2011).

Παρόλα αυτά, η οικονομική κρίση επέδρασε αρνητικά στην ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών, γεγονός που γίνεται αντιληπτό από τη δραματική μείωση των επενδυτικών σχεδίων που εντάχθηκαν στον ΑΝ του 2011. Ωστε, παρατηρείται μια «ισχνή» κινητοποίηση του ενδογενούς επενδυτικού δυναμικού, με την οικονομική κρίση να λειτουργεί αποτρεπτικά και στην επένδυση ενδογενών κεφαλαίων και επομένως, στην αξιοποίηση των τοπικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Ένα ακόμα «μελανό» σημείο, έγκειται στον περιορισμό της μεταρρύθμισης “Καλλικράτης” μόνο στη λήψη νομοθετικών μέτρων, χωρίς την παράλληλη παροχή των απαιτούμενων πόρων και τη δημιουργία μηχανισμών ελέγχου της αποτελεσματικότητας εφαρμογής τους (Βεζυριαννίδου, 2015). Τέλος, η «εποπτεία» του ρόλου των αυτοδιοικούμενων περιφερειών από τις νεοσυσταθείσες αποκεντρωμένες διοικήσεις, είναι όντως απαραίτητη -ο θεσμός των αυτοδιοικούμενων περιφερειών είναι νέος στην Ελλάδα-, από τη μια πλευρά. Από την άλλη πλευρά όμως, η διαδικασία της δευτεροβάθμιας «αυτοδιοικητικοποίησης» του κράτους χαρακτηρίζεται ως «ατελής» (Σπουρδαλάκης και α., 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ Η ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Γενικά

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Τοπική Αυτοδιοίκηση αποτελεί τον ενδιάμεσο συνδετικό κρίκο, μεταξύ των πολιτών και της κεντρικής κυβέρνησης, μέσω της οποίας υλοποιούνται όλα τα μέτρα και οι αποφάσεις της δεύτερης, μετρά και αποφάσεις που αφορούν εκτός των άλλων και την τοπική-ενδογενή ανάπτυξη. Οι συνιστώσες της ενδογενούς ανάπτυξης συνδέονται άμεσα με την επιχειρηματικότητα (ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων), την τεχνολογία και το δημιουργικό/καινοτόμο περιβάλλον (Αρταβάνη, 2011).

Ο πρώτος άξονας της ενδογενούς ανάπτυξης αφορά στη βέλτιστη αξιοποίηση των τοπικών πόρων από τους τοπικούς επιχειρηματίες, χρησιμοποιώντας την ικανότητά τους ώστε να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας, προκειμένου να καταστήσουν το παραγόμενο προϊόν ανταγωνιστικό στις αγορές (εθνικές/διεθνείς) (Αρταβάνη, 2011).

Επίσης, όπως αναφέρθηκε και στο δεύτερο και τέταρτο κεφάλαιο, οι ανισότητες που δημιουργήθηκαν στις περιφέρειες της Ελλάδας, από την εφαρμογή του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης, επιχειρήθηκαν να αντιμετωπιστούν μέσω της παροχής κινήτρων. Τα κίνητρα αυτά, αφορούσαν στην προσπάθεια προσέλκυσης ιδιωτικών επενδύσεων, προσπάθεια που ξεκίνησε την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (Γερμανολούδης, 2017: 5 όπ. αναφ. στο Αθανασόπουλος, 1993).

Σύμφωνα με το Γερμανολούδης (2017 όπ. αναφ. στο Αργύρης, 1986), τα παρακάτω νομοθετήματα, δημιούργησαν σε μεγάλο βαθμό, προϋποθέσεις «παρείσφρησης» του Κράτους στην οικονομία, με αποτέλεσμα η ύπαρξη των επιχειρήσεων να εξαρτάται αποκλειστικά από τις κρατικές ενισχύσεις («κρατικοδίαιτες») παρά από την οργάνωση και την παραγωγική τους επίδοση.

5.1 Αναπτυξιακή Νομοθεσία: Μία σύντομη ιστορική αναδρομή

Τα νομοθετήματα που χαρακτήρισαν την περίοδο της δικτατορίας, τα οποία είχαν κοινό πλαίσιο αναφοράς ήταν οι νόμοι: **89/67, 147/67, 148/67, 1078/71, 1313/72⁴⁶, 1297/72**. Οι εν λόγω νόμοι, όχι μόνο δεν απέφεραν το επιθυμητό αποτέλεσμα (ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη), αλλά όξυναν τις περιφερειακές ανισότητες λόγω της υπερσυγκέντρωσης της βιομηχανίας στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα-Θεσσαλονίκη) (Γερμανολούδης, 2017: 7). Οι νόμοι **289/76, 742/77 και 849/78⁴⁷**, που θεσπίστηκαν μετά την μεταπολίτευση, οδήγησαν στην αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας (σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο), με ρυθμό μεγαλύτερο του αντίστοιχου της ΕΟΚ, συμβάλλοντας στην «επέκταση» της τάσης σύγκλισης (Γερμανολούδης, 2017: 9 όπ. αναφ. στο Κότιος, 2000). Ωστόσο, στα τριάντα αυτά χρόνια (1953-1981) παρά τα τόσα νομοθετήματα, απουσίαζε η έννοια της ισόρροπης περιφερειακής (οικονομικής) ανάπτυξης (ενίσχυσης).

Η δεκαετία του '80, είχε ως εφελτήριο αναπτυξιακό νόμο τον 1116/1981, με την κεντρική κυβέρνηση να επικεντρώνεται στο διττό στόχο της ενίσχυση και της προώθηση της τοπικής ανάπτυξης. Στη συνέχεια, ο εν λόγω νόμος αντικαταστάθηκε από το Ν. 1262/1982 και αυτός με τη σειρά του από το Ν.1892/1990. Ο τελευταίος τροποποιήθηκε από τον Ν.2234/1994, ενώ το 1998 ψηφίστηκε ο Ν.2601. Έπειτα, το 2004 θεσπίζεται ο Ν.3299, η τροποποίηση του οποίου έγινε το 2006 με το Ν.3522. Τέλος, ο αναπτυξιακός νόμος 3908/2011, όπως τροποποιήθηκε από τους Νόμους 4072/2012, 4146/2013, 4242/2014 και πρόσφατα από το νέο Ν.4399/2016, αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή συνοχή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Ωστόσο, οι πρώτοι αναπτυξιακοί νόμοι δεν έλαβαν υπόψη τους τις εκάστοτε τοπικές ιδιαιτερότητες και τις ενδο-περιφερειακές διαφορές, εστιάζοντας κυρίως στην αύξηση του ΑΕΠ (στόχος της οικονομικής μεγέθυνσης). Επίσης, η έλλειψη οργάνωσης και συντονισμού/συνεργασίας μεταξύ των διοικητικών επιπέδων δε φάνηκε να θεωρείται από το νόμο, ως αποτρεπτικός παράγοντας για τις όποιες τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες (Μαρδάκης, 1995).

5.2 Τα κίνητρα των αναπτυξιακών νόμων: 1982 – 2004

Ο ν. 1262/82 πήρε τον τίτλο του μακροβιότερου – διάρκεια εφαρμογής 8 έτη- αναπτυξιακού νόμου, ενώ κατά τη διάρκεια αυτή υπέστη αρκετές τροποποιήσεις λόγω των κοινωνικο-οικονομικών επιταγών της τότε περιόδου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έμφαση του εν λόγω νόμου στη δημιουργία μικρομεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων, τη στιγμή μάλιστα που, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή

⁴⁶ Το ΝΔ 1312/72 εισήγαγε το στοιχείο της επιχορήγησης σε επενδύσεις και της ελάχιστης συμμετοχής του επενδυτή στις επενδυτικές δαπάνες (Γερμανολούδης, 2017: 8).

⁴⁷ Αποτελεί τον πρώτο αναπτυξιακό νόμο που παρείχε ένα πλήρες σύστημα κινήτρων με περιφερειακή διάθρωση (καθορισμός πέντε (5) ζωνών ενίσχυσης), ενώ για πρώτη φορά, δόθηκε σημασία σε επενδύσεις έρευνας και τεχνολογίας, στην προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και στην εξοικονόμηση ενέργειας (Γερμανολούδης, 2017: 8).

Επιτροπή, αποτελούν την παραγωγική «μηχανή» δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και τη βάση/στόχο της περιφερειακής/αναπτυξιακής πολιτικής της Κοινότητας. Από πλευράς ΕΕ, το εν λόγω εγχείρημα έλαβε και επιπρόσθετη βοήθεια/ενίσχυση.

Η θέσπιση του Ν. 2234/94, επέφερε ορισμένες ριζικές αλλαγές στην αναπτυξιακό περιβάλλον, δίνοντας έμφαση στις καινοτόμες παραγωγικές δραστηριότητες. Επίσης, ενισχύθηκε η συνεργασία μεταξύ των Μμε, ενώ αποκαταστάθηκε η Περιφερειακή διάσταση του αναπτυξιακού νόμου με την εκχώρηση στις Περιφερειακές Υπηρεσίες του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας της εφαρμογής των κινήτρων (Γερμανολούδης, 2017).

Ένας νόμος που προηγείται του Ν. 3299/2004 είναι ο Ν. 2601/98, ο οποίος επιδίωξε τη διασύνδεση των παρεχόμενων κινήτρων με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (Γερμανολούδης, 2017), ενθαρρύνοντας εργαζομένους και επιχειρήσεις να αναπτύσσουν νέες επενδυτικές πρωτοβουλίες. Επίσης, ο εν λόγω νόμος έδινε έμφαση στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων διεθνώς, λόγω του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και της ελεύθερης αγοράς, στην προώθηση της ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης, καθώς και στην αύξηση της απασχόλησης.

Ωστόσο, το προβλεπόμενο ποσοστό ενίσχυσης ήταν αποτέλεσμα του αριθμού των θέσεων επί 45.000 ευρώ, με αποτέλεσμα να λειτουργεί ως αποτρεπτικός παράγοντας στις επενδύσεις υψηλής τεχνολογίας και νέων καινοτόμων προϊόντων (Ρουμελιώτης, 2013: 113). Με άλλα λόγια, οι επενδύσεις τέτοιου τύπου δεν είναι εντάσεως εργασίας, οπότε αν μια καινοτόμα επένδυση προσβλέπει σε ένα ποσό ενίσχυσης της τάξεως του ενός εκατομμυρίου, την «υποχρεώνει» να προσλάβει 22 άτομα ($1.000.000/45.000=22$ άτομα), το οποίο είναι αποτρεπτικό και μη βιώσιμο.

Ακόμα, διαφαίνεται μια αποκεντρωτική τάση του νόμου, καθώς το συμβούλιο που έπαιρνε τις αποφάσεις για υπαγωγή των επενδυτικών σχεδίων, είχε πρόεδρο τον εκάστοτε περιφερειάρχη. Εντούτοις, το εφαρμοζόμενο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής και το σύστημα κινήτρων την περίοδο εκείνη, δεν εξυπηρετούσε τις πολιτικές σε επίπεδο Αυτοδιοίκησης, δηλαδή ως μέσο άσκησης πολιτικής τοπικής ανάπτυξης (Γερμανολούδης, 2017: 16).

Παρόλα αυτά, οι παραπάνω αναπτυξιακοί νόμοι, όσον αφορά στην παροχή κινήτρων, παρουσίαζαν ένα σημαντικό μειονέκτημα, *«αυτό της αδυναμίας σύνδεσης του “κλαδικού” με το “τοπικό” και ως εκ τούτου της μη αναγνώρισης της σημασίας ενός οικονομικού κλάδου σε μία περιοχή»* (Γερμανολούδης, 2017: 15). Τέλος, όπως αναφέρεται στο Γερμανολούδης (2017, όπ. αναφ. στο Βαγιονής, 1994), η δεκαετία του '80 χαρακτηρίζεται, σαφώς από ένα πιο ορθολογικό σύστημα χωρικής κατανομής των δημόσιων πόρων, ευνοώντας το σχηματισμό κεφαλαίου στις περιφέρειες, χωρίς όμως η παροχή των κινήτρων να τις καθιστά και τεχνολογικά επαρκείς.

5.3 Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3299/2004 (Α' και Β' Φάση)

Γενικά

Ο ΑΝ του 2004 ίσχυσε για δύο χρόνια (μέχρι το 2006, Α' Φάση), και έπειτα, δηλαδή για ενάμιση (1,5) χρόνο σταμάτησε να είναι σε ισχύ. Τέθηκε, ξανά σε εφαρμογή, με ορισμένες τροποποιήσεις, από το 2007-2010 (Β' Φάση). Ο ΑΝ 3299/2004 (ΦΕΚ 261/Α'/2004) παρείχε ενισχύσεις σε επενδυτικά σχέδια με σκοπό την ενδυνάμωση της ισόρροπης ανάπτυξης, την αύξηση της απασχόλησης, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, την προώθηση της τεχνολογικής αλλαγής και της καινοτομίας, την προστασία του περιβάλλοντος, την εξοικονόμηση ενέργειας, καθώς και την επίτευξη της περιφερειακής σύγκλισης.

Οι αλλαγές που επέφερε ο ν.3522/2006 σε σχέση με τον ν.3299/04, έγκεινται κυρίως στο διαχωρισμό της χώρας σε τρεις περιοχές ενίσχυσης επενδυτικών σχεδίων (έναντι τεσσάρων), και στα ποσοστά των ενισχύσεων ανάλογα με την περιοχή και το ύψος της επένδυσης.

5.3.1 Είδη παρεχόμενων ενισχύσεων

Τα είδη ενισχύσεων που ορίζονται από το Ν. 3299/04, κατηγοριοποιούνται ως εξής: α) επιχορήγηση, β) επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης, γ) φορολογική απαλλαγή και δ) επιδότηση του κόστους της δημιουργούμενης από το επενδυτικό σχέδιο απασχόλησης.

5.3.2 Υπαγόμενα επενδυτικά σχέδια (Τομείς)

Τα επενδυτικά σχέδια, σύμφωνα με το αρ. 3 του Νόμου, υπάγονται στις προνομιούχες διατάξεις αυτού, με τον ανάλογο διαχωρισμό στους τομείς της παραγωγικής τάξης.

Επιπλέον, πραγματοποιείται και ένας περαιτέρω διαχωρισμός των σχεδίων (μέσα στον κάθε τομέα) σε 5 κατηγορίες⁴⁸, αποσκοπώντας στη διευκόλυνση της κατάταξης των επενδυτικών σχεδίων, ενώ επίσης αποφεύγεται η μεγάλη πολυπλοκότητα και περιπλοκισμολογία του προηγούμενου νόμου (Ν.2601/98) (Ρουμελιώτης, 2013). Στη Β' Φάση, οι Κατηγορίες 3,4 και 5 ομαδοποιούνται και προκύπτει η Κατηγορία 1, ενώ η Κατηγορία 1 και 2 (μαζί) συνθέτουν την Κατηγορία 2.

5.3.3 Ύψος Προϋπολογισμού επενδύσεων

Το ελάχιστο ύψος του προϋπολογισμού των επενδυτικών σχεδίων καθορίζεται όπως παρακάτω :

- Για μεγάλες επιχειρήσεις, πεντακόσιες χιλιάδες (500.000,00) ευρώ.
- Για μεσαίες επιχειρήσεις, διακόσιες πενήντα χιλιάδες (250.000,00) ευρώ.
- Για μικρές επιχειρήσεις, εκατόν πενήντα χιλιάδες (150.000,00) ευρώ.

⁴⁸ 1) Επενδυτικά σχέδια του πρωτογενούς τομέα 2) Επενδυτικά σχέδια του δευτερογενούς τομέα 3) Επενδυτικά σχέδια στον τριτογενή τομέα 4) Επενδυτικά σχέδια στον τομέα του τουρισμού 5) Ειδικά επενδυτικά σχέδια

- Για πολύ μικρές επιχειρήσεις, εκατό χιλιάδες (100.000,00) ευρώ.

Το μέγεθος των επιχειρήσεων καθορίζεται βάσει του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ.μ. 70/2001 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 12.1.2001 (ΕΛ 2001 L 10/33), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

5.3.4α Ποσοστά Ενίσχυσης- Α΄ Φάση

Τα ποσοστά ενίσχυσης καθορίζονται κυρίως από δύο παράγοντες, το είδος της επένδυσης και το κριτήριο της γεωγραφίας (Γερμανολούδης, 2017).

Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος νόμου (κυρίως όσον αφορά στις παρεχόμενες ενισχύσεις), πραγματοποιείται διαχωρισμός της Επικράτειας σε τέσσερις περιοχές - Περιοχή Α, Β, Γ, Δ⁴⁹ - . Η περιφέρεια Θεσσαλίας ανήκει στην υποπεριοχή Δ1. Η επιχορήγηση ή/και επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης σε ποσοστά, έχουν ως εξής –Πίνακας 1. Στην περιφέρεια Θεσσαλίας το ποσοστό ενίσχυσης φτάνει το 35% σε όλες τις κατηγορίες εκτός της 3^{ης} που είναι 40%.’

Πίνακας 1: Ποσοστά ενίσχυσης ανά Περιοχή και Κατηγορία (Α΄ Φάση)

Κατηγορία επένδυσης	Περιοχή Α	Περιοχή Β	Περιοχή Γ	Περιοχή Δ1	Περιοχή Δ2	Περιοχή Δ3
Κατηγορία 1	0%	18%	30%	35%	40%	40%
Κατηγορία 2	0%	13%	25%	35%	35%	35%
Κατηγορία 3	40%	40%	40%	40%	40%	40%
Κατηγορία 4	30%	30%	35%	35%	40%	40%
Κατηγορία 5	35%	35%	35%	35%	35%	35%

Πηγή: Ρουμελιώτης, 2013

Στα παραπάνω ποσοστά⁵⁰ δύναται να προστεθεί επιπλέον ποσοστό 5% συνολικά, εφόσον συντρέχει μία ή και περισσότερες από τις παρακάτω περιπτώσεις:

- Εγκατάσταση των επιχειρήσεων εντός Βιομηχανικών Επιχειρηματικών Περιοχών (Β.Ε.ΠΕ)
- Ίδρυση ξενοδοχειακής μονάδας κατηγορίας 4 ή 5 αστερών (Α ή ΑΑ τάξης)
- Μετατροπή παραδοσιακού ή διατηρητέου σε ξενοδοχειακή μονάδα
- Εκσυγχρονισμό ξενοδοχείου με αναβάθμισή του σε κατηγορία 4 ή 5 αστερών
- Εκσυγχρονισμό ξενοδοχείου χαρακτηρισμένου παραδοσιακού ή διατηρητέου.
- Εγκατάσταση των τουριστικών επιχειρήσεων σε Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.)

⁴⁹ Η Περιοχή Δ διαιρείται στις υποπεριοχές Δ1, Δ2 και Δ3

⁵⁰ Εκτός των επενδύσεων της κατηγορίας 5 και των περιοχών όπου εξαντλείται το όριο του Χάρτη Περιφερειακών Ενισχύσεων.

5.3.4β Ποσοστά Ενίσχυσης- Β' Φάση

Καταρχήν, βασική παράμετρος στον καθορισμό του ύψους αλλά και του είδους των παρεχόμενων κινήτρων αποτέλεσε η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις κρατικές ενισχύσεις (Γερμανολούδης, 2017).

Τα ενισχυόμενα επενδυτικά σχέδια, όπως ενδεικτικά αναφέρονται παρακάτω, κατατάχθηκαν σε 2 κατηγορίες και λαμβάνοντας υπόψη το νέο διαχωρισμό της Επικράτειας σε τρεις πλέον περιοχές –Περιοχή Α, Β και Γ-, προέκυψαν τα ακόλουθα ποσοστά ενίσχυσης- Πίνακας 2. Η περιφέρεια Θεσσαλίας ανήκει στην Περιοχή Β με ποσοστά ενίσχυσης 30% και 25% στις Κατηγορίες 1 και 2, αντίστοιχα.

Πίνακας 2: Ποσοστά ενίσχυσης ανά Περιοχή και Κατηγορία (Β' Φάση)

	Περιοχή	Περιοχή	Περιοχή
Κατηγορία Επένδυσης	Α	Β	Γ
Κατηγορία 1	20 %	30 %	40 %
Κατηγορία 2	15 %	25 %	35 %

Πηγή: Γερμανολούδης, 2017

Ενισχυόμενα επενδυτικά σχέδια

Οι κύριες ενισχυόμενες δαπάνες, είναι εν συντομία οι ακόλουθες (Γερμανολούδης, 2013: 20):

- Η κατασκευή, επέκταση και ο εκσυγχρονισμός κτιριακών, ειδικών και βοηθητικών εγκαταστάσεων, που άπτονται της λειτουργίας των υλοποιούμενων επενδυτικών σχεδίων.
- Η αγορά γηπέδων, έως το 10% του συνόλου της επένδυσης, για μικρές επιχειρήσεις.
- Η αγορά και εγκατάσταση μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού.
- Οι δαπάνες μελετών, που στοχεύουν στην εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων τεχνολογίας και τεχνογνωσίας.
- Η αγορά καινούργιων μεταφορικών μέσων διακίνησης προϊόντων, εμπορευμάτων και μεταφοράς προσωπικού.
- Οι δαπάνες μελετών και αγορών που αφορούν τη διασφάλιση της ποιότητας.
- Οι δαπάνες μελετών και αμοιβών συμβούλων, που αφορούν την υλοποίηση της επένδυσης.
- Η δημιουργία από μεταφορικές επιχειρήσεις υποδομών αποθήκευσης, συσκευασίας και τυποποίησης καθώς και κλειστών χώρων στάθμευσης φορτηγών οχημάτων.

- Η ίδρυση θεματικών πάρκων με σκοπό την διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος

Ο ορισμός των επιπλέον ποσοστών ενίσχυσης ΚΥΑ 33019/25-7-2007 (Φ.Ε.Κ. 1292/Β/25-7-2007), πραγματοποιείται σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας, καθώς και σε τμήματα αυτής, οι οποίες συνιστούν γεωγραφικά προσδιορισμένες περιοχές και παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ως τέτοια παραδείγματα, είναι οι ορεινές ζώνες με υψόμετρο άνω των 800 μέτρων, τα μικρά νησιά κάτω των 5.000 κατοίκων κ.α. (Γερμανολούδης, 2017: 22).

Για τη διαμόρφωση των επιπλέον ποσοστών ενίσχυσης λήφθηκαν υπόψη : α) το κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.), β) δείκτες της ανεργίας και γ) η γεωγραφική θέση κάθε περιοχής όντας ένα ποιοτικό κριτήριο στη διακριτή αντιμετώπιση τμημάτων της Επικράτειας που παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Επιπροσθέτως, παρέχονται οριζόντια στα αρχικά ποσοστά ενίσχυσης, 10% και 20% για τις μεσαίες και μικρές αντίστοιχα επιχειρήσεις που εγκαθίστανται σε Βιομηχανικές Επιχειρηματικές Περιοχές (ΒΙ.ΠΕ., ΒΙ.ΠΑ. και ΒΙΟ.ΠΑ (Γερμανολούδης, 2017: 22).

5.3.5 Ιδία συμμετοχή του επενδυτή

Το ποσοστό της ίδιας συμμετοχής του επενδυτή στις επενδύσεις που εντάσσονται στο καθεστώς ενίσχυσης της επιχορήγησης ή και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης δεν μπορεί να είναι κατώτερο του 25% των ενισχυόμενων δαπανών. Επιπλέον, στις επενδύσεις που εντάσσονται στο καθεστώς της φορολογικής απαλλαγής ή της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης, τουλάχιστον το 25% του κόστους πρέπει να καλύπτεται από χρηματοδοτική συμβολή του φορέα της επένδυσης που συνίσταται σε ίδια κεφάλαια ή δάνειο, υπό την προϋπόθεση ότι το τμήμα αυτό δεν συνοδεύεται από καμία κρατική ενίσχυση (Ρουμελιώτης, 2013).

5.4 Καινοτομίες- Αρνητικά στοιχεία του ΑΝ 3299/2004

5.4.1 Οι βασικότερες καινοτομίες του Νόμου

Οι βασικότερες καινοτομίες του Νόμου είναι:

- Η εξάντληση των ανώτατων ορίων των ενισχύσεων, βάσει των δυνατοτήτων που προβλέπει ο εγκεκριμένος από την Ε.Ε χάρτης περιφερειακών ενισχύσεων. Επίσης, αυξάνονται τα ποσοστά ενίσχυσης όσον αφορά στην ίδρυση ξενοδοχείων/εκσυγχρονισμό ξενοδοχειακών μονάδων (σε σχέση με τον προηγούμενο νόμο).
- Η ενίσχυση στρέφεται πλέον σε επενδυτικά σχέδια και όχι σε επιχειρήσεις.
- Η διεύρυνση των επιλέξιμων επενδύσεων και δραστηριοτήτων που ενισχύονται.
- Η έμφαση στην ποιότητα και στις νέες τεχνολογίες

- Η ουσιαστική ενίσχυση της απασχόλησης με την εισαγωγή του κινήτρου της επιδότησης του κόστους που προκαλεί η δημιουργούμενη από την επένδυση απασχόληση.
- Η απλοποίηση των διαδικασιών και η «αντικειμενικοποίησή» τους.
- Προβλέπεται παροχή πρόσθετου ποσοστού ενίσχυσης 5% σε α) επιχειρήσεις που εγκαθίστανται σε βιομηχανικές περιοχές, β) επενδύσεις ίδρυσης ξενοδοχειακών μονάδων 4 ή 5 αστερών, γ) επενδύσεις εκσυγχρονισμού ξενοδοχείων χαρακτηρισμένων ως παραδοσιακών ή διατηρητέων και δ) σε νεοϊδρυσμένους φορείς
- Το προβλεπόμενο ποσοστό ενίσχυσης της κάθε επιχείρησης θα παρέχεται χωρίς τη σύνδεση της με τις δημιουργούμενες θέσεις απασχόλησης.

(Ρουμελιώτης, 2013 όπ. Αναφ. στο Σύμβουλοι Ανάπτυξης Α.Ε. *Noisis*)

Πέραν του ότι ο εν λόγω Αναπτυξιακός Νόμος προωθεί την εγκατάσταση επιχειρήσεων σε οργανωμένους χώρους (ΒΙΠΕ, ΒΙΟΠΑ), βάσει της διεξαχθείσας έρευνας (Κεφ. 6) εμφανίζονται στην περιφέρεια Θεσσαλίας επιχειρήσεις με την ίδια κλαδική δομή (*οικονομίες εντοπιότητας- localization economies*)⁵¹, αλλά και επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικούς κλάδους (*οικονομίες αστικοποίησης-urbanization economies*) να συγκεντρώνονται σε οργανωμένες και μη τοποθεσίες (*οικονομίες συγκέντρωσης- economies of agglomeration*).

Παραδείγματος χάριν, εμφανίζεται μεγάλη συγκέντρωση επιχειρήσεων στον οδικό άξονα Τρικάλων-Καλαμπάκας και Τρικάλων-Πύλης, όπως και στον οδικό άξονα Τρίκαλα-Λάρισα και Τρίκαλα-Καρδίτσα (ΠΕ Τρικάλων), στη ΒΙΠΕ Βόλου και στο οδικό άξονα Ν. Αγχίαλος-Μικροθήβες-Αλμυρός (ΠΕ Μαγνησίας), στον οδικό άξονα Λάρισα-Τέμπη (ΠΑΘΕ) (ΠΕ Λάρισας), καθώς και κατά μήκος του οδικού άξονα Καρδίτσας-Λάρισας μέχρι τη διασταύρωση προς Λαμία (ΠΕ Καρδίτσας).

5.4.2 Απόψεις του Συνδέσμου Επιχειρήσεων & Βιομηχανιών (Σ.Ε.Β)

Σύμφωνα με τις απόψεις του ΣΕΒ, υποστηρίζεται ότι το παρόν αναπτυξιακό νομοσχέδιο, πρώτον εισάγει ρυθμίσεις που ενισχύουν την περιφέρεια, ενώ παρέχει ίσες ευκαιρίες στις ήδη λειτουργούσες μονάδες, όχι μόνον για κάλυψη των αναγκών επέκτασής τους, αλλά και ως προς τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους.

⁵¹ Λόγου χάριν στην ΠΕ Λάρισας εμφανίζεται ένα άτυπο cluster ομοειδών επιχειρήσεων και αφορούν κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας (επενδύσεις με κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης).

Δεύτερον, ενθαρρύνει την εξωστρέφεια, την περιβαλλοντική συμβατότητα, την ποιότητα και την «καινοτομικότητα» των επιχειρήσεων, καλύπτοντας ταυτόχρονα τις ανάγκες αρχικών επενδύσεων εργασίας, ενώ διευρύνει και το φάσμα των επιλέξιμων επενδύσεων, ανταποκρινόμενος στην εμφανιζόμενη τα τελευταία χρόνια ζήτηση νέων προϊόντων και υπηρεσιών.

Από την άλλη πλευρά, δεν παραβλέπει και μία σειρά αντικινήτρων, όπως η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού και προσδιορισμού χρήσεων γης, οι δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας, καθώς επίσης και η παραμένουσα εκκρεμότητα ως προς την απλοποίηση και κωδικοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας, την άρση των οποίων ο ΣΕΒ θεωρεί επιτακτική ανάγκη (Ρουμελιώτης, 2013: 84-85 όπ. αναφ. στο Δασκαλόπουλος, 2004).

5.4.3 Τα κυριότερα αρνητικά στοιχεία του AN 3299/2004

Οι αδυναμίες του εν λόγω αναπτυξιακού νόμου, έγκεινται στην έλλειψη αναπτυξιακής στόχευσης και στρατηγικής, στην απουσία κινήτρων ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, καθώς επίσης και στην απουσία συμβολής στον τεχνολογικό και γνωστικό μετασχηματισμό της παραγωγικής διαδικασίας. Επίσης, ορισμένοι παραγωγικοί φορείς εκτιμούν ότι το παρόν νομοσχέδιο αφορά μικρό αριθμό επιχειρήσεων και δε συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης.

Επιπλέον, αναδύονται και ορισμένες θεσμικές δυσλειτουργίες, όπως η πολυπλοκότητα θεσμικού πλαισίου και πλήθος ρυθμίσεων ως προς το είδος και εύρος των δραστηριοτήτων που ενισχύονται, η έλλειψη σαφούς ετήσιου χρονοδιαγράμματος και προϋπολογισμού και υπέρμετρη επιβάρυνση του ΠΔΕ, καθυστερήσεις στην αξιολόγηση, τη χρηματοδότηση, την υλοποίηση και τους ελέγχους, καθώς επίσης και το πολύπλοκο σύστημα βαθμολογίας και χαμηλό ελάχιστο αποδεκτό όριο βαθμολογίας, το οποίο οδήγησε σε έγκριση του 98% των υποβαλλόμενων σχεδίων (ΥΠ.ΟΙ.ΑΝ, 2010).

5.5 Συμπεράσματα

Οι αναπτυξιακοί νόμοι αποτελούν σαφώς τα αναγκαία νομοθετήματα, ώστε να επηρεάσουν την αναπτυξιακή πορεία της χώρας, ωστόσο, από μόνα τους δεν είναι ικανά να ανατρέψουν ούτε την υφεσιακή πορεία της χώρας, ούτε να αναδιατάξουν την παραγωγική της δομή. Επομένως, απαιτείται η αποτελεσματική οργάνωση και

λειτουργία ολόκληρου του κράτους, υπό το καθεστώς ενός υγιούς αναπτυξιακά περιβάλλοντος.

Είναι γεγονός, ότι από το 2011 και έπειτα έγιναν αρκετές τροποποιήσεις (λόγω και της πίεσης των μνημονιακών δεσμεύσεων) στις διατάξεις των αναπτυξιακών νόμων. Ωστόσο, η πρακτική αυτή, δηλαδή η θεσμοθέτηση νέων μέτρων από την πολιτική ηγεσία, δίχως την παροχή και του κατάλληλου μηχανισμού παρακολούθησης-εφαρμογής αυτών, με την παράλληλη διοχέτευση και επιβολή αυτής της αποφασιστικότητας στα κατώτερα επίπεδα διοίκησης, τα οποία φέρουν και το βάρος της υλοποίησης, δεν πρόκειται να λύσει τα προβλήματα της χώρας.

Για την επίλυση του παραπάνω ζητήματος, είναι αναγκαία η μείωση της γραφειοκρατίας και η έμφαση σε «fast track» διαδικασίες, με ζητούμενο όχι τον εκμηδενισμό του χρόνου επεξεργασίας των συνήθως, περίπλοκων θεμάτων που άπτονται των διαφόρων επενδυτικών έργων, αλλά την παροχή των απαραίτητων μέσων που αφορούν τον ενδιαφερόμενο ιδιώτη, τις συναρμόδιες υπηρεσίες και το ισχύον νομικό πλαίσιο, σχετικά με τη συγκέντρωση όλων των αναγκαίων πληροφοριών για το επενδυτικό σχέδιο (Αθανασόπουλος & Στρατηγέα, 2016· Κυριακίδης & Δανιόλος, 2012).

Τέλος, ανατρέχοντας στο παρελθόν και εστιάζοντας στην εμπειρία της ελληνικής πραγματικότητας σχετικά με το περιορισμένο επενδυτικό ενδιαφέρον, αυτό προκύπτει πέραν των άλλων αγκυλώσεων, και από τις αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας, λόγω απουσίας αυτής από τις συμμετοχικές διαδικασίες του σχεδιασμού⁵². Σε περίοδο ύφεσης, η παραπάνω παράμετρος είναι εξίσου σημαντική και αποτελεί μια «win-win» λύση σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο, έχοντας ως κέντρο αναφοράς τους πολίτες (ευαισθητοποίηση, κινητοποίηση, ανάληψη ευθύνης) από τη μία πλευρά, και από την άλλη τα κέντρα λήψης αποφάσεων (ποιότητα αποφάσεων, αποτελεσματικότερη εφαρμογή αυτών), αποφάσεις που στοχεύουν στη βιώσιμη αναπτυξιακή προοπτική της χώρας (Αθανασόπουλος & Στρατηγέα, 2016· Κυριακίδης & Δανιόλος, 2012).

⁵² Ανάλογα προβλήματα στις ΗΠΑ, αδυναμίας ή καθυστέρησης υλοποίησης έργων από δικαστικές αντιπαραθέσεις, αντιμετωπίστηκαν μέσα από την περαιτέρω προώθηση των συμμετοχικών διαδικασιών στο σχεδιασμό (University of the West of England, 2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ- ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΝΟΜΟΣ 3299/2004 (Α΄ ΚΑΙ Β΄ ΦΑΣΗ)

6.1 Γενικά

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η εκάστοτε αναπτυξιακή νομοθεσία θέτει, έμμεσα ή άμεσα, στόχους όπως πρώτον, τη βέλτιστη και ταχύτερη κινητοποίηση του ανθρώπινου και φυσικού παραγωγικού δυναμικού, με σκοπό την επιτάχυνση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης των περιφερειών της χώρας και δεύτερον, τη δημιουργία νέων και σύγχρονων παραγωγικών μονάδων για τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της περιφερειακής οικονομίας.

Βάσει του αναπτυξιακού θεσμικού πλαισίου και κατ' επέκταση των επενδυτικών σχεδίων που υπάγονται σε αυτό, διαμορφώνεται το συνολικό σχήμα χρηματοδότησης (συνολικό ύψος επένδυσης, επιχορήγηση, δάνεια, ίδια συμμετοχή) και γενικότερα της επένδυσης (προέλευση κεφαλαίων, παραγωγικοί τομείς επενδύσεων, αριθμός ολοκληρωμένων σχεδίων, νέες θέσεις εργασίας κ.α.).

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η ίδια συμμετοχή των επενδυτών υπερβαίνει κατά πολύ την ελάχιστη προβλεπόμενη (25%), το οποίο ερμηνεύεται λόγω του ότι το κριτήριο της ίδιας συμμετοχής συγκεντρώνει αρκετά μόρια-βαθμούς, όσον αφορά στη *μοριοδότηση- έγκριση* του επενδυτικού σχεδίου, ενώ θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη και το γεγονός της μειωμένης ρευστότητας των τραπεζών ως απόρροια της οικονομικής κρίσης (Γερμανολούδης, 2017: 102).

Ωστόσο, λόγω του ότι η δεύτερη φάση (2007-2010) του ν. 3299/2004 συμπίπτει με την περίοδο κατά την οποία ξεκίνησε να επιδεινώνεται η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα, τίθεται σε άμεση αμφισβήτηση το κατά πόσο τα ίδια κεφάλαια που θα χρηματοδοτούσαν τη συμμετοχή των επενδυτικών σχεδίων θα είναι διαθέσιμα.

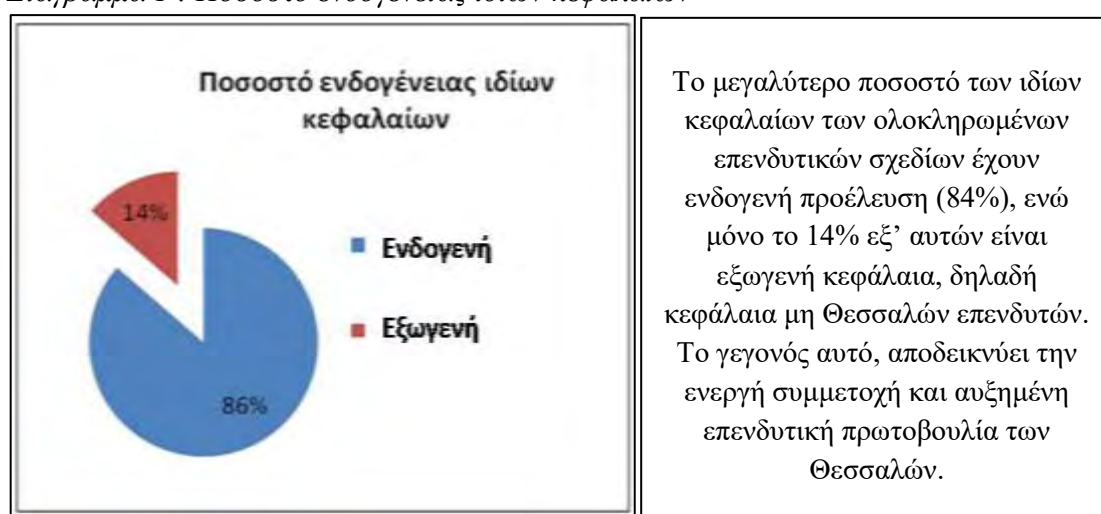
Συνεπώς, η ανάλυση που ακολουθεί εξετάζει κατά πρώτον, την ίδια συμμετοχή των επενδυτών και κατ' επέκταση την προέλευση αυτών των κεφαλαίων – ενδογενή ή μη- και κατά δεύτερον, το βαθμό διαφοροποίησης αυτών ανά Περιφερειακή Ενότητα, τομέα παραγωγής, συνολικό ύψος επένδυσης και θέσεις εργασίας.

6.2 Περιγραφική ανάλυση των πρωτογενών στοιχείων του ΑΝ 3299/2004 (Α΄ Φάση)

6.2.1 Προέλευση ιδίων κεφαλαίων

Αναλυτικότερα, από τα 242⁵³ ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια, τα 218 (90%) έχουν ενδογενή προέλευση ιδίων κεφαλαίων, ενώ το υπόλοιπο 10% εξωγενή, αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, από τα 71.894.113,54€ ιδίων κεφαλαίων (35% του συνολικού Π/Υ), τα 62.086.458,54€ (86%) έχουν ενδογενή προέλευση, ενώ τα υπόλοιπα 9.807.655,00€ (14%) είναι εξωγενή κεφάλαια, δηλαδή κεφάλαια μη Θεσσαλών επενδυτών- Διάγραμμα 1, Πίνακας 3.

Διάγραμμα 1 : Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 3: Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων και προέλευση ιδίων κεφαλαίων (Α΄ Φάση)

Προέλευση ιδίων κεφαλαίων	Ενδογενής	Εξωγενής
Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων	218	24
% Συνόλου	90%	10%
Ιδία κεφάλαια	62.086.458,54 €	9.807.655,00 €
Σύνολο	71.894.113,54 €	
% Συνόλου	86%	14%

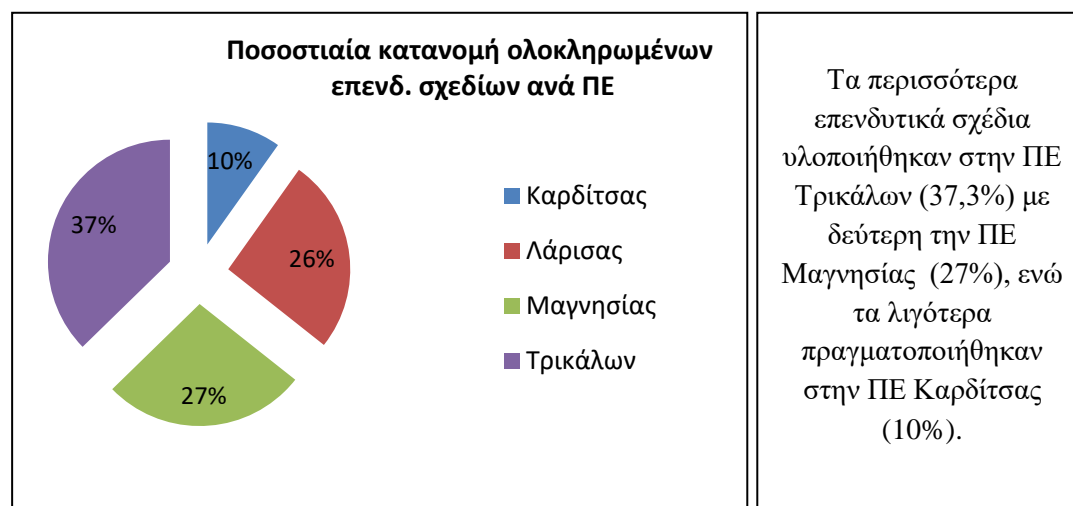
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

⁵³ Τα ολοκληρωμένα έργα είναι 244, απλώς ο Π/Υ δύο από αυτών καλύφθηκε μόνο με τη μορφή επιχορήγησης τύπου leasing - επιδότηση του κόστους της χρηματοδοτικής μίσθωσης -.

6.2.2 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 4, στην ΠΕ Τρικάλων υλοποιήθηκαν τα περισσότερα επενδυτικά σχέδια (91 ή 37,3% του συνόλου των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων) με δεύτερη την ΠΕ Μαγνησίας (66 ή 27%), ενώ τα λιγότερα πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Καρδίτσας (24 ή 10%)- Διάγραμμα 2.

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

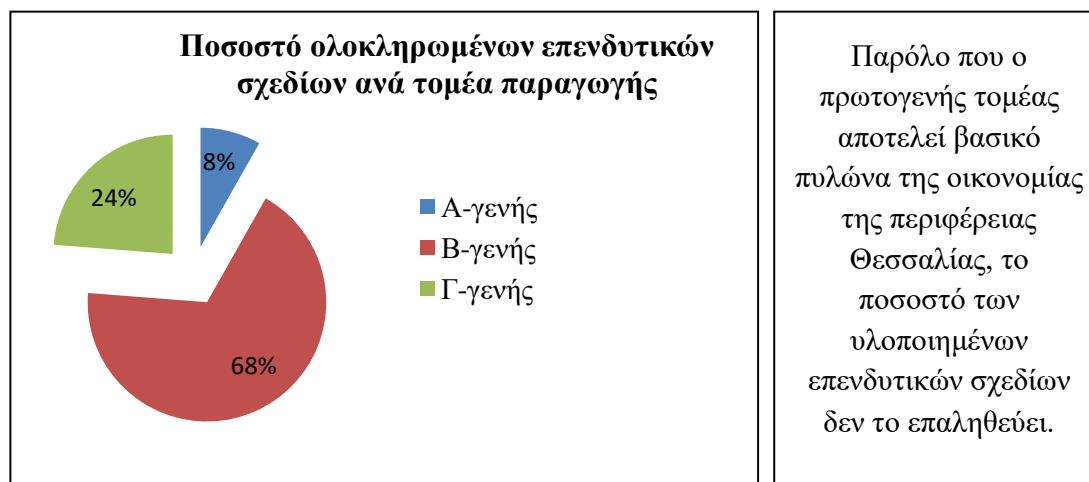
Πίνακας 4: Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Αρ. ολοκλ. επενδ. Σχεδίων ανά ΠΕ και Τομέα	Καρδίτσας	%	Λάρισας	%	Μαγνησίας	%	Τρικάλων	%	Σύνολο	%
	24		63		66		91		244	
% συνόλου	9,8%		25,8%		27,0%		37,3%			
Τομέας										
Α-γενής	3	13%	10	16%	2	3%	5	5%	20	8%
Β-γενής	18	75%	45	71%	31	47%	72	79%	166	68%
Γ-γενής	3	13%	8	13%	33	50%	14	15%	58	24%
Σύνολο	24	100%	63	100%	66	100%	91	100%	244	100%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στον τομέα παραγωγής- Διάγραμμα 3, τα περισσότερα (166 επενδυτικά σχέδια ή 68%) πραγματοποιούνται στο δευτερογενή τομέα, ακολουθεί ο τριτογενής τομέας (58 ή 24%), ενώ τα λιγότερα πραγματοποιούνται στον πρωτογενή (20 ή 8%). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί, ότι παρόλο που ο πρωτογενής τομέας αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομίας της περιφέρειας Θεσσαλίας, το ποσοστό των υλοποιημένων επενδυτικών σχεδίων δεν το επαληθεύει.

Διάγραμμα 3: Ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συγκεκριμένα, σε επίπεδο ΠΕ –Διάγραμμα 3α, η ΠΕ Τρικάλων έχει τα πρωτεία, όσον αφορά στην υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων στο δευτερογενή τομέα (72 ή 43% στο σύνολο των επενδυτικών σχεδίων του δευτερογενούς τομέα), ενώ τα λιγότερα (18 ή 11%) πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Καρδίτσας. Το υπόλοιπο 46%, το συνθέτουν οι ΠΕ Λάρισας και Μαγνησίας με 45 ή 27% ολοκληρωμένα σχέδια και 31 ή 19%, αντίστοιχα.

Σχετικά με τον πρωτογενή τομέα, η κατάσταση εδώ διαφοροποιείται, με την ΠΕ Λάρισας να συγκεντρώνει τα περισσότερα σχέδια (10 επενδυτικά σχέδια ή 50% στο σύνολο των επενδυτικών σχεδίων του πρωτογενούς τομέα), ενώ η ΠΕ Μαγνησίας εμφανίζεται με τα λιγότερα (2 ή 10%). Τα περισσότερα σχέδια στον τριτογενή τομέα, πραγματοποιήθηκαν στην ΠΕ Μαγνησίας (33 σχέδια ή 57% στο σύνολο των επενδυτικών σχεδίων του τριτογενούς τομέα) και αφορούν σε επενδύσεις τουρισμού, και συγκεκριμένα τον εκσυγχρονισμό ξενοδοχειακών μονάδων.

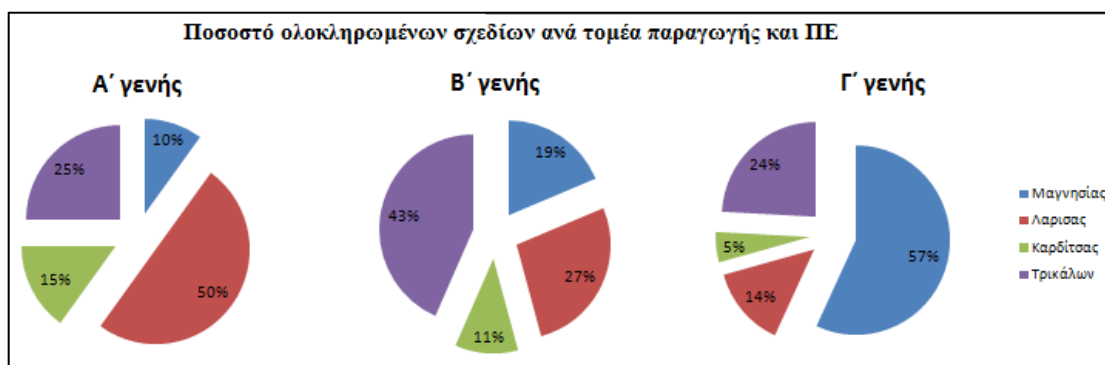
Ωστόσο, οι εν λόγω μονάδες δεν αλλάζουν το χαρακτήρα του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, καθώς πρόκειται για μικρές κυρίως τουριστικές μονάδες (οικογενειακής μορφής), οι οποίες είναι συγκεντρωμένες σε ήδη κορεσμένες τουριστικές περιοχές - μεγάλος όγκος τέτοιων επενδύσεων καταγράφεται στο Πήλιο-. Η «φέρουσα ικανότητα» των εν λόγω περιοχών σε υποδομές έχει σχεδόν εξαντληθεί, η αβεβαιότητα για τη βιωσιμότητά τους είναι αυξημένη, ενώ οι επενδυτικές πρωτοβουλίες τέτοιου είδους εν μέσω περιόδου κρίσεως καθίστανται επισφαλής (Γερμανολούδης, 2017).

Εν συνεχεία, ακολουθεί η ΠΕ Τρικάλων (14 ή 24%) με επενδύσεις τουριστικού περιεχομένου σε περιοχές παγκόσμιας πολιτιστικής αναγνώρισης (Μετέωρα), καθώς και στις τουριστικές περιοχές της Ελάτης και Περτουλίου.

Επιπλέον, στην ΠΕ Λάρισας, παρά το μικρό ποσοστό ολοκληρωμένων σχεδίων (14%) στον εν λόγω τομέα, οι επενδύσεις αφορούν κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας (ANIMUS, ΑΠΟΛΛΩΝΕΙΟ, ΑΡΩΓΗ), δημιουργώντας ένα άτυπο cluster ομοειδών επιχειρήσεων και προσφέροντας πολλαπλασιαστικά οφέλη στην τοπική οικονομία, τόσο σε επίπεδο δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης, όσο και στη βελτίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων.

Τέλος, οι περισσότερες ολοκληρωμένες επενδύσεις, και στις τέσσερις ΠΕ, αφορούν στον δευτερογενή, ενώ οι λιγότερες τον πρωτογενή τομέα.

Διάγραμμα 3α: Ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ

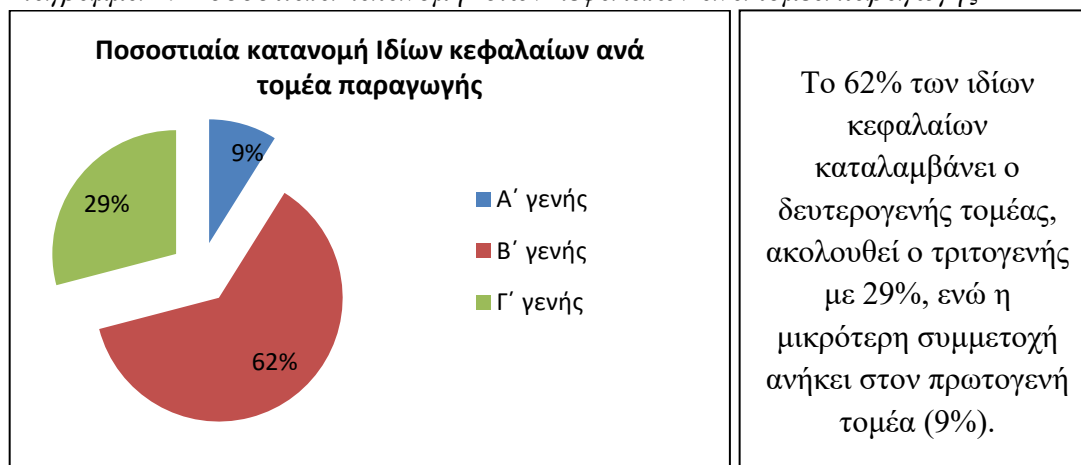

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.2.3 Ιδία κεφάλαια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Η ποσοστιαία κατανομή των Ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής, ακολουθεί την κατανομή που φαίνεται στο Διάγραμμα 4, με το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής να ανήκει στον δευτερογενή 62% (ή 44.596.593,99€), ακολουθεί ο τριτογενής τομέας με ποσοστό της τάξεως του 29% (ή 20.897.582,90€), ενώ το μικρότερο ποσοστό (9% ή 6.399.936,65€) ανήκει στον πρωτογενή τομέα.

Διάγραμμα 4: Ποσοστιαία κατανομή Ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής

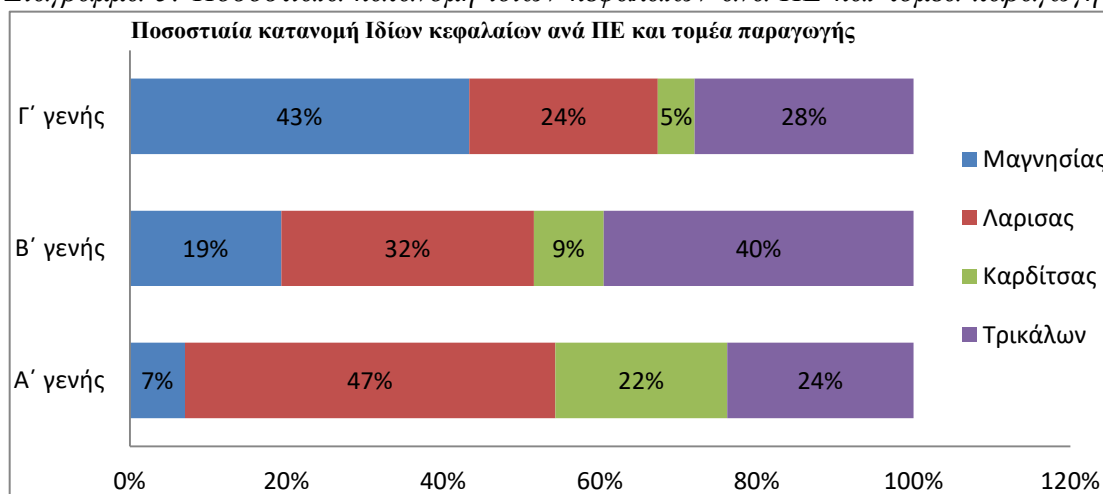

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ ανά τομέα παραγωγής, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 5, το υψηλότερο ποσοστό ιδίων κεφαλαίων, όσον αφορά στον πρωτογενή τομέα, εμφανίζεται στην ΠΕ Λάρισας (47%), ακολουθεί η ΠΕ Τρικάλων (24%), ενώ το μικρότερο (7%) στην ΠΕ Μαγνησίας, αντίστοιχα.

Στο δευτερογενή τομέα η κατάσταση διαφοροποιείται, με την ΠΕ Τρικάλων να εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό (40%), ακολουθεί η ΠΕ Λάρισας με 32%, ενώ το μικρότερο (9%) εμφανίζεται στην ΠΕ Καρδίτσας. Όσον αφορά στον τριτογενή τομέα, το υψηλότερο ποσοστό εμφανίζεται στην ΠΕ Μαγνησίας (43%), το μικρότερο, ξανά στην ΠΕ Καρδίτσας, ενώ ΠΕ Λάρισας και Τρικάλων συνθέτουν το υπόλοιπο 52% - 24% και 28%-, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 5: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

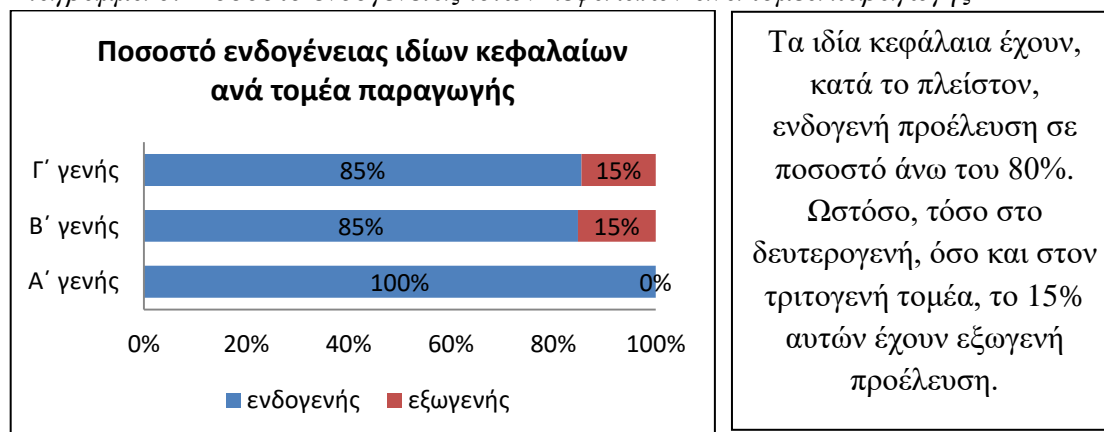

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.2.4 Ενδογένεια ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Παρατηρώντας το Διάγραμμα 6, τα ίδια κεφάλαια έχουν, κατά το πλείστον, ενδογενή προέλευση. Συγκεκριμένα, στον πρωτογενή τομέα τα κεφάλαια είναι εκατό τοις εκατό Θεσσαλών, ενώ τόσο στο δευτερογενή, όσο και στον τριτογενή τομέα, το 85% αυτών έχουν ενδογενή προέλευση και το υπόλοιπο 15% εξωγενή.

Διάγραμμα 6: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής

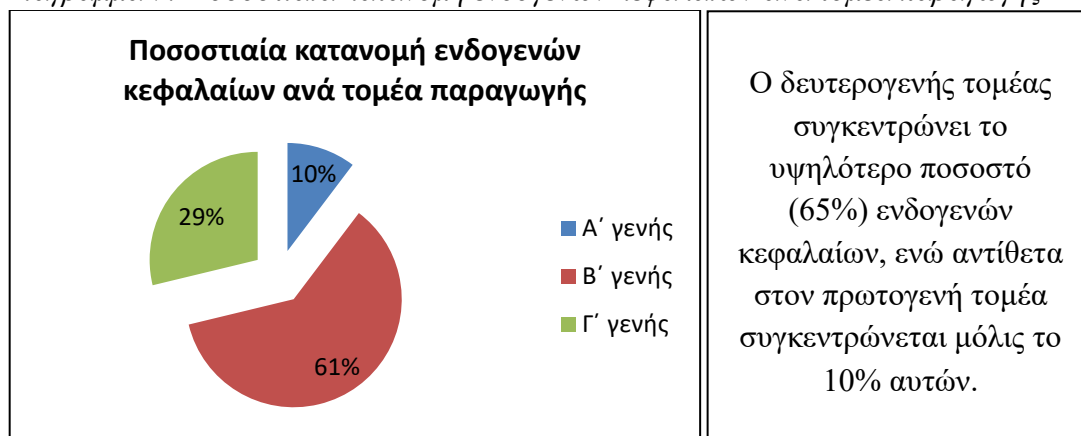

Τα ίδια κεφάλαια έχουν, κατά το πλείστον, ενδογενή προέλευση σε ποσοστό άνω του 80%. Ωστόσο, τόσο στο δευτερογενή, όσο και στον τριτογενή τομέα, το 15% αυτών έχουν εξωγενή προέλευση.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής- Διάγραμμα 7, ο δευτερογενής τομέας συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (65%) ενδογενών κεφαλαίων. Στον πρωτογενή τομέα συγκεντρώνεται μόλις το 10% αυτών, ενώ ο τριτογενής τομέας με ποσοστό 30% συνθέτει τη συνολική εικόνα των ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής.

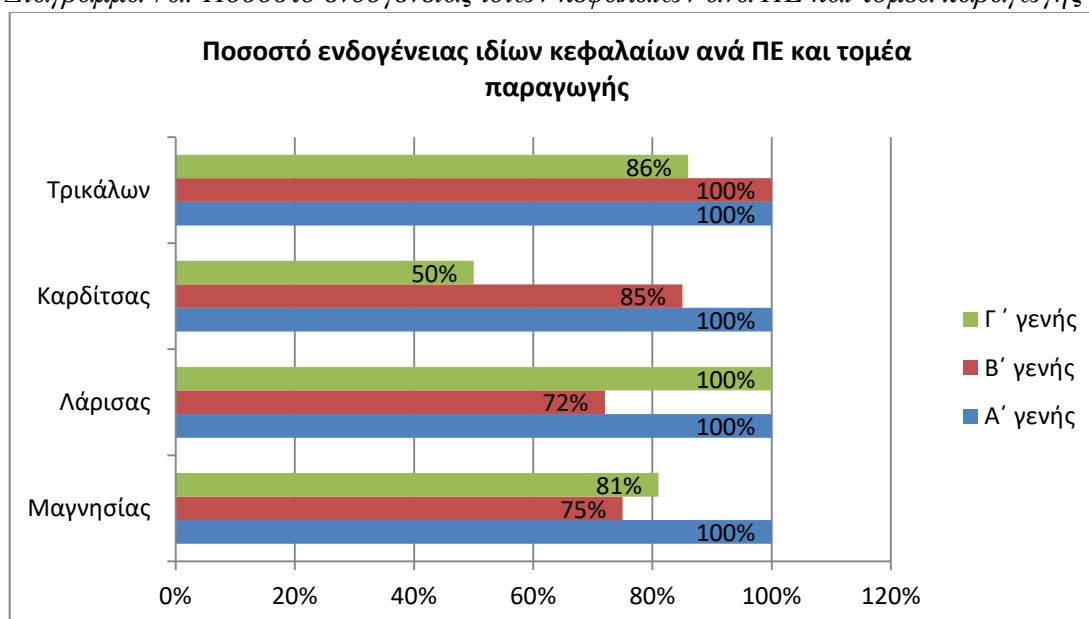
Διάγραμμα 7: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ –Διάγραμμα 7α, πέραν του πρωτογενούς τομέα όπου η προέλευση ιδίων κεφαλαίων είναι καθαρά ενδογενής, το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται τόσο στη ΠΕ Λάρισας στον τριτογενή τομέα, καθώς και στην ΠΕ Τρικάλων στο δευτερογενή τομέα. Στην πρώτη περίπτωση, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αφορά επενδύσεις σε κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας, ενώ στη δεύτερη αφορά σε μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, καθώς και σε μονάδες γαλακτοπαραγωγής, χοιροτροφίας και αιγοπροβατοτροφίας.

Διάγραμμα 7α: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

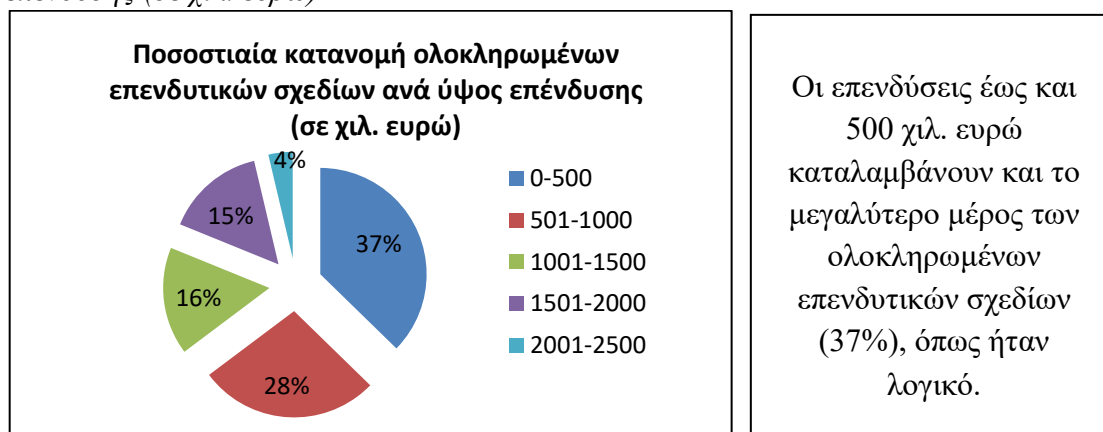
Τα, σχετικά, χαμηλότερα ποσοστά ιδίων κεφαλαίων ενδογενούς προέλευσης παρατηρούνται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας στο δευτερογενή τομέα, 75% και 72%, αντίστοιχα, γεγονός που αποδεικνύει ότι τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα προσελκύουν εξωγενή κεφάλαια, ώστε να αποπερατώσουν τα επενδυτικά τους σχέδια σε κλάδους του Συμπλέγματος 1 και 3 (βλ. Ειδικό ΠΧΣΑΑ Βιομηχανίας, σελ. 62), όπως και στον κλάδο της αγροτοβιομηχανίας (Σύμπλεγμα 4: 15, 17 και Σύμπλεγμα 1: 29⁵⁴), αντίστοιχα.

Τέλος, στη ΠΕ Καρδίτσας το 50% είναι κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης σε δύο επενδύσεις που αφορούν την ίδρυση και τον εκσυγχρονισμό ξενοδοχειακής μονάδας τριών αστέρων, αντίστοιχα, ενώ το υπόλοιπο 50% αφορά κεφάλαιο εξωγενούς προέλευσης, σε επένδυση εκσυγχρονισμού παραδοσιακής ξενοδοχειακής μονάδας.

6.2.5 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά Ύψος επένδυσης και ΠΕ

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 8, οι επενδύσεις έως και 500 χιλ. ευρώ⁵⁵ καταλαμβάνουν και το μεγαλύτερο μέρος των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (37%), όπως ήταν λογικό, ακολουθούν τα επενδυτικά σχέδια της τάξεως 500 χιλ – 1 εκ. ευρώ (28%), ενώ αυτά της τάξεως ανάμεσα σε 1.5 – 2.3 εκ. ευρώ συνθέτουν το 19% του συνόλου.

Διάγραμμα 8: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

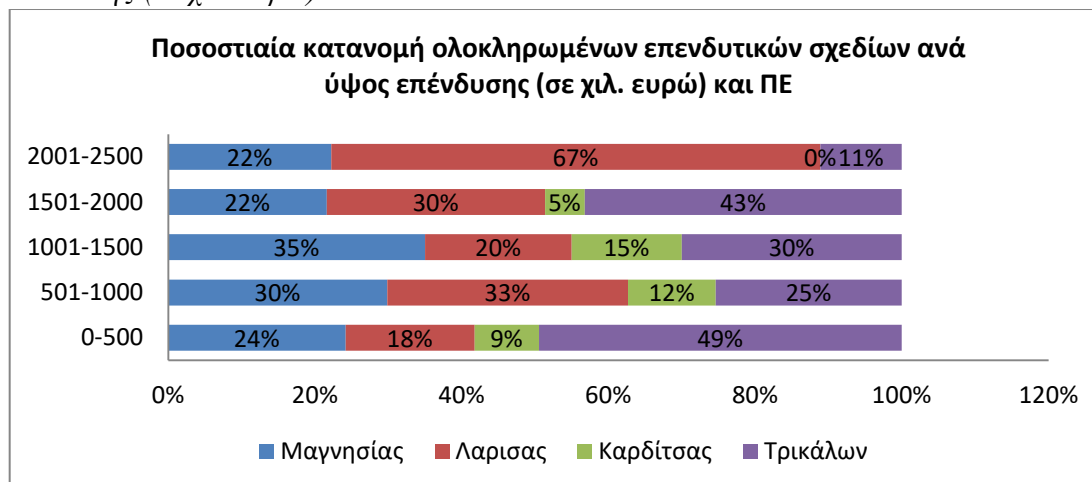
Σε επίπεδο ΠΕ – Διάγραμμα 9, παρατηρείται ότι στην 1^η κλάση (0-500 χιλ. ευρώ) οι περισσότερες επενδύσεις πραγματοποιούνται στην ΠΕ Τρικάλων (49%). Οι εν λόγω επενδύσεις αφορούν κυρίως βιοτεχνίες κουφωμάτων και επίπλων, καθώς και μονάδες παραγωγής δομικών υλικών.

⁵⁴ Κωδικός κλάδου 15: Τρόφιμα – Ποτά, 17: Κλωστοϋφαντουργικές ύλες και 29: Μηχανήματα και είδη εξοπλισμού

⁵⁵ Προς διευκόλυνση της εν λόγω ανάλυσης δημιουργήθηκαν 5 κλάσεις (1^η: 0-500, 2^η: 501-1000, 3^η: 1001-1500, 4^η: 1501-2000, 5^η: 2001-2500 χιλ. ευρώ, έχοντας ως βάση αναφοράς το συνολικό ύψος της επένδυσης (Π/Υ))

Διάγραμμα 9: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

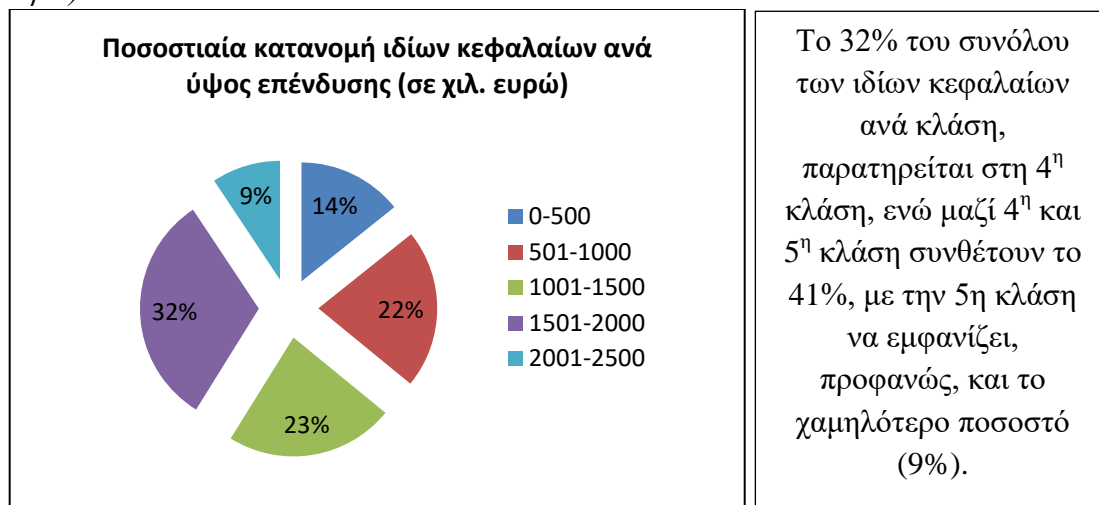
Αναλυτικότερα, στη 2^η κλάση, το 63% των σχεδίων συγκεντρώνεται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας, 30% και 33%, αντίστοιχα, ενώ τα λιγότερα συγκεντρώνονται στην ΠΕ Καρδίτσας (12%). Ακολουθώντας, στην 3^η κλάση (1001-1500 χιλ. ευρώ) τα περισσότερα ολοκληρωμένα σχέδια συγκεντρώνονται στις ΠΕ Μαγνησίας και Τρικάλων -35% και 30% αντίστοιχα, ενώ στην 4^η κλάση τα δεκάεξι (16) από τα τριάντα επτά (37 ή το 43%) πραγματοποιούνται στην ΠΕ Τρικάλων και αφορούν επενδύσεις του δευτερογενούς τομέα και συγκεκριμένα μονάδες μεταποίησης ειδών, κατασκευής επίπλων/κουφωμάτων, καθώς και επενδύσεις εκσυγχρονισμού μονάδων παραγωγής/τυποποίησης προϊόντων.

Στην τελευταία κλάση, με τα υψηλότερα ποσά συνολικής επένδυσης, το 67% των σχεδίων (έξι στα εννιά σχέδια) συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας και με ποσοστό 22% ακολουθεί η ΠΕ Μαγνησίας. Οι επενδύσεις αφορούν κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας, μία μονάδα μεταποίησης ενδυμάτων, όπως και μία παραγωγή χαρτοσυσκευασιών, καθώς και μία μονάδα υλικών στρωμάτων –ΠΕ Λάρισας, ενώ στην ΠΕ Μαγνησίας, αφορούν τον εκσυγχρονισμό ξενοδοχείου και μία δραστηριότητα δευτερογενούς τομέα.

Τέλος, και όσον αφορά στη γενικότερη εικόνα της ΠΕ Καρδίτσας, παρατηρείται ένα χαμηλό ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων, τόσο στις μικρές όσο και στις μεγαλύτερες κλάσεις.

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης – Διάγραμμα 10, το υψηλότερο (32%) παρατηρείται στη 4^η κλάση, ενώ μαζί 4^η και 5^η κλάση (9%) συνθέτουν το 41%. Το υπόλοιπο 45% ισοκατανέμεται, σχεδόν, στη 2^η και 3^η (22% και 23%, αντίστοιχα), και τέλος, το 14% (1^η κλάση) που αφορά τη συμμετοχή ιδίων κεφαλαίων σε επενδύσεις έως και 500 χιλ. ευρώ.

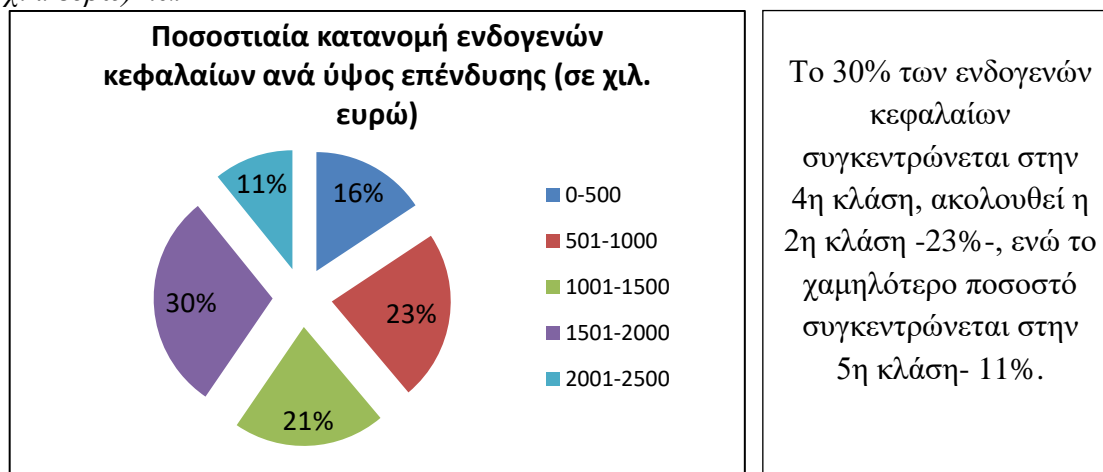
Διάγραμμα 10: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σημειωτέον δε, η ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, ακολουθεί το ίδιο μοτίβο με αυτό της ποσοστιαίας κατανομής των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (Διάγραμμα 10) – Διάγραμμα 10α.

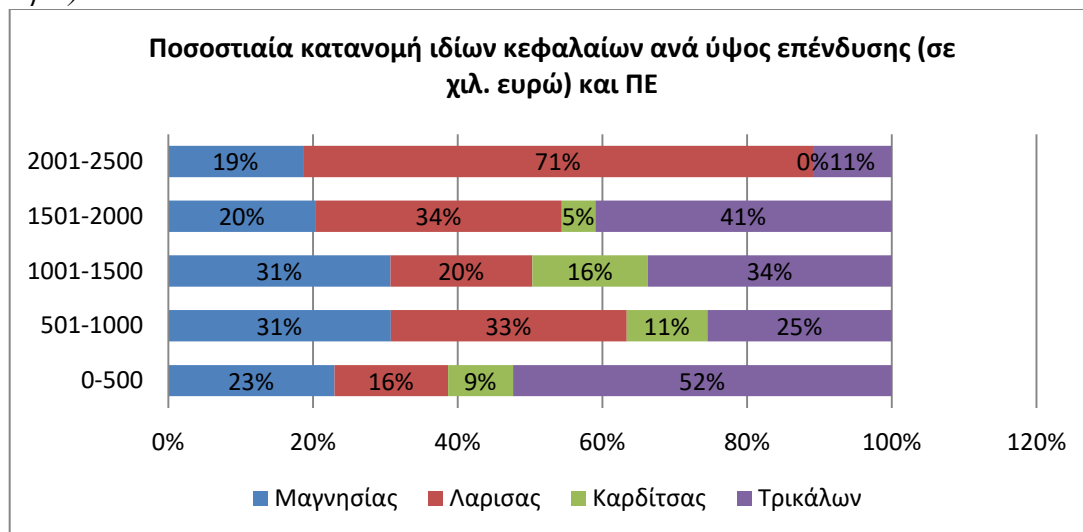
Διάγραμμα 10α: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ – Διάγραμμα 11, η ΠΕ Τρικάλων συγκεντρώνει το 52% του συνόλου των ιδίων κεφαλαίων της 1^{ης} κλάσης, δηλαδή το υψηλότερο, το οποίο συμβαίνει τόσο στην 3^η όσο και στην 4^η κλάση (34% και 41%, αντίστοιχα), ενώ στην 5^η κλάση η κατάσταση διαφοροποιείται με την ΠΕ Λάρισας να συγκεντρώνει το 71%, την ΠΕ Τρικάλων το 11%, δίχως συμμετοχή της ΠΕ Καρδίτσας. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, παρατηρείτε ένα χαμηλό ποσοστό όσον αφορά στη συμμετοχή ιδίων κεφαλαίων στην ΠΕ Καρδίτσας, με το μεγαλύτερο να εμφανίζεται στην 3^η κλάση (16%).

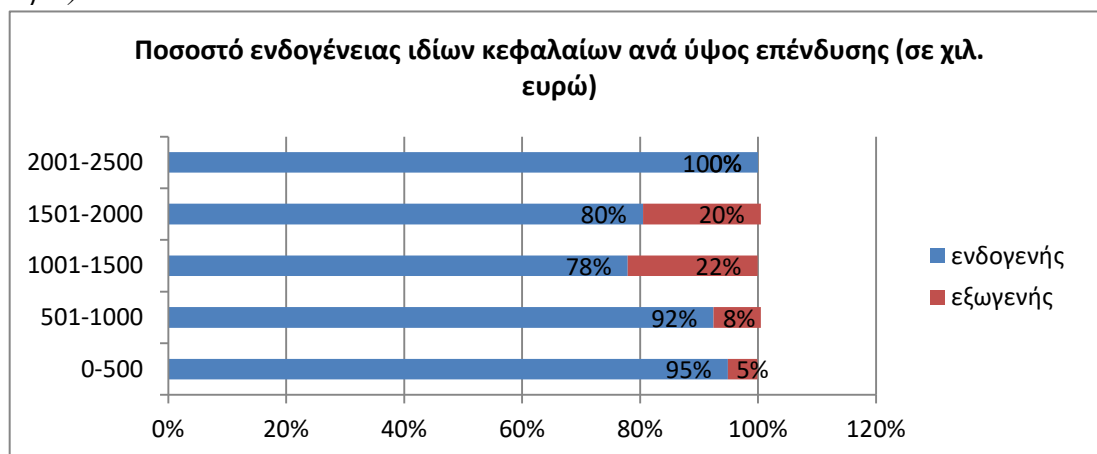
Διάγραμμα 11: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Κατά το πλείστον, σε όλες τις κλάσεις το ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων - Διάγραμμα 12- είναι της τάξεως του 80% και άνω, με το μεγαλύτερο να εμφανίζεται στην 5^η κλάση (100%) και να ακολουθεί η 1^η κλάση (95%) και το μικρότερο στην 3^η κλάση (78%).

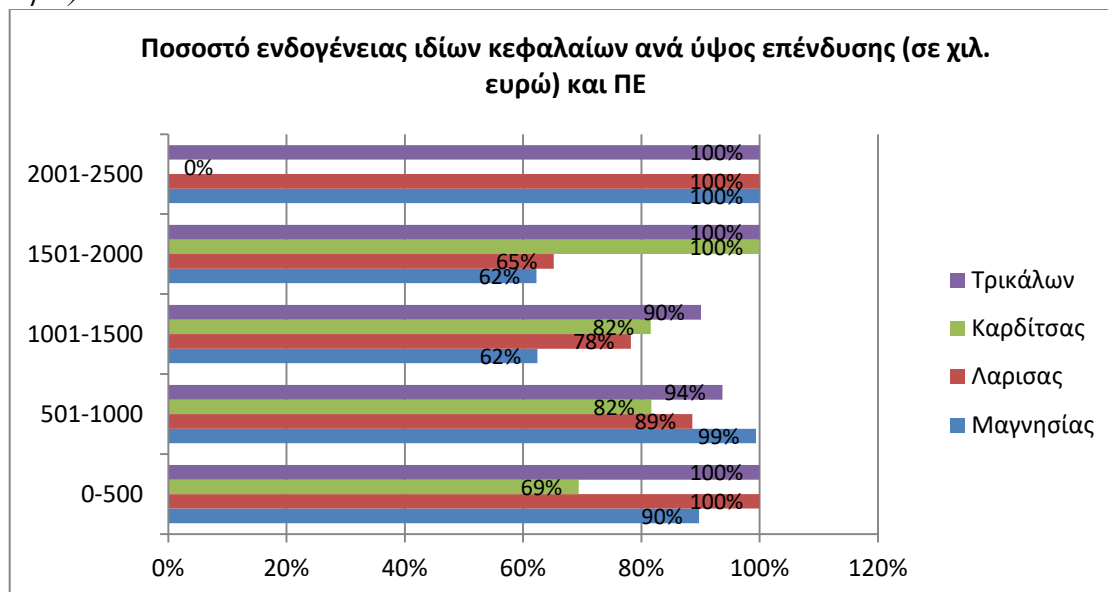
Διάγραμμα 12: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ και όσον αφορά στο ποσοστό ενδογένειας των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης –Διάγραμμα 13, στην 4^η κλάση και συγκεκριμένα στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας παρατηρείται έντονη συμμετοχή ξένων κεφαλαίων (38% και 35%, αντίστοιχα), όπως το ίδιο συμβαίνει και στην ΠΕ Μαγνησίας (3^η κλάση-38%), σε σχέση με τις υπόλοιπες ΠΕ και κλάσεις, όπου το ποσοστό ενδογένειας ξεπερνάει το 82%.

Διάγραμμα 13: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

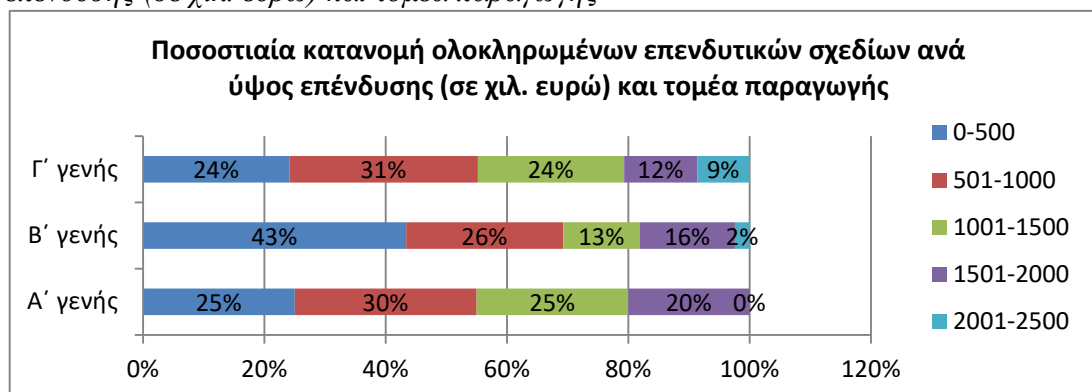

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.2.6 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής

Όσον αφορά στην ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής –Διάγραμμα 14, στον πρωτογενή τομέα το 55% των σχεδίων αφορούν επενδύσεις έως και ενός εκατομμυρίου ευρώ, ενώ το υπόλοιπο 45% συνθέτεται από την 3^η και 4^η κλάση με ποσοστό 25% και 20%, αντίστοιχα. Στο δευτερογενή τομέα, σχεδόν το 70% των σχεδίων αφορούν επενδύσεις από 100 χιλ. έως 1 εκ. ευρώ, το οποίο συμβαίνει και στον τριτογενή τομέα, απλώς με ποσοστό 55%.

Διάγραμμα 14: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Γενικότερα, σε όλους τους τομείς, οι «μεγάλες» επενδύσεις είναι ελάχιστες και αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί, όσον αφορά στον πρωτογενή τομέα, από μία σειρά λόγων, όπως η συρρίκνωση (καταστροφή) των καλλιεργούμενων εκτάσεων, με βασικότερη αιτία την εντατική χρήση γης, η πλειοψηφία μικρών και κατακερματισμένων

κτημάτων, η υπερβολικά υψηλή τιμή της αγροτικής γης, ως αποτέλεσμα της έλλειψης καθορισμού χρήσεων γης, ώστε να μην εμφανίζονται φαινόμενα συγκρούσεων χρήσεων γης ή/και υπονόμευσης της αγροτικής γης. Σχετικά με το δευτερογενή τομέα, το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων, ακόμα και οι μεσαίου ή/και ορισμένες μεγάλης μεγέθους επιχειρήσεις, είναι αυστηρά οικογενειακού χαρακτήρα, με χαμηλό βαθμό εξωστρέφειας και ρυθμό ενσωμάτωσης καινοτομιών και των αποτελεσμάτων έρευνας και τεχνολογίας.

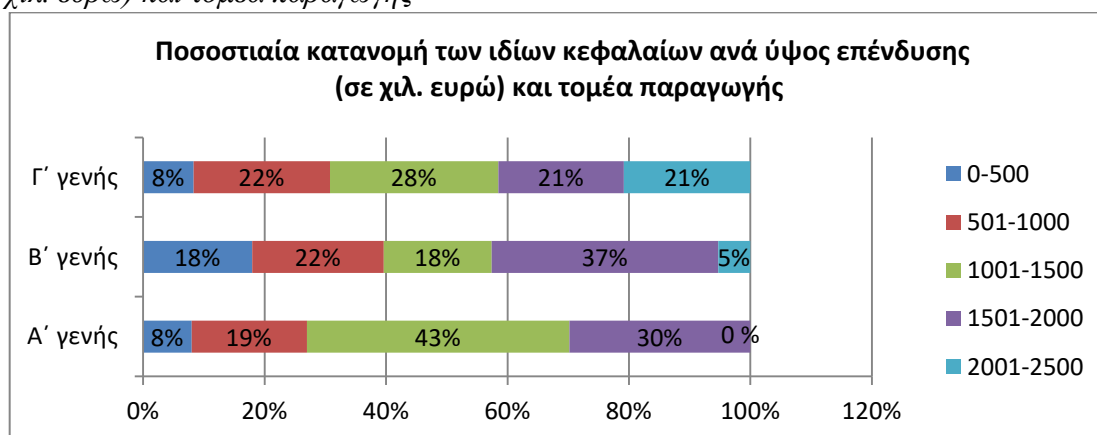
Τέλος, στον τριτογενή τομέα, αν και η προώθηση ευκαιριών, όσον αφορά στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, είναι ικανοποιητική, εντούτοις, οι επενδύσεις αφορούν παραδοσιακές μορφές ήπιου τουρισμού. Ωστόσο, ξεκίνησε να αναπτύσσεται μια νέα μορφή εναλλακτικού τουρισμού, αυτή του θεραπευτικού-ιατρικού τουρισμού, γεγονός που ωφελεί ποικιλοτρόπως την τοπική ανάπτυξη.

6.2.7 Ιδία κεφάλαια και ενδογένεια αυτών ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής – Διάγραμμα 15, παρατηρείται μια τάση συγκέντρωσης αυτών στην 3^η και 4^η κλάση.

Συγκεκριμένα, στον πρωτογενή τομέα το 73% των ιδίων κεφαλαίων συγκεντρώνεται στην 3^η κλάση και 4^η κλάση, με ποσοστό 43% και 30%, αντίστοιχα. Στον δευτερογενή τομέα, το 37% ανήκει στην 4^η κλάση και ακολουθεί η 2^η κλάση με ποσοστό 22%. Επίσης, στον τριτογενή τομέα το υψηλότερο ποσοστό (28%) συγκεντρώνεται στην 3^η κλάση, ενώ το υπόλοιπο 64% ισοκατανέμεται, σχεδόν, στη 2^η, 4^η και 5^η κλάση με ποσοστό 22%, 21% και 21%, αντίστοιχα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η χαμηλή συμμετοχή ιδίων κεφαλαίων στις “πολύ μικρές” επενδύσεις (1^η κλάση) και στους τρεις τομείς.

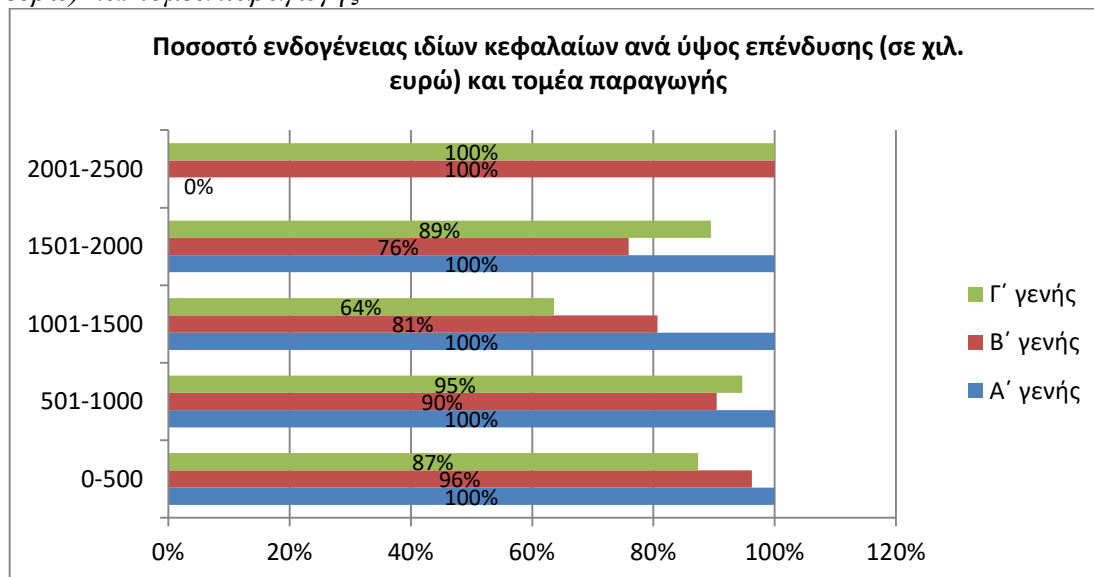
Διάγραμμα 15: Ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στην ενδογένεια των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής – Διάγραμμα 16, στην 3^η κλάση και δη στον τριτογενή τομέα εμφανίζεται υψηλό ποσοστό ξένων κεφαλαίων (36%), σχετικά με τις υπόλοιπες κλάσεις και τομείς και ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας της 4^{ης} κλάσης (24%).

Διάγραμμα 16: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

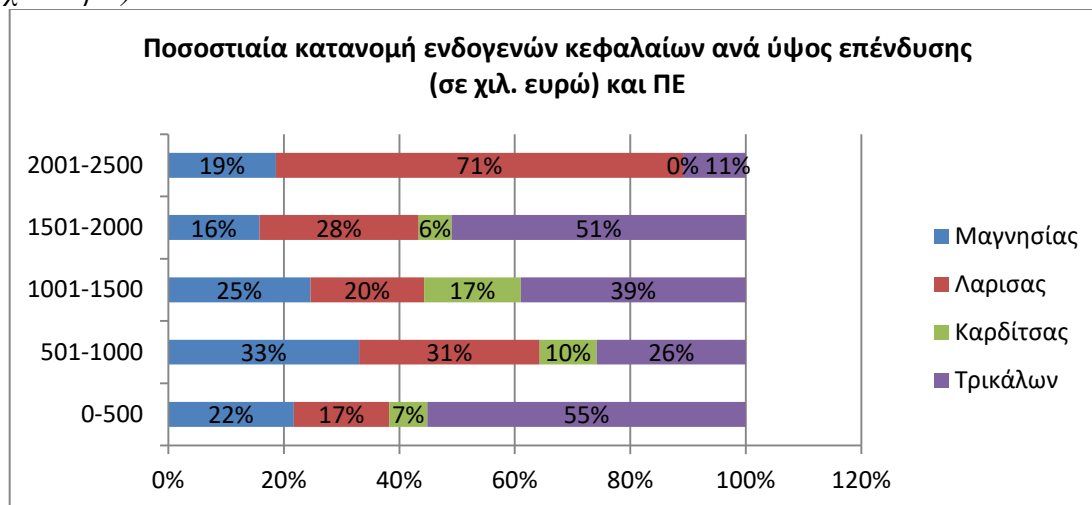
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Τέλος, στον πρωτογενή τομέα τα ίδια κεφάλαια είναι εκατό τοις εκατό κεφάλαια ενδογενούς προέλευσης, ενώ τόσο στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα (όλων των κλάσεων), κατά μέσο όρο, το ποσοστό ενδογένειας φτάνει το 91%.

6.2.8 Ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, τομέα παραγωγής και ΠΕ

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ - Διάγραμμα 17, στις «μικρές» επενδύσεις (1^η κλάση) το 55% συγκεντρώνεται στην ΠΕ Τρικάλων, ενώ στην αμέσως επόμενη το 64% ισοκατανέμεται, σχεδόν, στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας (33% και 31%, αντίστοιχα). Στις «μεγάλες» επενδύσεις και συγκεκριμένα στην 4^η, το 51% συγκεντρώνεται στην ΠΕ Τρικάλων, ενώ στην 5^η κλάση το, συντριπτικό ποσοστό του 71% συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας, το οποίο αφορά επενδύσεις σε κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας, σε μονάδα μεταποίησης ενδυμάτων, όπως και παραγωγής χαρτοσυσκευασιών, καθώς και μονάδα υλικών στρωμάτων. Ωστόσο, η κατάσταση διαφοροποιείται αρκετά στην ΠΕ Καρδίτσας, καθώς το ποσοστό συγκέντρωσης ενδογενών κεφαλαίων δεν ξεπερνάει το 17% (3^η κλάση).

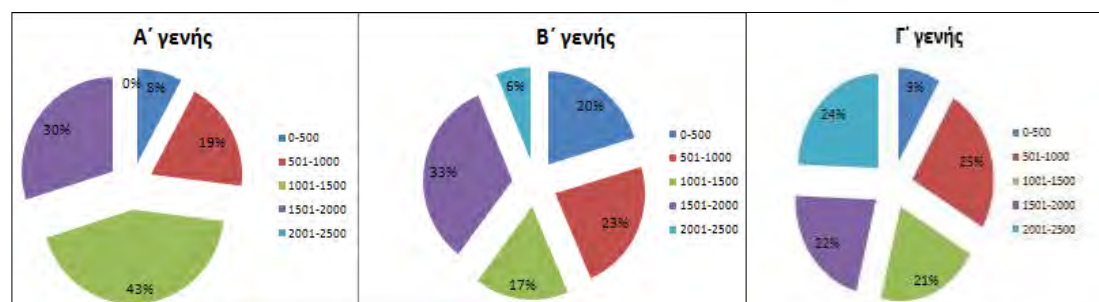
Διάγραμμα 17: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στην ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής -Διάγραμμα 18, στον πρωτογενή τομέα και συγκεκριμένα στην 3^η και 4^η κλάση, συγκεντρώνεται το υψηλότερο ποσοστό 43% και 30%, αντίστοιχα. Στις «μικρές» επενδύσεις (1^η κλάση), το ποσοστό δεν ξεπερνάει το 8%. Σημειωτέον, ότι η 5^η κλάση δε συμμετέχει καθόλου στη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας του πρωτογενούς τομέα. Στο δευτερογενή τομέα, το 33% συγκεντρώνεται στην 4^η κλάση (1.5-2εκ. ευρώ) και ακολουθούν 2^η και 1^η κλάση με ποσοστό 23% και 20%, αντίστοιχα, συνθέτοντας το 43% και συνολικά το 76%.

Διάγραμμα 18: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

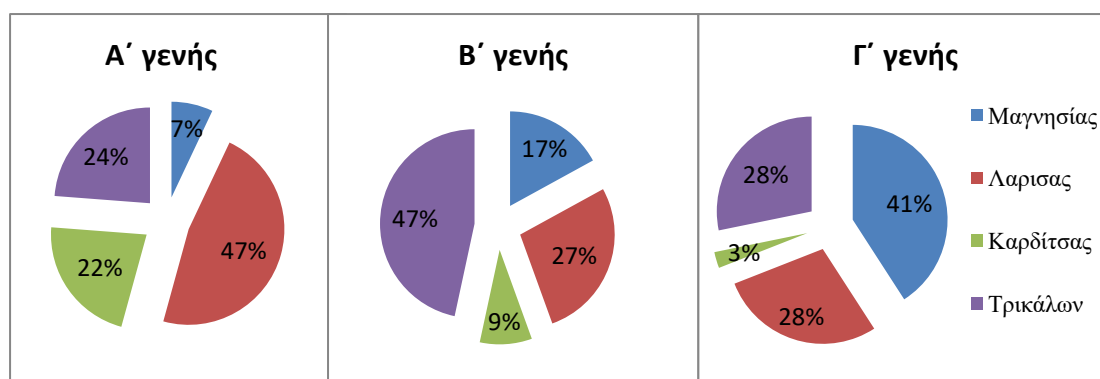
Στον τριτογενή τομέα, παρατηρείται, εκτός από την 1^η κλάση (0-500 χιλ. ευρώ- 9%), μια σχετική ισοκατανομή μεταξύ των υπόλοιπων τεσσάρων κλάσεων της τάξεως του 23%, κατά μέσο όρο.

Τέλος, σε επίπεδο ΠΕ και ανά τομέα παραγωγής, όσον αφορά στην ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών ιδίων κεφαλαίων- Διάγραμμα 19, το υψηλότερο ποσοστό, στον πρωτογενή τομέα, συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας, ενώ το υπόλοιπο 46% ισοκατανέμεται, σχεδόν στις ΠΕ Τρικάλων και Καρδίτσας (24% και 22%, αντίστοιχα), με την ΠΕ Μαγνησίας να συγκεντρώνει το χαμηλότερο ποσοστό (7%).

Στο δευτερογενή τομέα, το 47% συγκεντρώνεται στην ΠΕ Τρικάλων, ενώ το υπόλοιπο 44% το συνθέτουν οι ΠΕ Λάρισας και Μαγνησίας με ποσοστό 27% και 17%, αντίστοιχα. Τέλος, στον τριτογενή τομέα η κατάσταση διαφοροποιείται με την ΠΕ Μαγνησίας να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (41%) και να ακολουθούν οι ΠΕ Λάρισας και Τρικάλων συνθέτοντας το 56% (28% έκαστη).

Διάγραμμα 19: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.3 Περιγραφική ανάλυση των πρωτογενών στοιχείων του ΑΝ 3299/2004 (Β' Φάση)

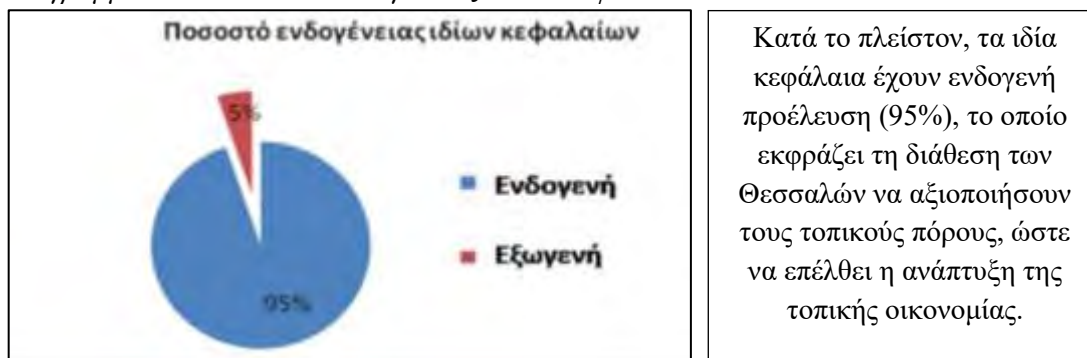
Στη δεύτερη φάση του εν λόγω νόμου τα ολοκληρωμένα σχέδια μειώθηκαν κατά 4.5% (233), γεγονός που συνέβη και στη συμμετοχή ιδίων κεφαλαίων κατά 5.6%, αντίστοιχα.

6.3.1 Προέλευση ιδίων κεφαλαίων

Αναλυτικότερα, από τα 233 ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια, τα 223 (96%) έχουν ενδογενή προέλευση ιδίων κεφαλαίων, ενώ το υπόλοιπο 4% εξωγενή, αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, από τα 67.890.283,85€ ιδίων κεφαλαίων (38% του συνόλου του Π/Υ), τα 64.396.223,85€ (95%) έχουν ενδογενή προέλευση, ενώ τα υπόλοιπα 3.494.060,00€ (5%) είναι εξωγενή κεφάλαια, δηλαδή μη Θεσσαλών επενδυτών (Διάγραμμα 21, Πίνακας 5). Συγκριτικά με την πρώτη φάση του ΑΝ, τα ενδογενή κεφάλαια αυξήθηκαν κατά 4%, όπως και τα ολοκληρωμένα (ενδογενή) επενδυτικά σχέδια κατά 2%, ενώ αντίθετα τα εξωγενή ίδια κεφάλαια μειώθηκαν κατά 64%, όπως και τα ολοκληρωμένα (εξωγενή) σχέδια κατά 58% (Πίνακας 6).

Διάγραμμα 21 : Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 5: Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων και προέλευση ιδίων κεφαλαίων (Β' Φάση)

Προέλευση ιδίων κεφαλαίων	Ενδογενής	Εξωγενής
Αριθμός ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων	223	10
% Συνόλου	96%	4%
Ιδία κεφάλαια	64.396.223,85 €	3.494.060,00 €
Σύνολο	67.890.283,85 €	
% Συνόλου	95%	5%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 6: Ποσοστιαία μεταβολή προέλευσης των ιδίων κεφαλαίων και των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων

	Αρ. Ολοκλ. Επενδ. Σχεδίων	Προέλευση ιδίων κεφαλαίων
Συνολικά	-4,5%	-5,6%
Ενδογενή	4%	2%
Εξωγενή	-64%	-58%

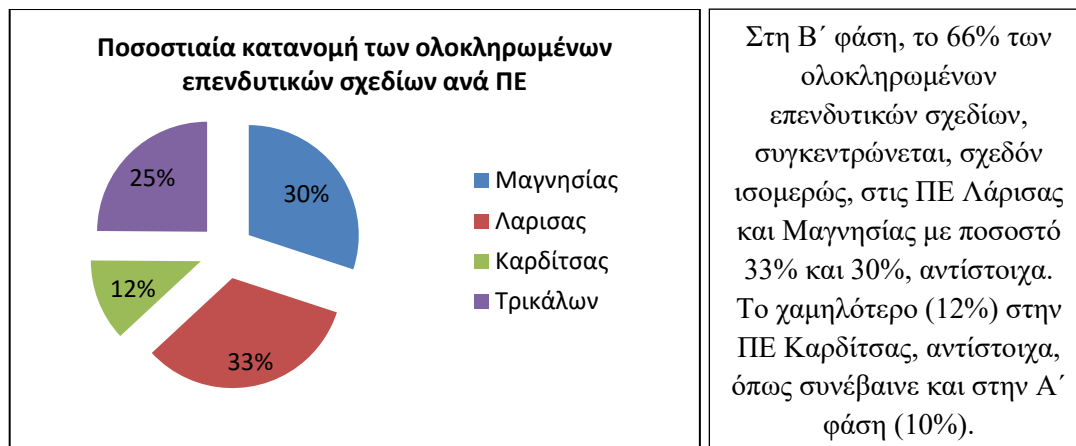
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.3.2 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Συγκριτικά με την πρώτη φάση, όπου το 37% (91 σχέδια) συγκεντρώνονταν στην ΠΕ Τρικάλων, ενώ το υπόλοιπο 53% ισομοιράζονταν, σχεδόν, στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας (27% και 26%, αντίστοιχα) η κατάσταση διαφοροποιείται, με το 66% των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ –Διάγραμμα 22, να συγκεντρώνεται, σχεδόν ισομερώς, στις ΠΕ Λάρισας και Μαγνησίας με ποσοστό 33% και 30%,

αντίστοιχα. Ακολούθως, η ΠΕ Τρικάλων συγκεντρώνει το 25%, ενώ το χαμηλότερο (12%) στην ΠΕ Καρδίτσας, αντίστοιχα, όπως συνέβαινε και στην πρώτη φάση (10%).

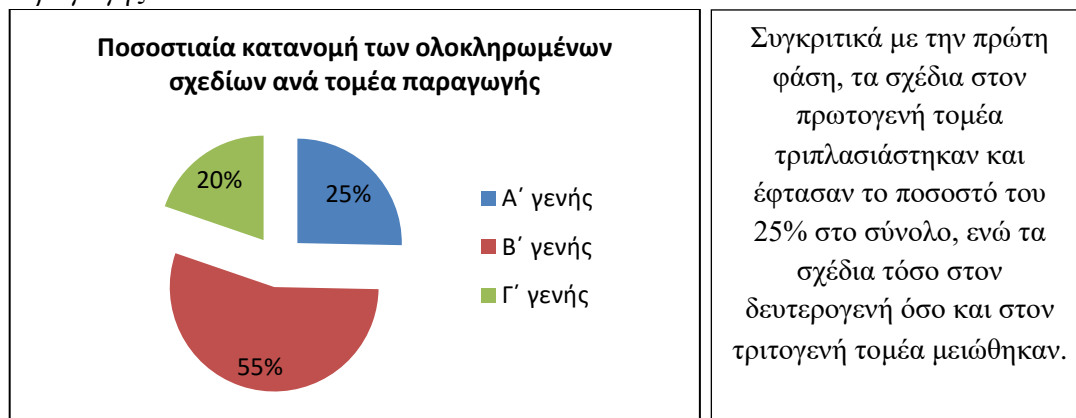
Διάγραμμα 22 : Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά τομέα παραγωγής –Διάγραμμα 23, και συγκριτικά με την πρώτη φάση, τα σχέδια στον πρωτογενή τομέα τριπλασιάστηκαν και έφτασαν τον αριθμό των 60 (59), ποσοστό 25% του συνόλου, ενώ τα σχέδια τόσο στον δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα μειώθηκαν κατά 23% και 21% (ποσοστιαία μεταβολή) -από τα 166 σχέδια (68%) στα 128 (55%) και από τα 58 σχέδια (24%) στα 46 (20%)- αντίστοιχα.

Διάγραμμα 23 : Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων σχεδίων ανά τομέα παραγωγής

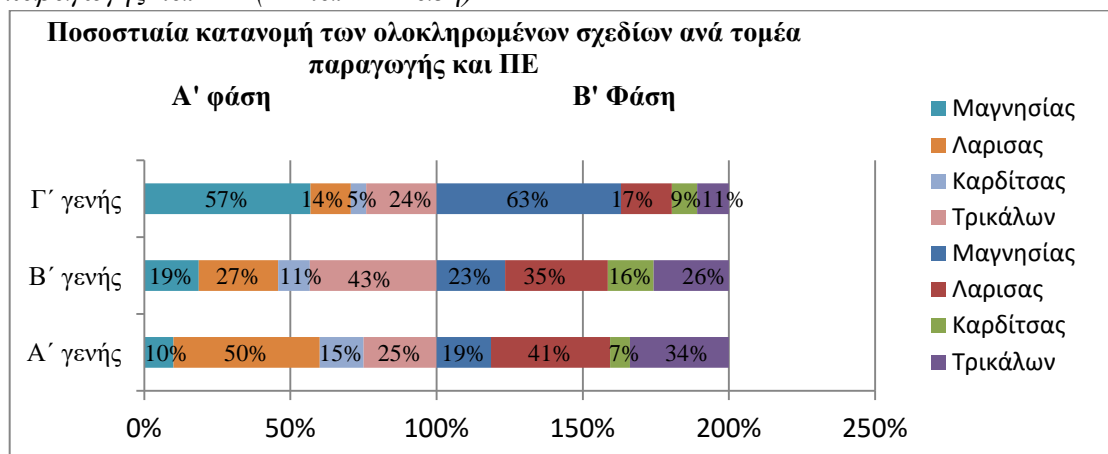

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ –Διάγραμμα 24, στον πρωτογενή τομέα η ΠΕ Λάρισας συνεχίζει να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (41%), συγκριτικά πάντα με την πρώτη φάση (50%), ενώ παρά την ποσοστιαία μείωση συμμετοχής κατά 9%, σε απόλυτες τιμές υπήρξε αύξηση αυτών κατά 14 σχέδια (από 10 σε 24 σχέδια). Στην ΠΕ Τρικάλων τα σχέδια τετραπλασιάζονται (από 5 σε 20 σχέδια) με ποσοστό συμμετοχής 34%, τα οποία αφορούν την καλλιέργεια λαχανικών και κηπευτικών θερμοκηπίου, καθώς και

δραστηριότητες συναφείς με τον γεωργικό τομέα. Αξίζει να αναφερθεί η ποσοστιαία αύξηση των σχεδίων της ΠΕ Μαγνησίας από 10% σε 19%, τα οποία αφορούν κυρίως στην εκτροφή προβατοειδών/αιγοειδών, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό συγκεντρώνεται στην ΠΕ Καρδίτσας (7%).

Διάγραμμα 24: Ποσοστιαία κατανομή των ολοκληρωμένων σχεδίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ (Α' και Β' Φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

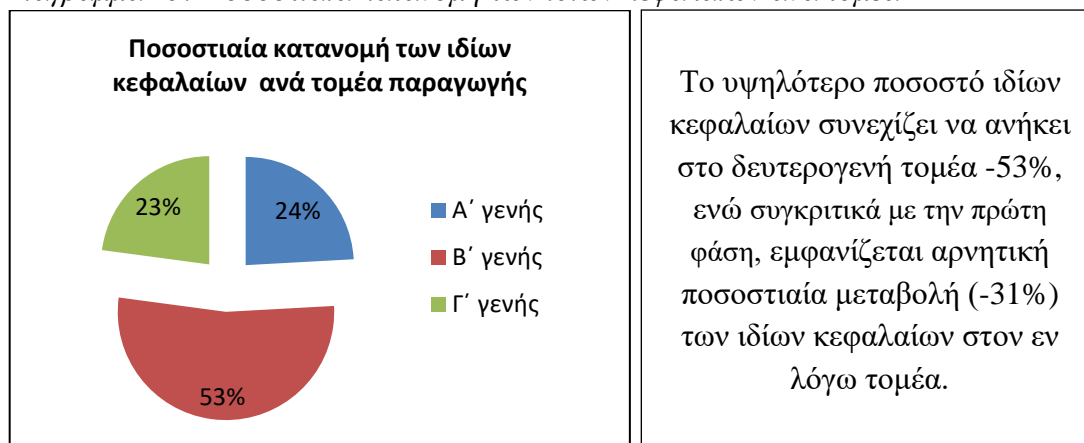
Στο δευτερογενή τομέα, το υψηλότερο ποσοστό- 35%- συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας – τα σχέδια σε απόλυτες τιμές παρέμειναν ίδια, απλώς αυξήθηκε η ποσοστιαία συμμετοχή της ΠΕ λόγω της μείωσης των σχεδίων (συνολικά) του εν λόγω τομέα. Στην πρώτη φάση, το υψηλότερο ποσοστό -43%- συγκεντρώνονταν στην ΠΕ Τρικάλων, ωστόσο σε αυτή τη φάση τα σχέδια μειώνονται κατά 54% (από 72 σε 33 σχέδια) και το ποσοστό συμμετοχής αυτής δεν ξεπερνάει το 26%.

Όσον αφορά στον τριτογενή τομέα, σχεδόν το 60% (57%) συγκεντρώνονταν στην ΠΕ Μαγνησίας, πλέον το ποσοστό συμμετοχής αυξάνεται στο 63%, επενδύσεις που αφορούν ξενοδοχεία και μοτέλ με εστιατόριο. Η «έξαρση» αυτή στις τουριστικές επενδύσεις, οι οποίες αναφέρονται κυρίως σε μικρούς παραδοσιακούς ξενώνες στο Πήλιο, εξηγείται μόνο, λόγω της έντασης των κινήτρων που δόθηκαν μέσω του αναπτυξιακού νόμου, παρά τις αυξημένες συνθήκες κινδύνου και αβεβαιότητας για τη βιωσιμότητά τους (Γερμανολούδης, 2017). Τέλος, επισημαίνεται ότι, τόσο στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα (Α' και Β' φάση), η ΠΕ Καρδίτσας συγκεντρώνει το χαμηλότερο ποσοστό, αν και υπάρχει μια ελαφρώς αυξημένη ποσοστιαία συμμετοχή αυτής στη συνολική διαμόρφωση των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής.

6.3.3 Ιδία κεφάλαια ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Στο Διάγραμμα 25- παρατηρείται η ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων (στο σύνολο) ανά τομέα παραγωγής, με το υψηλότερο ποσοστό ιδίων κεφαλαίων, να συνεχίζει να ανήκει στο δευτερογενή τομέα -53% (ή 35.973.694,50€ στο σύνολο), αν και εμφανίζεται αρνητική ποσοστιαία μεταβολή (-31%) των ιδίων κεφαλαίων στον εν λόγω τομέα.

Διάγραμμα 25: Ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα

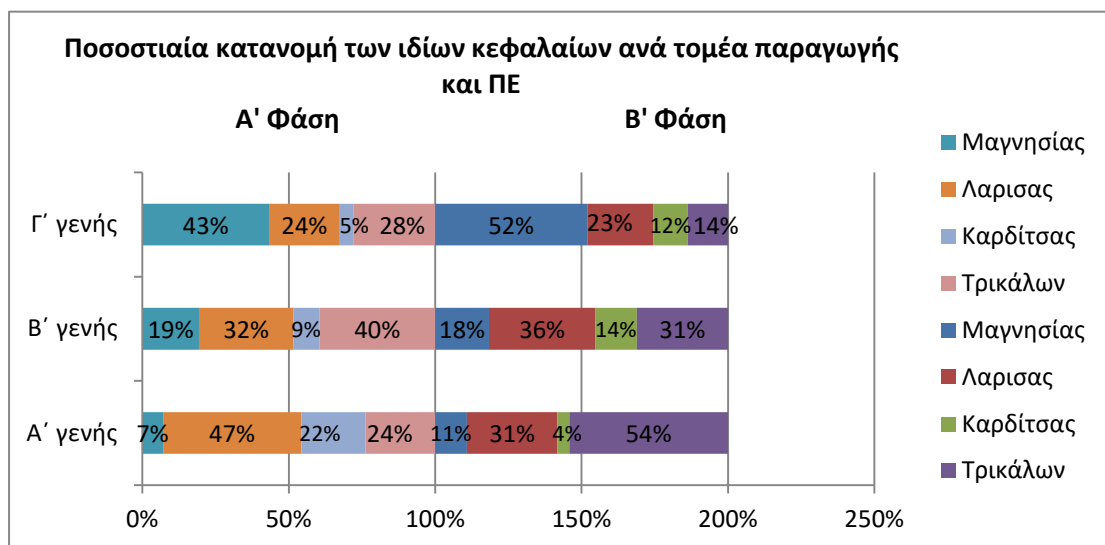

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Ακολουθώντας, αξίζει να σημειωθεί η ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής του πρωτογενούς τομέα στη διαμόρφωση των ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής, κατά 15%, φτάνοντας το 24% (ή 16.382.281,35€ στο σύνολο), που ουσιαστικά σημαίνει κάτι περισσότερο από το διπλασιασμό των ιδίων κεφαλαίων του εν λόγω τομέα. Τέλος, παρατηρείται μια μικρή μείωση του ποσοστού συμμετοχής του τριτογενούς τομέα κατά 6% (από το 29% στο 23% ή 15.534.308,00€ στο σύνολο), καθώς επίσης και μια μεγαλύτερη στα ίδια κεφάλαια του εν λόγω τομέα κατά 35%.

Σε επίπεδο ΠΕ, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 26, το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής ιδίων κεφαλαίων, όσον αφορά στον πρωτογενή τομέα, εμφανίζεται στην ΠΕ Τρικάλων (54%), σε αντίθεση με την πρώτη φάση όπου εμφανίζονταν στην ΠΕ Λάρισας (47%). Αυτό σημαίνει πρώτον, την ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής της ΠΕ Τρικάλων κατά 30% και δεύτερον, την αύξηση -οκτώ φορές- των ιδίων κεφαλαίων αυτής στον εν λόγω τομέα. Ακολουθεί η ΠΕ Λάρισας (31%) - εδώ υπήρξε μια ποσοστιαία μείωση της συμμετοχής αυτής κατά 16%, αν και σε απόλυτες τιμές τα ίδια κεφάλαια αυξήθηκαν κατά 2εκ. ευρώ (ή 67%). Επίσης, αξίζει να αναφερθεί η σημαντική μείωση συμμετοχής της ΠΕ Καρδίτσας κατά 18%, η οποία εμφανίζει και το μικρότερο ποσοστό (4%).

Διάγραμμα 26 : Ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής και ΠΕ (Α' και Β' φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

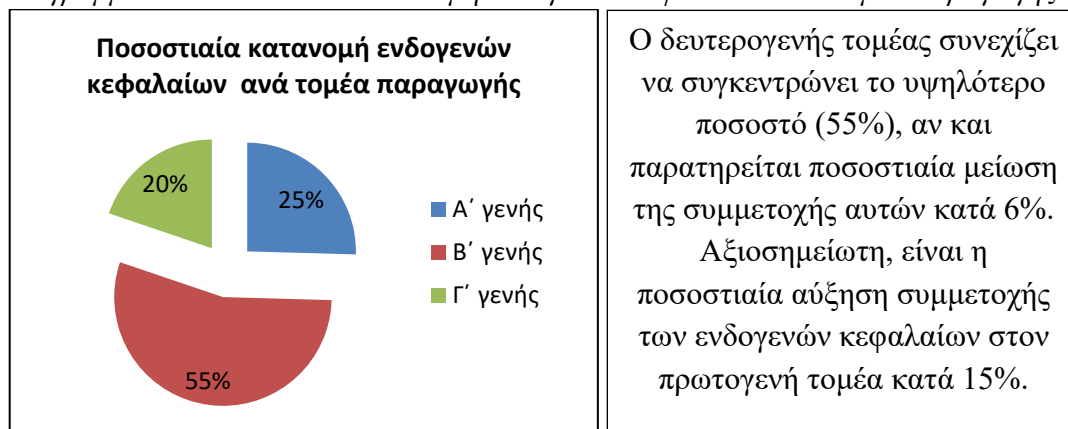
Όσον αφορά στο δευτερογενή τομέα, αν και αυξάνεται η συμμετοχή της ΠΕ Λάρισας κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες (4%), τα ίδια κεφάλαια αυτής μειώνονται κατά 1.3 εκ. ευρώ (ή 9%). Επιπλέον, παρατηρείται ποσοστιαία μείωση της συμμετοχής των ιδίων κεφαλαίων της ΠΕ Τρικάλων, όπως επίσης και των ιδίων κεφαλαίων (σε απόλυτες τιμές) αυτής στον εν λόγω τομέα, κατά 9% και 6,5 εκ. ευρώ (ή 36%), αντίστοιχα. Το χαμηλότερο ποσοστό (14%), συνεχίζει να εμφανίζεται στην ΠΕ Καρδίτσας.

Τέλος, σχετικά με τον τριτογενή τομέα, το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής ιδίων κεφαλαίων συνεχίζει να εμφανίζεται στην ΠΕ Μαγνησίας (52%), παρουσιάζοντας μία ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής της τάξεως του 9%, αν και τα ίδια κεφάλαια σε απόλυτες τιμές μειώνονται κατά 1 εκ. ευρώ (ή 11%). Ακόμα, επισημαίνεται η ποσοστιαία μείωση συμμετοχής των ιδίων κεφαλαίων της ΠΕ Τρικάλων κατά 14%, καθώς επίσης και στα ίδια κεφάλαια αυτής στον εν λόγω τομέα κατά 3,7 εκ. ευρώ (ή 64%). Το χαμηλότερο ποσοστό εμφανίζεται και πάλι στην ΠΕ Καρδίτσας (12%).

6.3.4 Ενδογένεια ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής- Διάγραμμα 27, ο δευτερογενής τομέας συνεχίζει να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (55%), αν και παρατηρείται ποσοστιαία μείωση της συμμετοχής αυτών κατά 6%. Αξιοσημείωτη, είναι η ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής των ενδογενών κεφαλαίων στον πρωτογενή τομέα κατά 15%, ήτοι- σε απόλυτες τιμές- 2,6 φορές το ποσό των ενδογενών κεφαλαίων της πρώτης φάσης (6.4 εκ. ευρώ), συνεπώς 16.4εκ. ευρώ. Αντιθέτως, στον τριτογενή τομέα παρατηρείται ποσοστιαία μείωση της συμμετοχής των ενδογενών κεφαλαίων κατά 9%, δηλαδή σε απόλυτες τιμές 5εκ. ευρώ λιγότερα ενδογενή κεφάλαια (ή -29%).

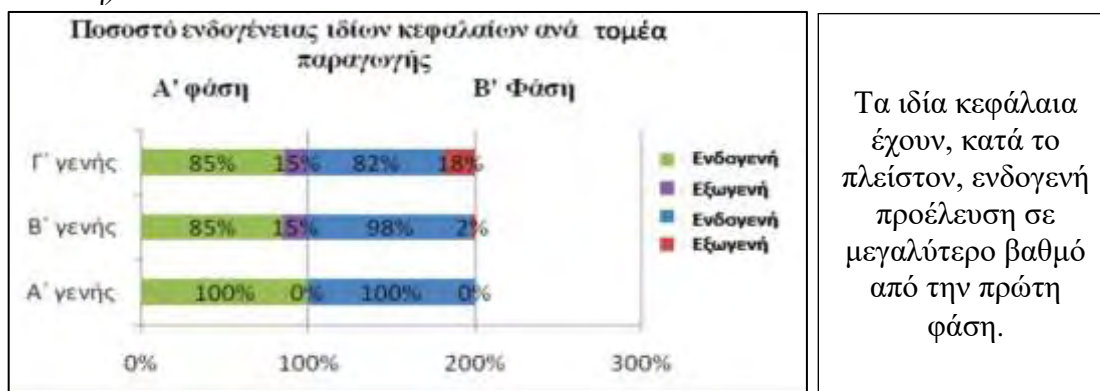
Διάγραμμα 27: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή ενδογενών/εξωγενών κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής- Διάγραμμα 28, τα ίδια κεφάλαια έχουν, κατά το πλείστον, ενδογενή προέλευση σε μεγαλύτερο βαθμό από την πρώτη φάση. Συγκεκριμένα, στον πρωτογενή τομέα τα κεφάλαια είναι εκατό τοις εκατό Θεσσαλών επενδυτών, ενώ στο δευτερογενή μόνο το 2% αυτών είναι εξωγενή. Στον τριτογενή τομέα, παρατηρείται μια μικρή ποσοστιαία αύξηση εξωγενών κεφαλαίων (3%), επενδύσεις που αφορούν ξενοδοχεία και μοτέλ με εστιατόριο.

Διάγραμμα 28: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά τομέα παραγωγής (A' και B' Φάση)

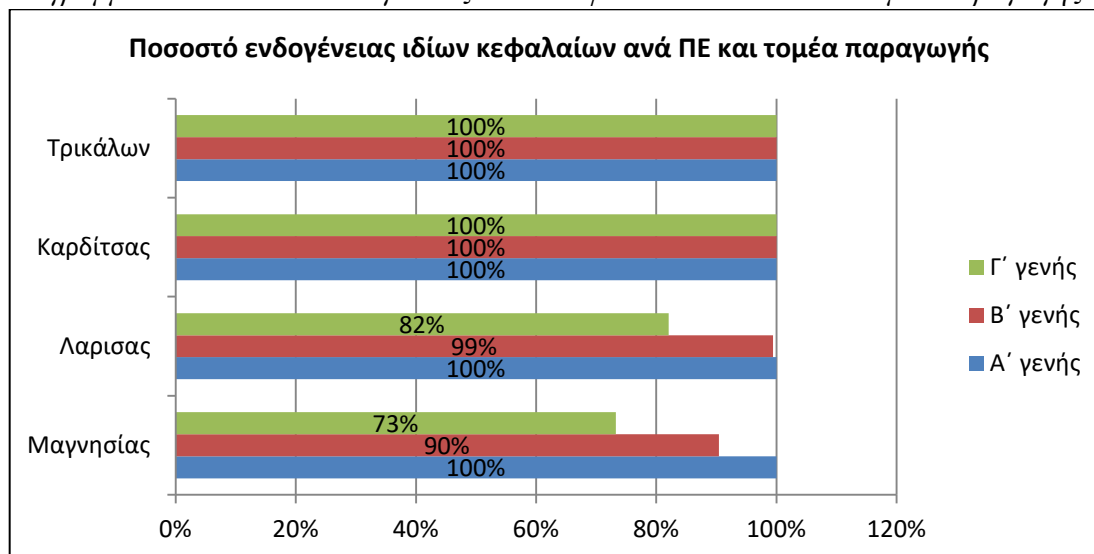

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ –Διάγραμμα 29, στις ΠΕ Τρικάλων και Καρδίτσας και σε διατομεακό επίπεδο, το ποσοστό ιδίων κεφαλαίων είναι εκατό τοις εκατό ενδογενούς προέλευσης, κάτι που συμβαίνει και στην ΠΕ Λάρισας στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, καθώς επίσης και στην ΠΕ Μαγνησίας στον πρωτογενή. Τα, σχετικά, χαμηλότερα ποσοστά ιδίων κεφαλαίων ενδογενούς προέλευσης παρατηρούνται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας στον τριτογενή τομέα, 73% και 82%, αντίστοιχα, γεγονός που αποδεικνύει ότι τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα προσελκύουν εξωτερικά κεφάλαια για την κάλυψη αναγκών σε επενδύσεις ξενοδοχείων και μοτέλ με εστιατόριο.

Διάγραμμα 29: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

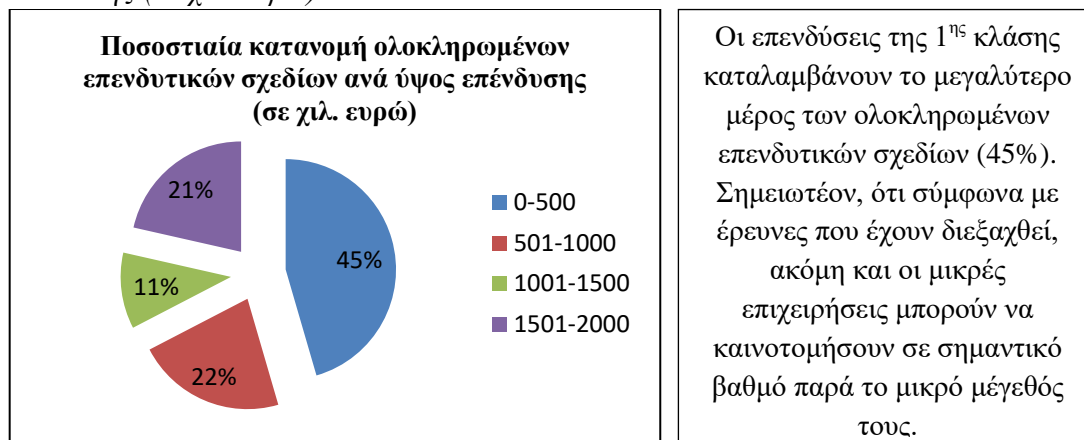
6.3.5 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά Ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στην πρώτη φάση του ΑΝ, υπήρχε πρόβλεψη σύμφωνα με την οποία όταν ολοκληρώνονταν μια επένδυση, της δίνονταν 15% ενίσχυση επί του προϋπολογισμού, ώστε να καλυφθούν δαπάνες που δεν προβλέφθηκαν. Επομένως, εάν ο προϋπολογισμός μιας επένδυσης ήταν 2 εκ. ευρώ, επί 15% (ή 300.000€), το αποτέλεσμα ήταν 2.3 εκ. ευρώ, όντας και το ανώτατο όριο επένδυσης. Η υπέρβαση αυτή σταδιακά καταργείται -στην αρχή μειώθηκε το ποσοστό σε 5% και έπειτα εντελώς- καθώς ήταν στην ευχέρεια της Επιτροπής και του εκάστοτε περιφερειάρχη να αποφασίσει για τη διακοπή της ή όχι. Για το λόγο αυτό, στη Β' Φάση του εν λόγω νόμου το ανώτερο ύψος επένδυσης είναι τα 2 εκ. ευρώ και ως εκ τούτου οι κλάσεις διαφοροποιούνται⁵⁶.

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 30, οι επενδύσεις έως και 500 χιλ. ευρώ καταλαμβάνουν και στη δεύτερη φάση το μεγαλύτερο μέρος των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (45%), ενώ υπάρχει και μία ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής αυτών της τάξεως του 13%- από το 37% στο 45%- ή σε απόλυτες τιμές, με άλλα λόγια, τα σχέδια αυξήθηκαν κατά 16%, από 91 στα 106 επενδυτικά σχέδια. Σημειωτέον, ότι σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί, ακόμη και οι μικρές επιχειρήσεις μπορούν να καινοτομήσουν σε σημαντικό βαθμό παρά το μικρό μέγεθός τους (Vlachakis, 2013, όπ. αναφ. στους Tidd J., etc., 2001).

⁵⁶ Οι κλάσεις διαφοροποιούνται σε τέσσερεις: 1^η: 0-500, 2^η: 501-1000, 3^η: 1001-1500, 4^η: 1501-2000.

Διάγραμμα 30: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

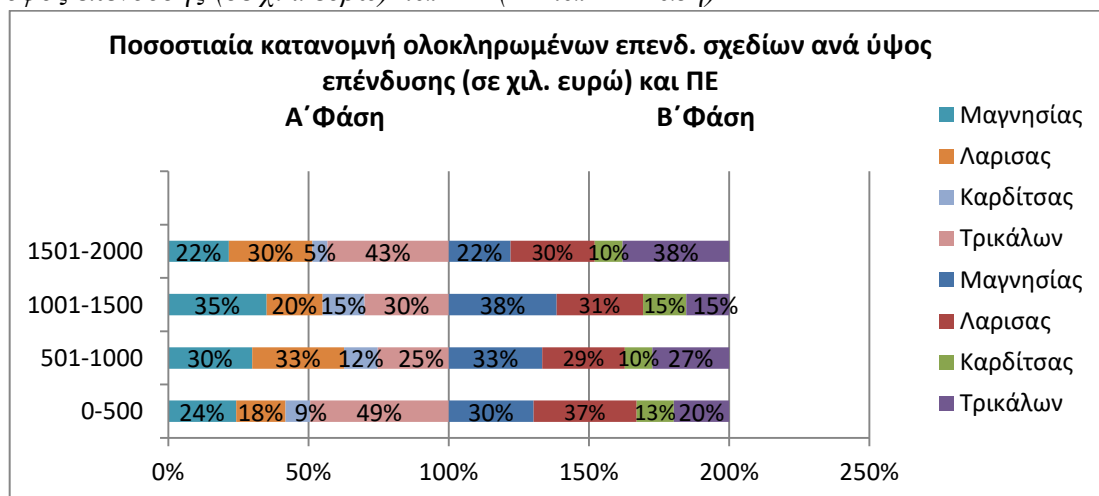

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Τέλος, παρατηρείται ποσοστιαία αύξηση των ολοκληρωμένων επενδύσεων της τάξεως 1.5-2 εκ. ευρώ κατά 6% ή σε απόλυτες τιμές τα σχέδια αυξήθηκαν κατά 35% (από τα 37 στα 50 σχέδια). Από την άλλη πλευρά, στις δύο μεσαίες κατηγορίες (2η και 3η κλάση) εμφανίζεται ποσοστιαία μείωση των ολοκληρωμένων σχεδίων κατά 6% και 5%, αντίστοιχα.

Σε επίπεδο ΠΕ – Διάγραμμα 31, παρατηρείται ότι, ενώ στην 1^η κλάση (0-500 χιλ. ευρώ) της πρώτης φάσης υπήρχε μία συγκέντρωση της τάξεως σχεδόν 50% στην ΠΕ Τρικάλων, πλέον οι επενδύσεις κατανέμονται αρκετά καλύτερα στις ΠΕ Μαγνησίας και Λαρίσας με ποσοστό 30% και 37%, αντίστοιχα, γεγονός που σημαίνει και την ταυτόχρονη ποσοστιαία αύξηση συμμετοχής αυτών στη διαμόρφωση της εν λόγω κλάσης κατά 6% και 19%, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 31: Ποσοστιαία κατανομή ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ (Α' και Β' Φάση)

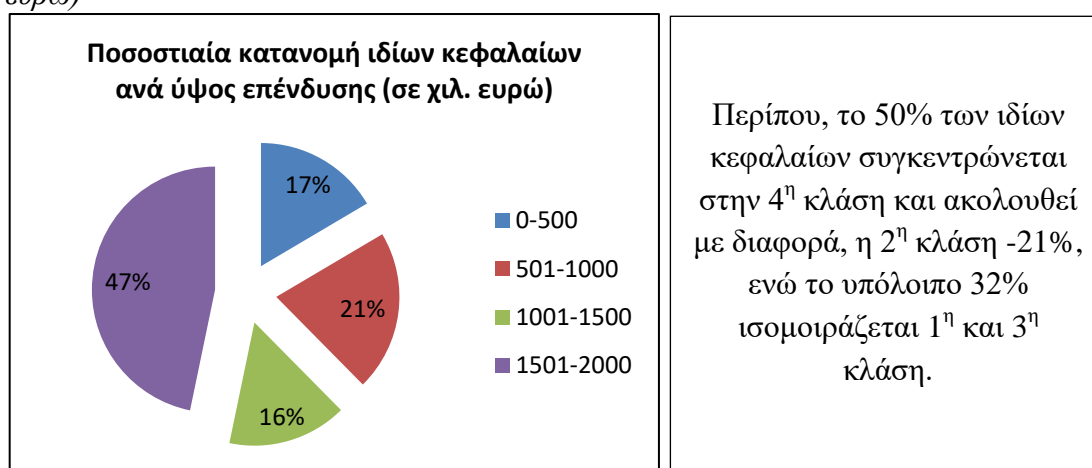
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στη 2^η κλάση, το 62% των σχεδίων συνεχίζει να συγκεντρώνεται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας, 33% και 29%, αντίστοιχα, ενώ τα λιγότερα συγκεντρώνονται και σε αυτή τη φάση στην ΠΕ Καρδίτσας (10%). Ακολούθως, στην 3^η κλάση (1001-1500 χιλ. ευρώ), η ΠΕ Μαγνησίας συγκεντρώνει τα περισσότερα ολοκληρωμένα σχέδια - 38%- και έπεται η ΠΕ Λάρισας με 31%, με τη μόνη διαφορά ότι στην πρώτη φάση στη θέση της Λάρισας ήταν τα Τρίκαλα, ενώ το υπόλοιπο 30% ισοκατανέμεται στις ΠΕ Τρικάλων και Καρδίτσας. Τέλος, στην 4^η κλάση η ΠΕ Τρικάλων συνεχίζει να συγκεντρώνει τα περισσότερα ολοκληρωμένα -38%-, παρόλη την μικρή ποσοστιαία μείωση αυτών στη διαμόρφωση της εν λόγω κλάσης κατά 5%. Γενικότερα, το χαμηλό ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων στην ΠΕ Καρδίτσας, τόσο στις μικρές όσο και στις μεγαλύτερες κλάσεις, συνεχίζει να υφίσταται.

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης – Διάγραμμα 32, σχεδόν το 50% (47%) συγκεντρώνεται στην 4^η κλάση και ακολουθεί με διαφορά, η 2^η κλάση -21%-, ενώ το υπόλοιπο 32% ισομοιράζεται στην 1^η και 3^η κλάση.

Διάγραμμα 32: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

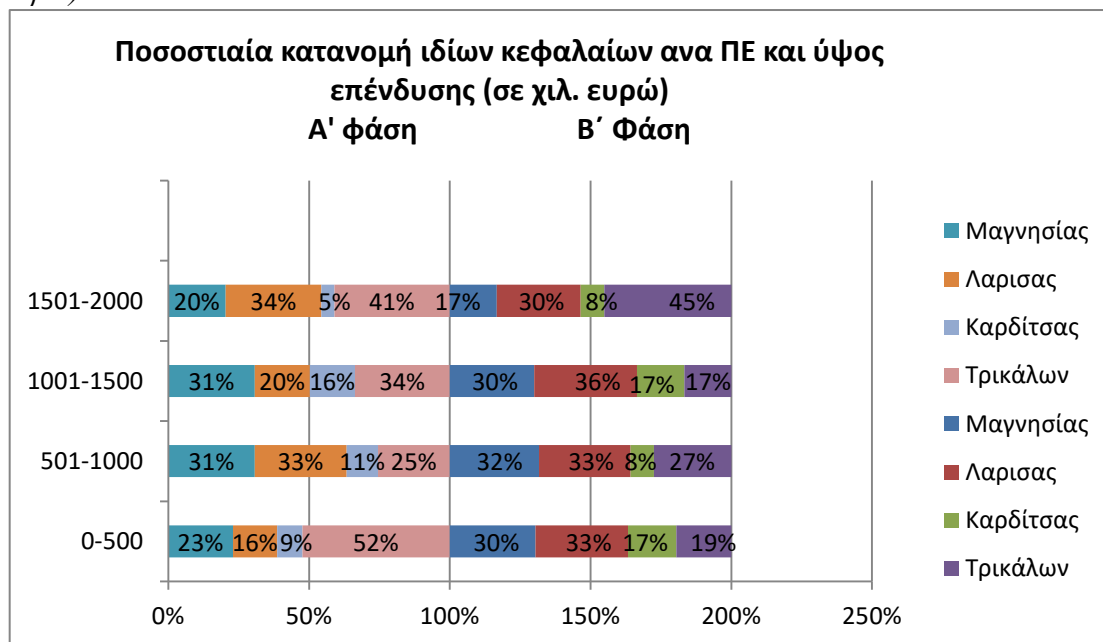
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ, η ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ –Διάγραμμα 33, ακολουθεί, σε πολύ μεγάλο βαθμό, το ίδιο ακριβώς μοτίβο με αυτό που παρουσιάστηκε παραπάνω, σχετικά με το ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ- Διάγραμμα 31.

Επιπροσθέτως, η ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης- Διάγραμμα 34, ακολουθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό, το ίδιο ακριβώς μοτίβο με αυτό που παρουσιάστηκε στο Διάγραμμα 32, σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης.

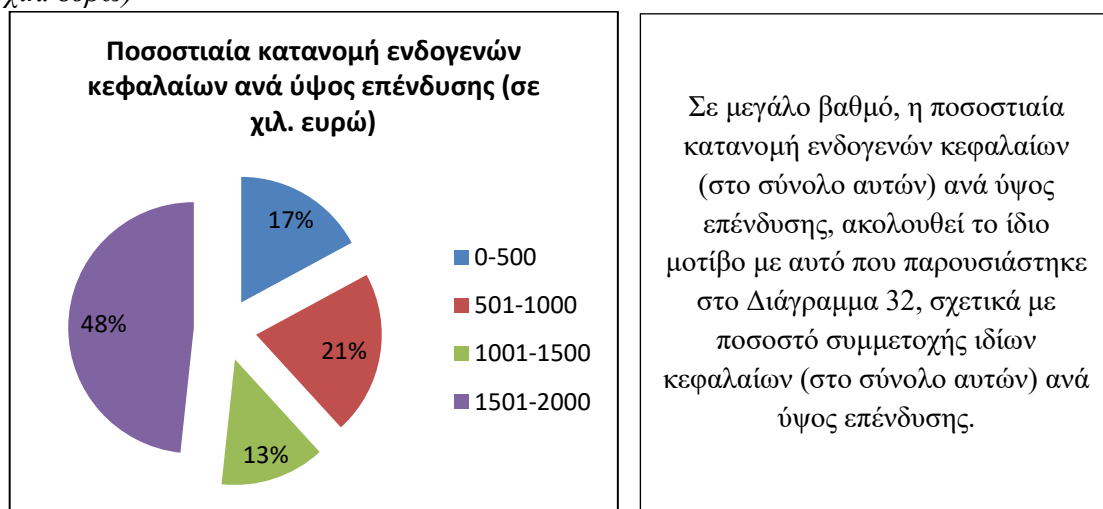
Συγκριτικά με την πρώτη φάση, αξιοσημείωτη είναι η ποσοστιαία αύξηση της συμμετοχής των ενδογενών κεφαλαίων στην 4^η κλάση κατά 18% ή σε απόλυτες τιμές το εν λόγω ποσό αυξήθηκε από 18,4 εκ. ευρώ στα 31 εκ. ευρώ ή αύξηση κατά 69%). Οι πρώτες δύο κλάσεις συνεχίζουν να ακολουθούν το μοτίβο της πρώτης φάσης, ενώ στην 3^η κλάση το ποσοστό συμμετοχής των ενδογενών κεφαλαίων παρουσιάζει μείωση της τάξεως του 8%.

Διάγραμμα 33: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

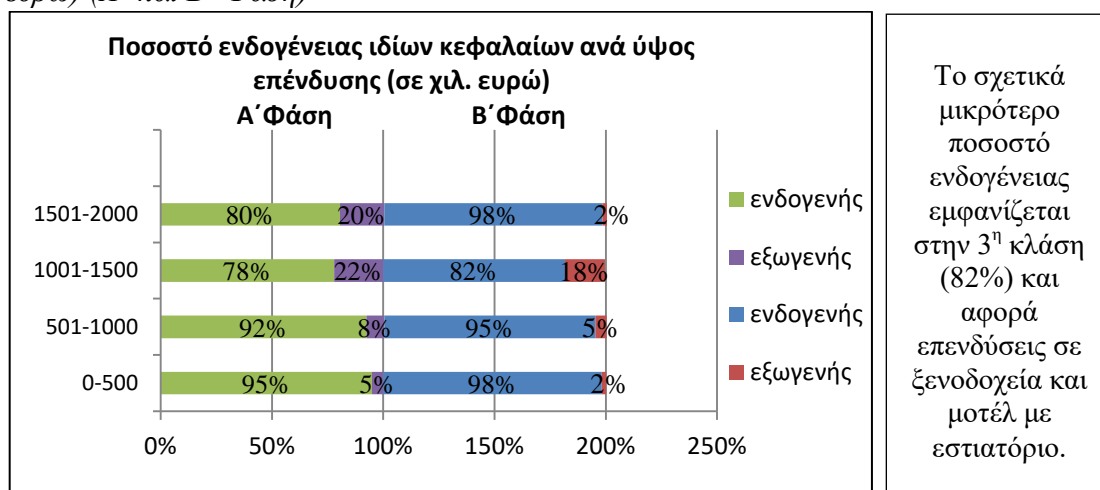
Διάγραμμα 34: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στο ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης- Διάγραμμα 35, σε όλες τις κλάσεις το εν λόγω ποσοστό αυξήθηκε και είναι, κατά το πλείστον, της τάξεως του 95% και άνω, με το σχετικά μικρότερο ποσοστό ενδογένειας να εμφανίζεται στην 3^η κλάση (82%) και αφορά επενδύσεις σε ξενοδοχεία και μοτέλ με εστιατόριο.

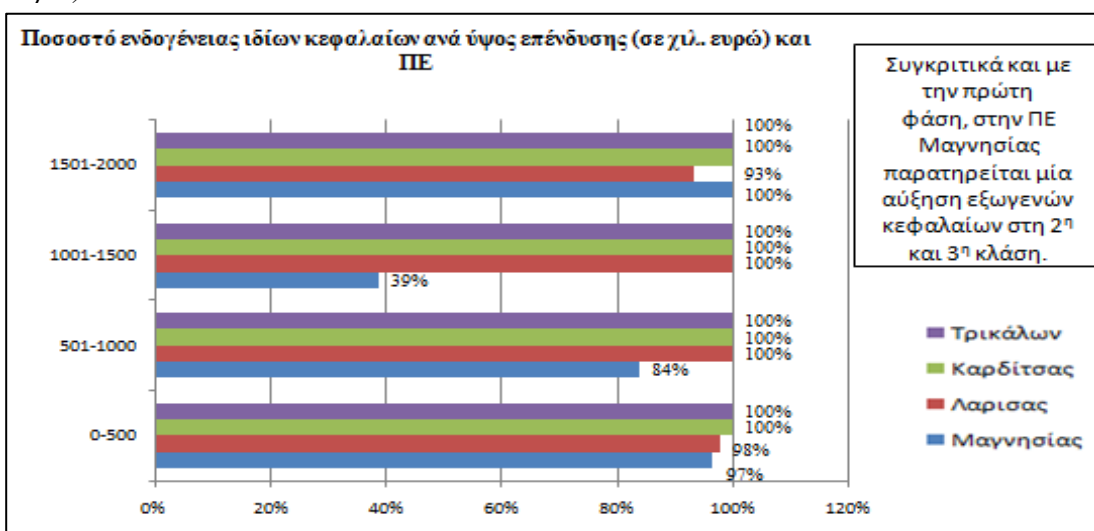
Διάγραμμα 35: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) (Α' και Β' Φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ και όσον αφορά στο ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης –Διάγραμμα 36, στην 3^η κλάση και συγκεκριμένα στην ΠΕ Μαγνησίας παρατηρείται έντονη συμμετοχή ξένων κεφαλαίων της τάξεως του 60%, κάτι που συμβαίνει, σε μικρότερο όμως βαθμό, και στη 2^η κλάση σε ποσοστό της τάξεως του 16%.

Διάγραμμα 36: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

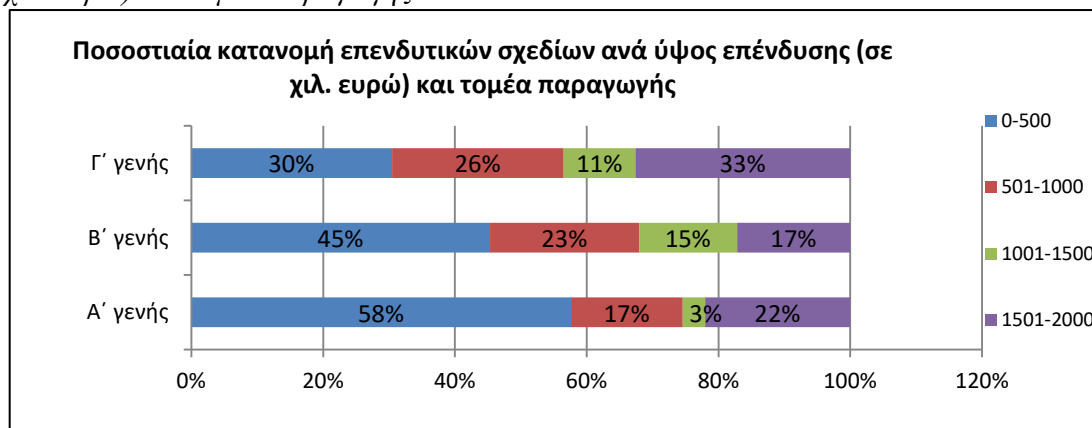
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Τέλος, συγκριτικά και με την πρώτη φάση, στην ΠΕ Μαγνησίας παρατηρείται μία αύξηση εξωγενών κεφαλαίων στη 2^η και 3^η κλάση, ενώ στην 4^η πλέον τα κεφάλαια είναι εκατό τοις εκατό ενδογενή, σε αντίθεση με την πρώτη φάση που το 38% ήταν κεφάλαια εξωγενούς προέλευσης.

6.3.6 Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής

Σχετικά με το ποσοστό ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής –Διάγραμμα 37, το 58% των σχεδίων στον πρωτογενή τομέα συγκεντρώνεται στην 1^η κλάση, σε αντίθεση με την πρώτη φάση όπου το 55% το συνέθεταν 1^η και 2^η κλάση. Επίσης, παρατηρείται μείωση της συμμετοχής των έργων της 3^{ης} κλάσης κατά 22% (ποσοστιαίες μονάδες).

Διάγραμμα 37: Ποσοστιαία κατανομή επενδυτικών σχεδίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στο δευτερογενή τομέα, η κατάσταση παραμένει ως είχε, σχετικά πάντα με την πρώτη φάση, με τα περισσότερα έργα να συγκεντρώνονται στην 1^η κλάση, ενώ στον τριτογενή τομέα η κατάσταση διαφοροποιείται με τα περισσότερα έργα να ισοκατανέμονται, σχεδόν, στην 4^η και 1^η κλάση με ποσοστό 33% και 30%, αντίστοιχα. Αντιθέτως, στην πρώτη φάση το 55% το συνέθεταν οι κλάσεις 1^η και 2^η (24% και 31%, αντίστοιχα), με το υψηλότερο ποσοστό ολοκληρωμένων σχεδίων (31%) να εμφανίζεται στη 2^η κλάση, ενώ πλέον το υψηλότερο εμφανίζεται στην 4^η κλάση (33%).

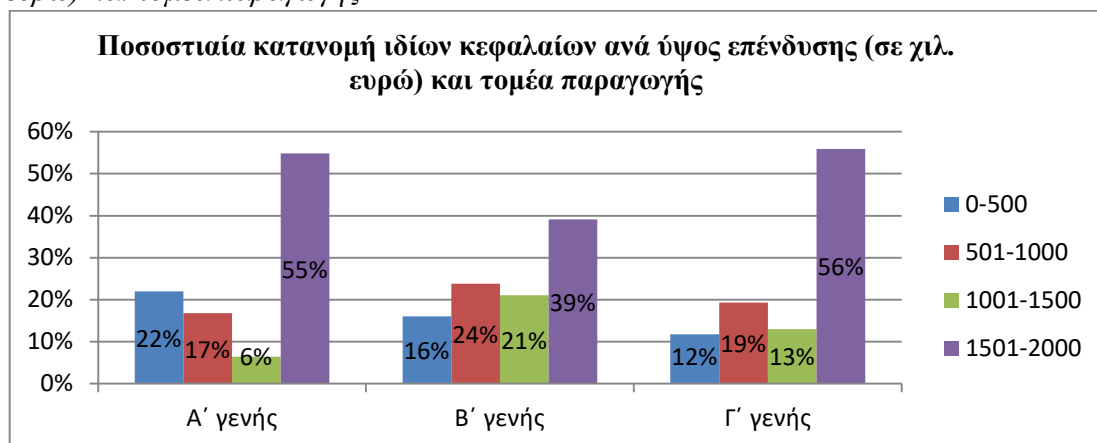
6.3.7 Ιδία κεφάλαια και ενδογένεια αυτών ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής – Διάγραμμα 38, μία γενική διαπίστωση είναι ότι τα υψηλότερα ποσοστά ιδίων κεφαλαίων, σε διατομεακό επίπεδο, συγκεντρώνονται στην 4^η κλάση.

Αναλυτικότερα, τόσο στον πρωτογενή όσο και στον τριτογενή τομέα το εν λόγω ποσοστό ξεπερνάει το 50%, ενώ στο δευτερογενή τομέα φτάνει στο 39%. Στον πρωτογενή τομέα, το χαμηλότερο ποσοστό (6%) αφορά στην 3^η κλάση, στον

δευτερογενή την 1^η κλάση (16%) και στον τριτογενή την 1^η και 3^η κλάση με ποσοστό 12% και 13%, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 38: Ποσοστιαία κατανομή ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

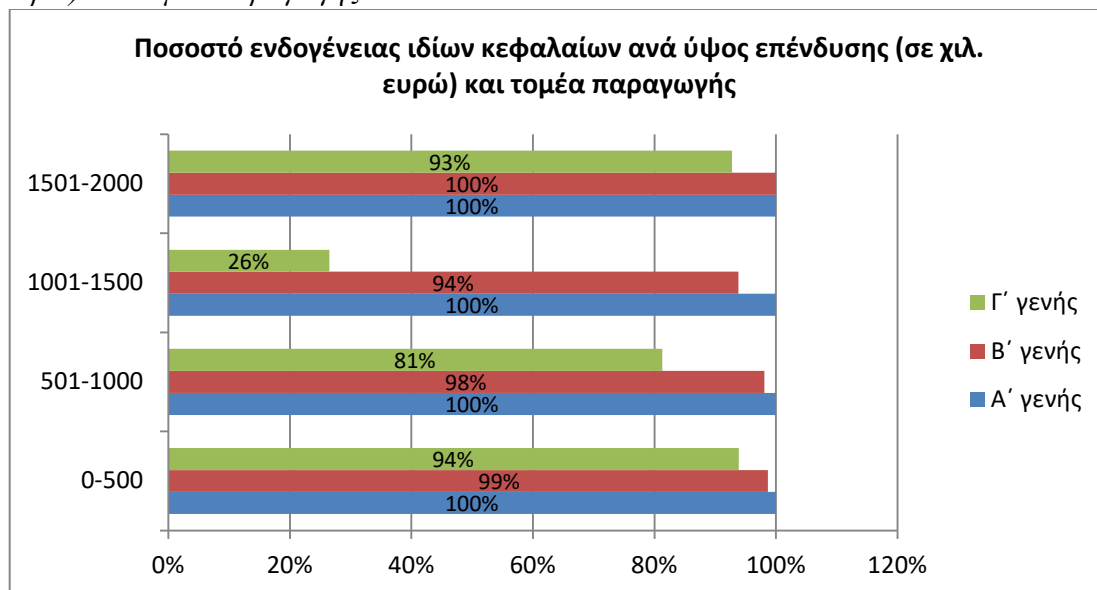

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συγκριτικά με την πρώτη φάση, στον πρωτογενή τομέα παρατηρείται σημαντική ποσοστιαία μείωση συμμετοχής της 3^{ης} κλάσης κατά 37%, το οποίο συμβαίνει λόγω της κατά πολύ αύξησης των ιδίων κεφαλαίων στον εν λόγω τομέα, σε σχέση με την πρώτη φάση -από 6,3 εκ. ευρώ στα 16,4 εκ. ευρώ-. Στον ίδιο τομέα, στην 4^η κλάση παρουσιάζεται ποσοστιαία αύξηση της συμμετοχής των ιδίων κεφαλαίων κατά 25%. Στο δευτερογενή τομέα, η κατάσταση παραμένει ως είχε και τέλος, στον τριτογενή παρατηρείται, από τη μία πλευρά ποσοστιαία μείωση συμμετοχής των ιδίων κεφαλαίων στην 3^η κλάση κατά 15%, ενώ από την άλλη πλευρά παρατηρείται ποσοστιαία αύξηση στην 4^η κλάση κατά 35%.

Όσον αφορά στην ενδογένεια των ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής – Διάγραμμα 39, στην 3^η κλάση και δη στον τριτογενή τομέα εμφανίζεται υψηλό ποσοστό εξωγενών κεφαλαίων, το οποίο ξεπερνάει το 50% (74%) και αφορά σε επενδύσεις ξενοδοχείων και μοτέλ με εστιατόριο, καθώς και σε νοσοκομειακές δραστηριότητες. Το ίδιο συμβαίνει και στη 2^η κλάση σε μικρότερο όμως βαθμό, με το ποσοστό εξωγενών κεφαλαίων να φτάνει το 20%, σε αντίθεση με την πρώτη φάση όπου το αντίστοιχο ποσοστό ήταν μόλις 5%.

Διάγραμμα 39: Ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

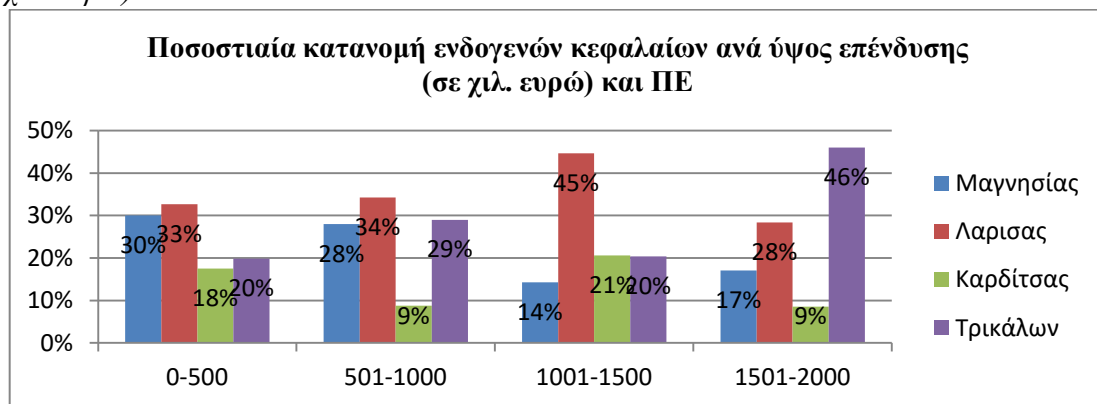

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.3.8 Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, τομέα παραγωγής και ΠΕ

Σχετικά με την ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ - Διάγραμμα 40, η ΠΕ Λάρισας συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό σε όλες τις κλάσεις εκτός της 4^{ης}, όπου το υψηλότερο ποσοστό συγκεντρώνεται στην ΠΕ Τρικάλων και αφορά επενδύσεις κυρίως δευτερογενούς και πρωτογενούς τομέα. Συγκριτικά με την πρώτη φάση, αξίζει να αναφερθεί η ποσοστιαία μείωση της ΠΕ Τρικάλων στην 1^η κλάση κατά 35%, όπως και η ποσοστιαία αύξηση της ΠΕ Λάρισας στην 3^η κλάση κατά 25%.

Διάγραμμα 40: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στην ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης και τομέα παραγωγής- Διάγραμμα 41, σε διατομεακό επίπεδο, υψηλότερη συγκέντρωση παρατηρείται στην 4^η κλάση, σε αντίθεση με την πρώτη φάση όπου η μεγαλύτερη συγκέντρωση εμφανίζονταν στον πρωτογενή τομέα της 3^{ης} κλάσης. Από την άλλη πλευρά, η 3^η κλάση εμφανίζει τα χαμηλότερα ποσοστά συγκέντρωσης, εκτός από το δευτερογενή τομέα.

Διάγραμμα 41: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης (σε χιλ. ευρώ) και τομέα παραγωγής

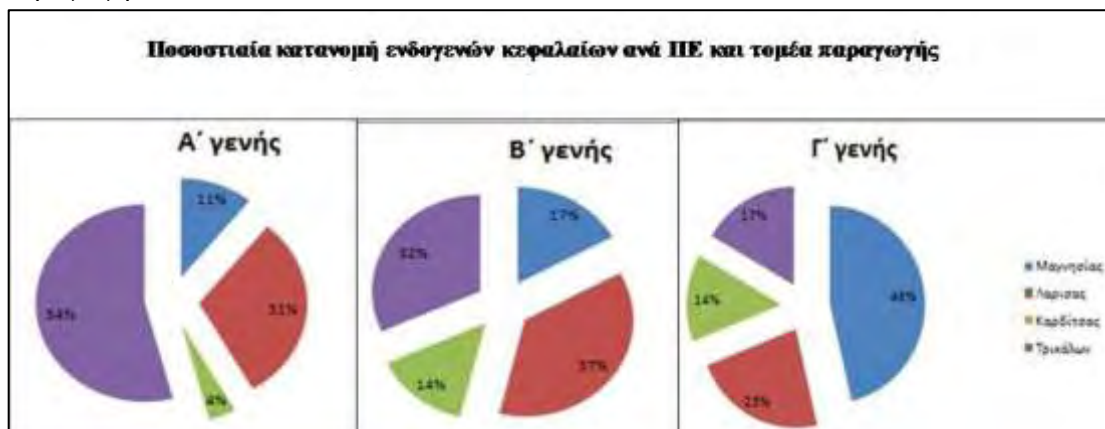

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ και ανά τομέα παραγωγής, όσον αφορά στην ποσοστιαία κατανομή των ενδογενών κεφαλαίων- Διάγραμμα 42, στον πρωτογενή τομέα το υψηλότερο ποσοστό συγκεντρώνεται στην ΠΕ Τρικάλων, σε αντίθεση με την πρώτη φάση που συγκεντρώνονταν στην ΠΕ Λάρισας, με την ΠΕ Μαγνησίας να συνεχίζει να συγκεντρώνει ένα χαμηλό ποσοστό (11%). Στο δευτερογενή τομέα, σχεδόν το 70% συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας και Τρικάλων, με ποσοστό 37% και 32%, αντίστοιχα, σε αντίθεση με την πρώτη φάση όπου η ΠΕ Τρικάλων συγκέντρωνε σχεδόν το 50% με την ΠΕ Λάρισας να ακολουθεί με ποσοστό 27%. Τέλος, στον τριογενή τομέα η κατάσταση δε διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό με την ΠΕ Μαγνησίας να συνεχίζει να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (46%) και να ακολουθούν οι ΠΕ Λάρισας και Τρικάλων συνθέτοντας το 40%- 23% και 17%, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 42: Ποσοστιαία κατανομή ενδογενών κεφαλαίων ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.3.9 Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β' Φάση)

Τελειώνοντας την περιγραφική ανάλυση της πρώτης και δεύτερης φάσης του ΑΝ 3299/04, παρατίθεται ένα διάγραμμα σχετικά με τη διαχρονική εξέλιξη των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων – Διάγραμμα 43, στο οποίο παρατηρείται μια απότομη βύθιση των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων από το 2008 και έπειτα⁵⁷ - έναρξη οικονομικής κρίσης-, ωστόσο, το 2011 υπάρχει μια ελαφρώς ανοδική τάση, ενώ από εκεί και μετά, που ουσιαστικά είναι και το αποκορύφωμα της οικονομικής κρίσης, η κατάσταση αλλάζει άρδην, έχοντας κατά μέσο όρο τα τελευταία 4 χρόνια (2013-2016) δύο ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια το χρόνο.

Γενικότερα, τόσο στο παρακάτω Διάγραμμα- Διάγραμμα 43, όσο και στον Πίνακα 7, αποτυπώνεται η αρνητική επίδραση της οικονομικής κρίσης στο επενδυτικό κλίμα και εν τέλει στην ολοκλήρωση επενδυτικών σχεδίων στη Θεσσαλία. Σημειωτέον, ότι τόσο σε επίπεδο ΠΕ, όσο και σε διατομεακό ακολουθείται η προαναφερθείσα τάση, χωρίς να αλλάζει απολύτως τίποτα ούτε σε επίπεδο ύψους επενδύσεων (κλάσεις).

Πίνακας 7: Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β' Φάση)

Έτος	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια	1	60	168	124	57	24	26	8	2	5	1	1

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

⁵⁷ Σημειώνεται, ότι στο διάστημα μεταξύ 2008-2009, το ποσοστό μεταβολής ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων έφτασε το 54% και φυσικά το πρόσημο είναι αρνητικό.

Διάγραμμα 43: Διαχρονική εξέλιξη ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων (Α' και Β' Φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.4 Αναπτυξιακός Νόμος Και Απασχόληση

Γενικά

Ένας από τους βασικούς στόχους του ΑΝ, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω είναι η ενίσχυση της απασχόλησης. Το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό και εμφανές και από την καθιέρωση της ειδικής κατηγορίας ενίσχυσης της δημιουργούμενης απασχόλησης από μία επένδυση. Τα ποσοστά ενίσχυσης είναι ίδια με αυτά που θα μπορούσε να τύχει η επένδυση εάν ενισχύονταν με το κίνητρο της επιχορήγησης ή της επιδότησης της χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing). Παρόλα αυτά, στη Θεσσαλία δεν κατατέθηκε καμία πρόταση για ενίσχυση στη συγκεκριμένη δέσμη κινήτρων (Γερμανολούδης, 2017). Η ανάλυση που ακολουθεί, αφορά στις νέες θέσεις (σε ΕΜΕ⁵⁸) που προβλέπονταν να δημιουργηθούν, βάσει των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων για ενίσχυση με το κίνητρο της επιχορήγησης και επιδότησης της χρηματοδοτικής μίσθωσης.

⁵⁸ Μία Ετήσια Μονάδα Εργασίας (ΕΜΕ) ισοδυναμεί με ένα εργαζόμενο, ο οποίος ασχολείται πλήρως (επί οκτάωρο) καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (12 μήνες). Σε περίπτωση κατά την οποία στην επιχείρηση απασχολούνται εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης ή και εποχιακοί, τότε, για τους εργαζομένους αυτούς, ο υπολογισμός γίνεται σε κλάσμα ΕΜΕ, π.χ. ένας εργαζόμενος για 5 ώρες ημερησίως καθ' όλο το έτος αντιστοιχεί σε $5/8=0,63$ ΕΜΕ ή ένας εποχιακά εργαζόμενος για 6 μήνες το έτος αντιστοιχεί σε $6/12=0,5$ ΕΜΕ, αντίστοιχα.

6.4.1 Νέες θέσεις εργασίας (σε ΕΜΕ) των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων

Οι νέες θέσεις (σε ΕΜΕ) που προβλέπονται στα ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια της Α' φάσης είναι 912.84, σε αντίθεση με τη Β' φάση, όπου οι θέσεις μειώνονται κατά 43% σε 523.18.

Στην πρώτη περίπτωση, ο δευτερογενής τομέας συγκεντρώνει πάνω από τις μισές θέσεις (63%), 32% ο τριτογενής τομέας και 5% ο πρωτογενής. Στη δεύτερη φάση, η εικόνα δε διαφοροποιείται, απλώς παρατηρείται ποσοστιαία μείωση τόσο στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα της τάξεως του 4%, αντίστοιχα, με την κατ' επέκταση ποσοστιαία αύξηση κατά 8% του πρωτογενούς τομέα -Διάγραμμα 44.

Διάγραμμα 44: Θέσεις εργασίας (σε ΕΜΕ) ανά τομέα δραστηριότητας (Α' και Β' Φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Επιπλέον, στην πρώτη φάση, ο μέσος αριθμός νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση ακολουθεί σχεδόν αυτόν του εθνικού επιπέδου (3.8 σε εθνικό, 3.7 σε επίπεδο περιφέρειας Θεσσαλίας), σε αντίθεση με τη δεύτερη φάση που υπολείπεται από τον εθνικό μέσο όρο κατά 1.6 μονάδες- Πίνακας 8.

Πίνακας 8: Μέσος αριθμός νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση

	Α' Φάση	Β' Φάση
ΕΜΕ (1)	912,84	523,18
Σχέδια (2)	244	233
Μέσος αριθμός νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση (1/2)	3,7	2,2
Εθνικός μέσος όρος	3,8	

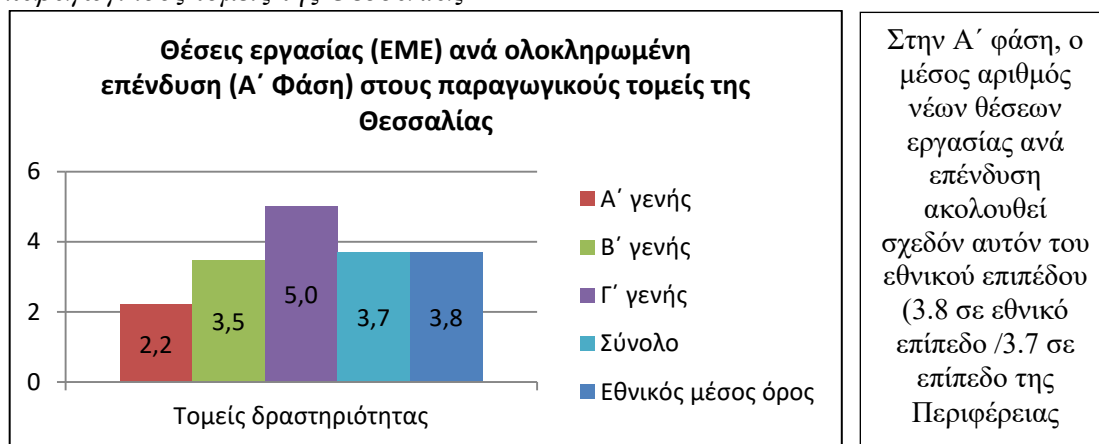
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.4.2 Τομεακή ανάλυση των νέων θέσεων εργασίας

Επιπρόσθετα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυση των ολοκληρωμένων επενδυτικών σχεδίων είναι:

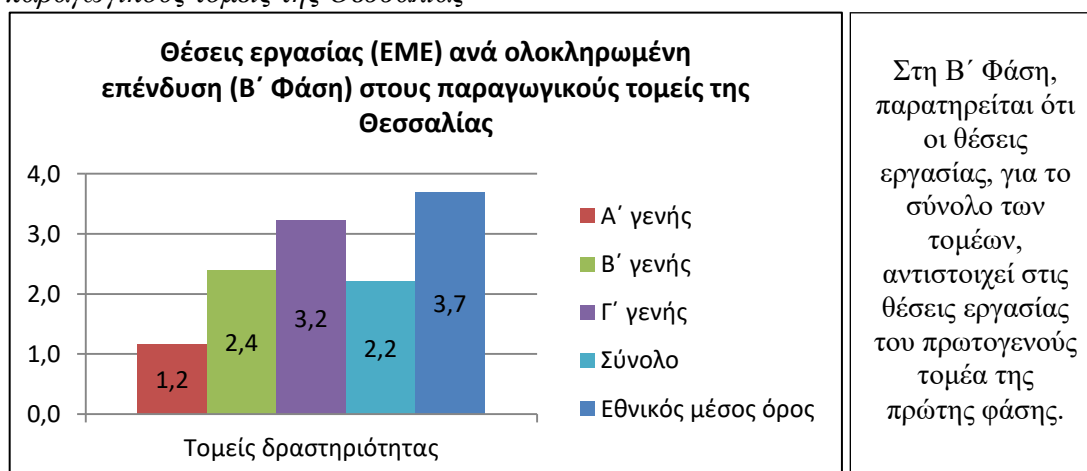
- Οι θέσεις εργασίας σε ΕΜΕ ανά ολοκληρωμένο επενδυτικό σχέδιο είναι 3.7 ΕΜΕ για το σύνολο των τομέων, 2.2 για τον πρωτογενή τομέα, 3.5 για το δευτερογενή και 5.0 για τον τριτογενή- Α΄ Φάση – Διάγραμμα 45.
- Οι θέσεις εργασίας σε ΕΜΕ ανά ολοκληρωμένο επενδυτικό σχέδιο είναι 2.2 ΕΜΕ για το σύνολο των τομέων, 1.2 για τον πρωτογενή τομέα, 2.4 για το δευτερογενή και 3.2 για τον τριτογενή -Β΄ Φάση- Διάγραμμα 46. Επίσης, παρατηρείται ότι οι θέσεις εργασίας της δεύτερης φάσης, για το σύνολο των τομέων, αντιστοιχεί στις θέσεις εργασίας του πρωτογενούς τομέα της πρώτης φάσης.

Διάγραμμα 45: Θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ολοκληρωμένη επένδυση (Α΄ Φάση) στους παραγωγικούς τομείς της Θεσσαλίας

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

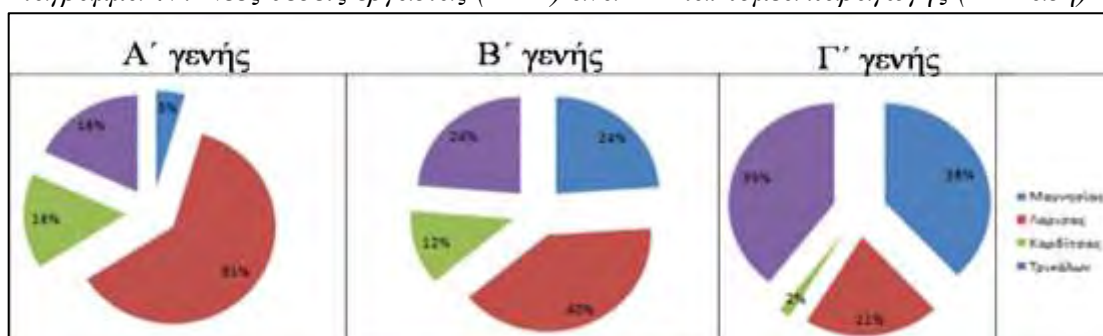
Διάγραμμα 46: Θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ολοκληρωμένη επένδυση (Β΄ Φάση) στους παραγωγικούς τομείς της Θεσσαλίας

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

- Όσον αφορά στην πρώτη φάση, στον πρωτογενή τομέα οι περισσότερες θέσεις δημιουργήθηκαν στην ΠΕ Λάρισας (61%), ενώ οι λιγότερες στην ΠΕ Μαγνησίας (4,5%). Στο δευτερογενή κλάδο, η ΠΕ Λάρισας συγκεντρώνει ξανά το υψηλότερο ποσοστό (40%), ενώ ακολουθούν οι ΠΕ Μαγνησίας και Τρικάλων συνθέτοντας σχεδόν το 50% (24% έκαστη). Τέλος, στον τριτογενή τομέα η κατάσταση διαφοροποιείται με την ΠΕ Τρικάλων να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (39%) και να ακολουθεί η ΠΕ Μαγνησίας (38%)- Διάγραμμα 47.

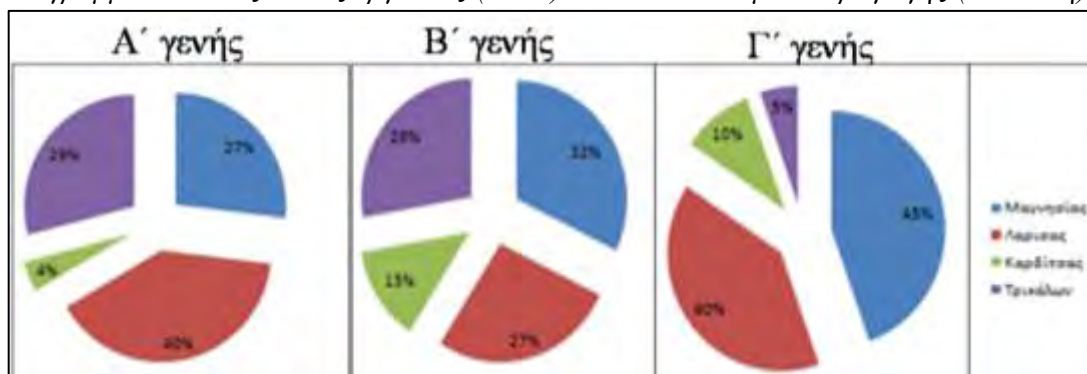
Διάγραμμα 47: Νέες θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής (Α' Φάση)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

- Όσον αφορά στη δεύτερη φάση, στον πρωτογενή κλάδο οι περισσότερες θέσεις δημιουργήθηκαν πάλι στην ΠΕ Λάρισας (40%), ενώ ακολουθούν οι ΠΕ Τρικάλων και Μαγνησίας συνθέτοντας το 56% (29% και 27%, αντίστοιχα). Οι λιγότερες θέσεις δημιουργούνται στην ΠΕ Καρδίτσας (4%). Στο δευτερογενή κλάδο, η ΠΕ Μαγνησίας συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (32%), ενώ ακολουθούν οι ΠΕ Τρικάλων και Λάρισας συνθέτοντας το 55% (28% και 27%, αντίστοιχα). Τέλος, στον τριτογενή τομέα η κατάσταση διαφοροποιείται με την ΠΕ Μαγνησίας να συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (45%) και να ακολουθεί η ΠΕ Λάρισας (40%), με τις λιγότερες θέσεις να δημιουργούνται στην ΠΕ Τρικάλων (8 θέσεις ή 5%)- Διάγραμμα 48.

Διάγραμμα 48: Νέες θέσεις εργασίας (ΕΜΕ) ανά ΠΕ και τομέα παραγωγής (Β' Φάση)

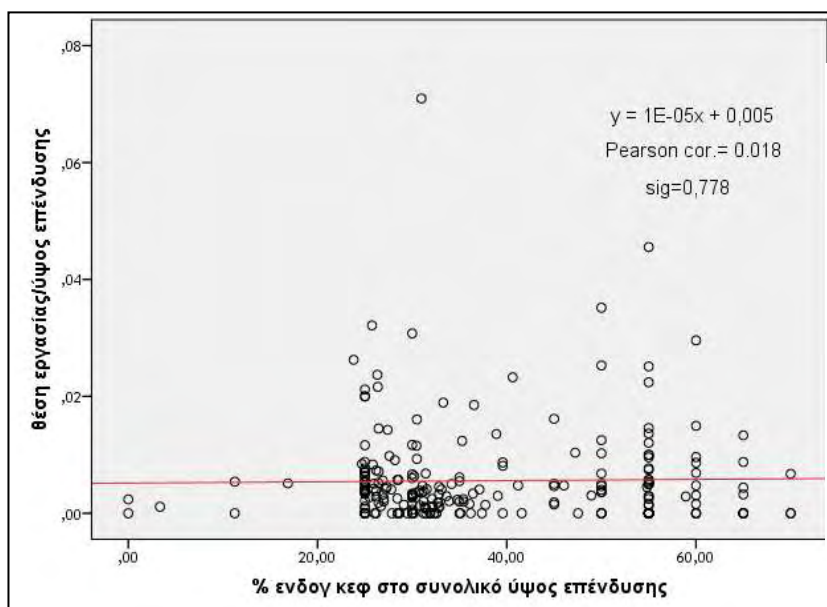
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

6.4.3 Ενδογένεια κεφαλαίων και νέες θέσεις εργασίας

Με τη χρήση του λογισμικού του SPSS⁵⁹, επιχειρήθηκε η έρευνα σχετικά με την ύπαρξη σχέσεως μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας, τα συμπεράσματα της οποίας συνοψίζονται παρακάτω και αφορούν την Α΄ φάση του AN 3299/2004:

Υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας, δηλαδή όσο αυξάνεται η συμμετοχή ενδογενών κεφαλαίων, τόσο αυξάνονται οι θέσεις εργασίας σε επενδύσεις εντάσεως εργασίας, ωστόσο, η τάση είναι αδύναμη (weak correlation) καθώς ο βαθμός σημαντικότητας σε επίπεδο 5% δεν είναι στατιστικά σημαντικός ($\text{sig}=0.63>>0,05$) – Διάγραμμα 49.

Διάγραμμα 49: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης

Υπάρχει θετική συσχέτιση (Pearson correlation =0,018) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας. Ωστόσο, η τάση είναι αδύναμη με βαθμό σημαντικότητας πολύ μεγαλύτερο του 5% ($\text{sig}=0,778>>0,05$).

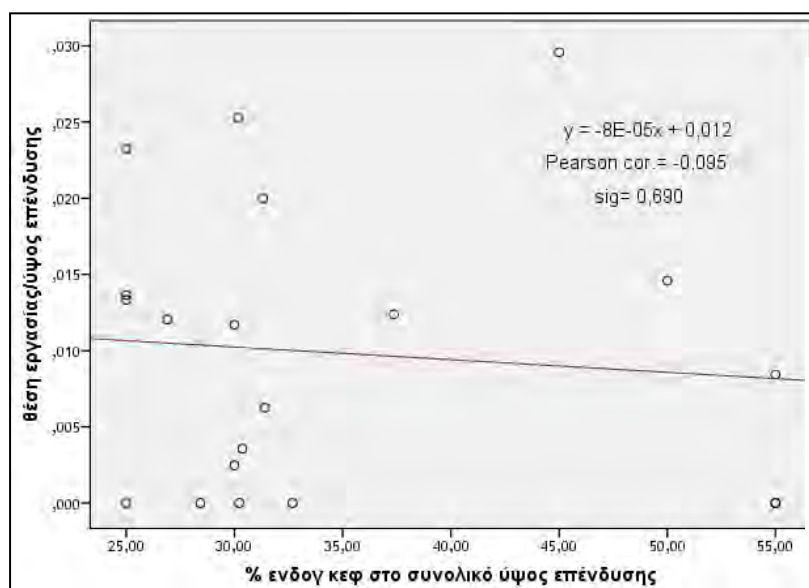
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στους τομείς παραγωγής, και συγκεκριμένα στον πρωτογενή τομέα- Διάγραμμα 50, εδώ η συσχέτιση είναι αρνητική και ως εκ τούτου, όσο λιγότερες θέσεις δημιουργούνται τόσο το ενδογενές κεφάλαιο αυξάνεται (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Ωστόσο, η τάση είναι αδύναμη (weak correlation) και στατιστικά μη σημαντική σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,690>>0,05$).

⁵⁹ Χρησιμοποιείται η τιμή «*Pearson*» για το εάν η συσχέτιση είναι θετική ή αρνητική, ενώ για το εάν είναι στατιστικά σημαντικό το test, χρησιμοποιείται το «*sig*» (βαθμός σημαντικότητας), και το test είναι σημαντικό σε επίπεδο 5%, όταν η τιμή $\text{sig}<0,05$ ή 5% και μη σημαντικό όταν η τιμή $\text{sig}>0,1$ ή 10%.

Αυτό συμβαίνει διότι ο πρωτογενής τομέας δεν έχει ανάγκη από επενδύσεις εντάσεως εργασίας, όσο από αντίστοιχες κεφαλαίου, μιας και απαιτείται ο εκσυγχρονισμός αυτού, ώστε να ακολουθούνται αφενός οι επιταγές της ΕΕ όσον αφορά στην ενίσχυση της προσαρμογής του πρωτογενούς τομέα στις απαιτήσεις των σύγχρονων αγορών, και αφετέρου η εναρμόνιση αυτού με τον έναν από τους δύο βασικούς πυλώνες της “Εξυπνης εξειδίκευσης” στη Θεσσαλία και συγκεκριμένα αυτόν του αγροτοδιατροφικού τομέα.

Διάγραμμα 50: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α-γενής τομέας)

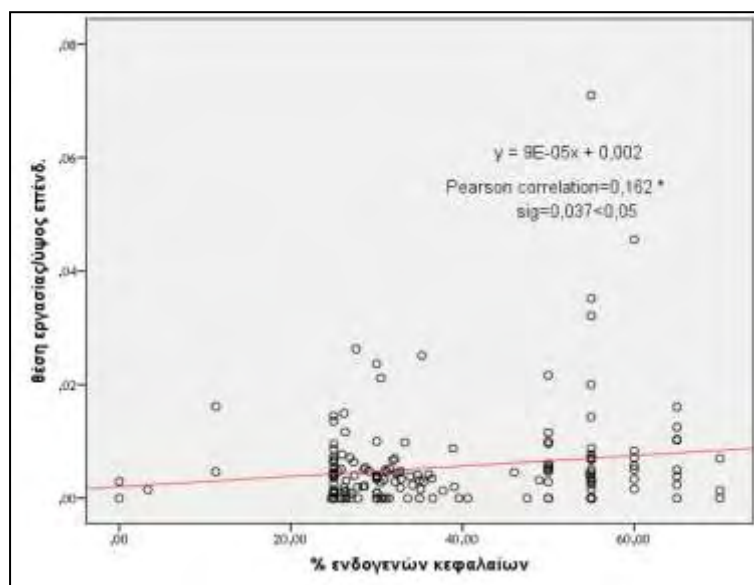
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στο δευτερογενή τομέα – Διάγραμμα 51, η συσχέτιση είναι θετική και ως εκ τούτου οι επενδύσεις είναι εντάσεως εργασίας, το οποίο παράδοξο εξηγείται λόγω του ότι οι εν λόγω επενδύσεις αφορούν το κλάδο της μεταποίησης, ο οποίος δεν κινείται προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού και της ενίσχυσης καινοτόμων πρωτοβουλιών, το οποίο, από τη μία πλευρά οφείλεται στην έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος στη Θεσσαλία (Liargovas etc., 2016) σε όλα τα χωρικά επίπεδα και τις κατηγορίες δρώντων (από την περιφερειακή διοίκηση μέχρι τα πανεπιστήμια και τους ιδιωτικούς φορείς), με τις πρωτοβουλίες της ΕΕ να αποτελούν τη μόνη κινητήρια δύναμη και ουσιαστική πηγή χρηματοδότησης, για τη μετατόπιση της κατεύθυνσης του αναπτυξιακού σχεδιασμού των περιφερειακών αρχών προς την καινοτομία.

Από την άλλη πλευρά, η απουσία επίσημων ενοποιημένων δομών που θα μπορούσαν να συντονίσουν και να οργανώσουν τους διάφορους δρώντες, ώστε να αναδιοργανώσουν τις χωροταξικές και επιχειρησιακές προτεραιότητες καινοτομίας, αποτελεί ακόμα έναν αποτρεπτικό παράγοντα. (Liargovas etc., 2016: 151-152).

Διάγραμμα 51: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Β-γενής τομέας)

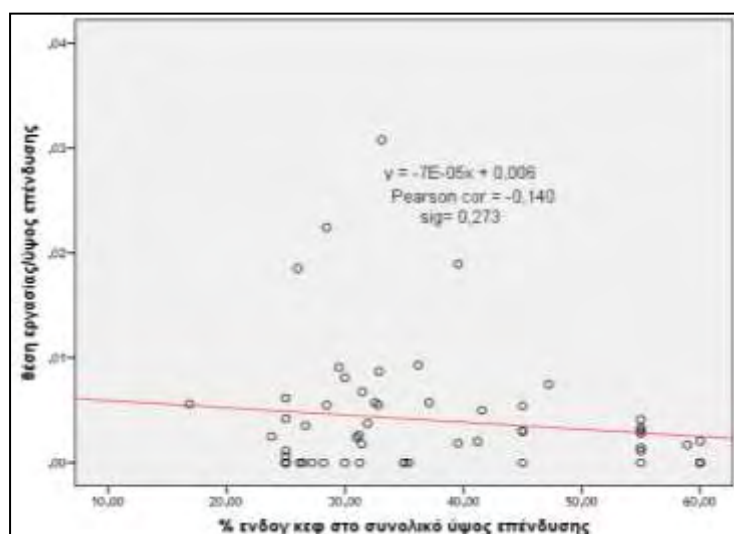

Στο δευτερογενή τομέα, η συσχέτιση είναι θετική και η τάση στατιστικά σημαντική (*strong correlation*) σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,037<0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στον τριτογενή τομέα, η συσχέτιση είναι αρνητική και άρα όσο υψηλότερο το ποσό ενδογενών κεφαλαίων, τόσο λιγότερες νέες θέσεις δημιουργούνται. Ωστόσο, η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντική σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,273>0,05$). Το γεγονός αυτό συμβαίνει λόγω της ανάγκης εκσυγχρονισμού αρκετών ξενοδοχείων και τουριστικών καταλυμάτων, καθώς και της ανάγκης αγοράς σύγχρονου εξοπλισμού στα κέντρα αποθεραπείας/αποκατάστασης – Διάγραμμα 52.

Διάγραμμα 52: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Γ-γενής τομέας)

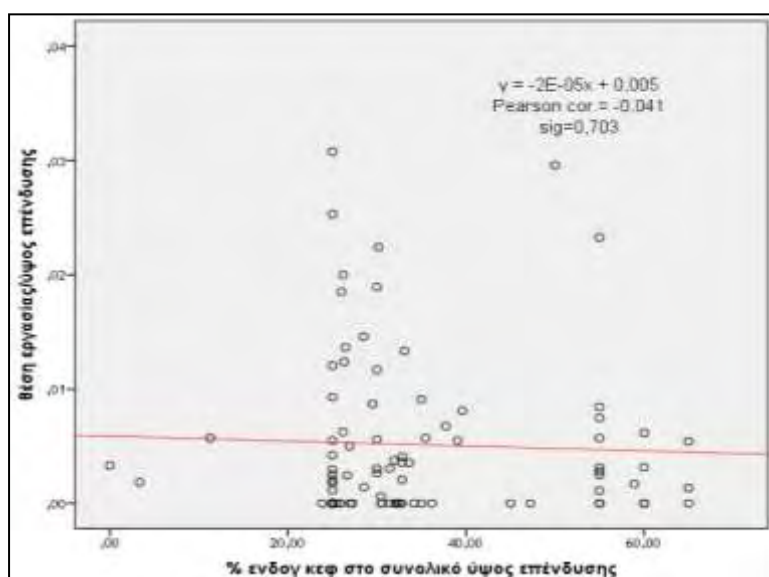

Ο τριτογενής τομέας ακολουθεί το ίδιο μοτίβο με τον πρωτογενή (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Ωστόσο, η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντική σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,273>0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε επίπεδο ΠΕ⁶⁰, τα ενδογενή κεφάλαια της πρώτης ομάδας (Μαγνησία –Καρδίτσα) – Διάγραμμα 53, στρέφονται προς επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου, καθώς οι επενδύσεις της ΠΕ Μαγνησίας αφορούν στον τριτογενή τομέα, ενώ στην ΠΕ Καρδίτσας είναι απαραίτητος ο εκσυγχρονισμός του πρωτογενούς τομέα και η με ομαλό τρόπο σύνδεση αυτού με τη δεύτερη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων. Η τάση δεν είναι ισχυρή και το test στατιστικά μη σημαντικό σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,703 >> 0,05$).

Διάγραμμα 53: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Μαγνησίας-Καρδίτσας)

Σε επίπεδο ΠΕ (Μαγνησία - Καρδίτσα), η συσχέτιση είναι αρνητική και η τάση αδύναμη σε επίπεδο σημαντικότητας 5 % ($\text{sig}=0,703 >> 0,05$).

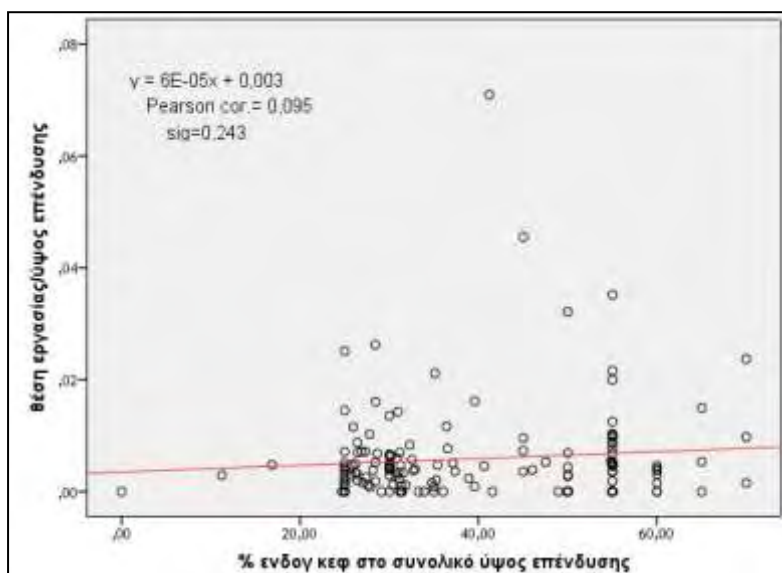
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στη δεύτερη ομάδα (Λάρισα-Τρίκαλα), τα ενδογενή κεφάλαια στρέφονται προς επενδύσεις εντάσεως εργασίας– Διάγραμμα 54. Η συσχέτιση είναι θετική, η τάση όμως αδύναμη σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,243 >> 0,05$). Από τη μία πλευρά, οι περισσότερες επενδύσεις αφορούν στο δευτερογενή τομέα και δη στον κλάδο της μεταποίησης, που όπως αναφέρθηκε και παραπάνω χαρακτηρίζεται από το παραδοσιακό πνεύμα, ελλείπει καινοτόμων πρωτοβουλιών. Από την άλλη πλευρά, η αξιοποίηση των πανεπιστημιακών/ερευνητικών ιδρυμάτων αυτού του μεγάλου αστικού κέντρου, δρα καταλυτικά στη δημιουργία μίας «δεξαμενής» ειδικευμένου προσωπικού, γεγονός που αποτελεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, επηρεάζοντας την αποδοτικότητα και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

⁶⁰ Οι ΠΕ Μαγνησίας και Καρδίτσας, από τη μία πλευρά και οι ΠΕ Τρικάλων και Λάρισας από την άλλη, νοούνται ως μία ΠΕ χάριν της εν λόγω συσχέτισης.

Διάγραμμα 54: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Λάρισα-Τρίκαλα)

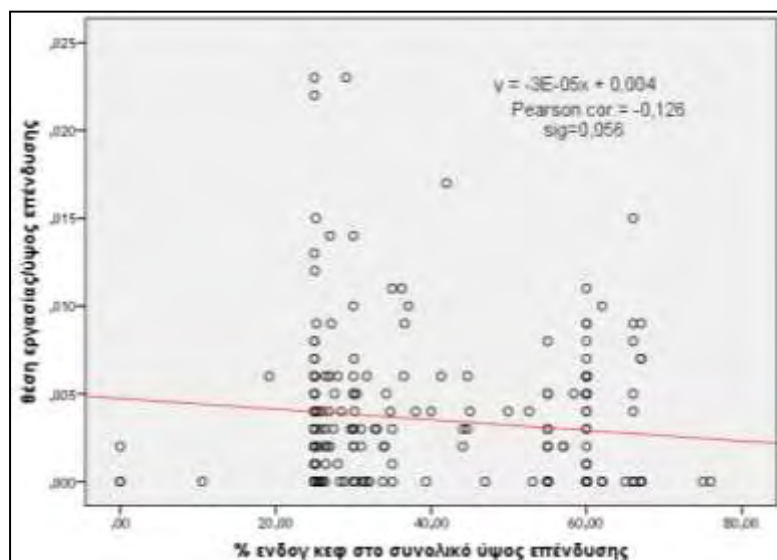
Σε επίπεδο ΠΕ (Λάρισα-Τρίκαλα), η συσχέτιση είναι θετική και η τάση αδύναμη σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,243 > 0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά στα συμπεράσματα της **Β' φάσης** του ΑΝ 3299/2004, αυτά συνοψίζονται παρακάτω:

Υπάρχει αρνητική συσχέτιση (Pearson correlation = -0,126) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι σχετικά ισχυρή με το βαθμό σημαντικότητας πολύ κοντά στο 5% ($\text{sig}=0,056$) – Διάγραμμα 55.

Διάγραμμα 55: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης

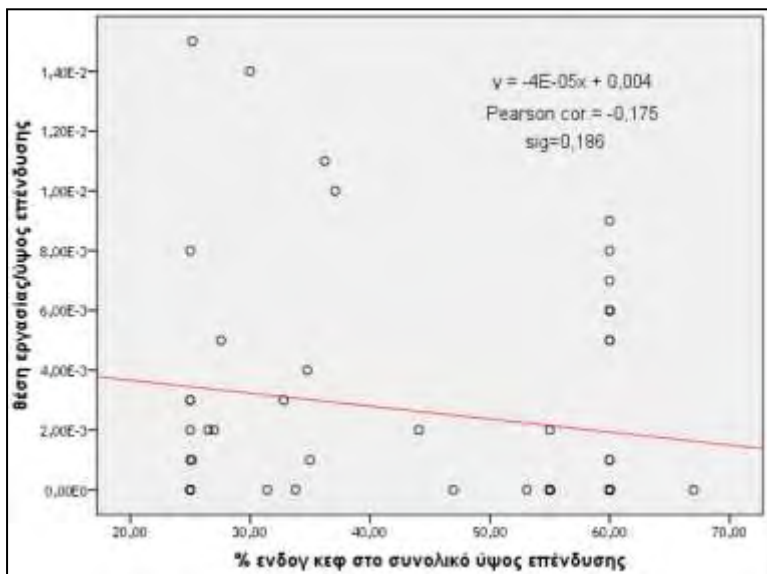

Υπάρχει αρνητική συσχέτιση (Pearson correlation = -0,126) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι σχετικά ισχυρή με το βαθμό σημαντικότητας πολύ κοντά στο 5% ($\text{sig}=0,056$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σε διατομεακό επίπεδο και συγκεκριμένα στους δύο πρώτους τομείς –Διάγραμμα 56 & 57, εμφανίζεται αρνητική συσχέτιση μεταξύ νέων θέσεων εργασίας και ενδογενών κεφαλαίων (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι αδύναμη (weak correlation) και στατιστικά μη σημαντικό το *test* σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,186$ και $0,152$, αντίστοιχα).

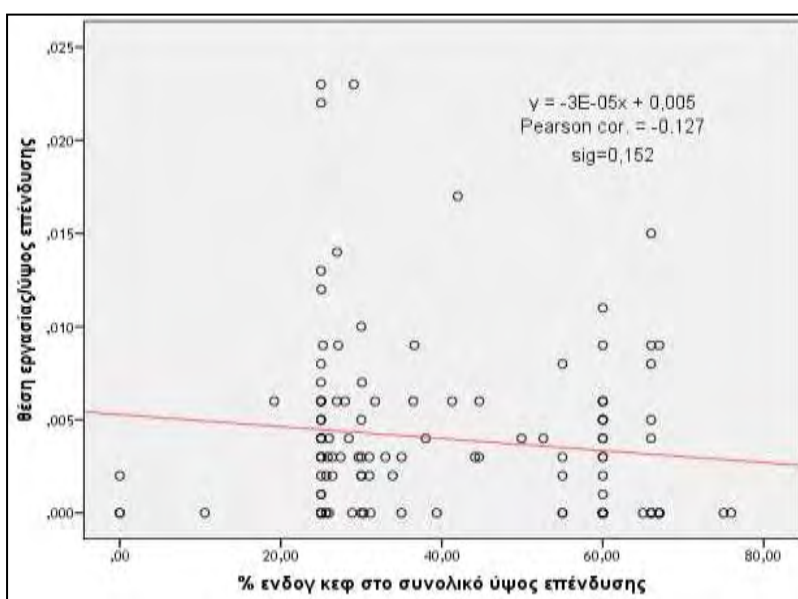
Διάγραμμα 56: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α-γενής τομέας)

Στον πρωτογενή τομέα υπάρχει αρνητική συσχέτιση (Pearson correlation = -0.175) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντικό το *test* σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,186$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Διάγραμμα 57: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Β-γενής τομέας)

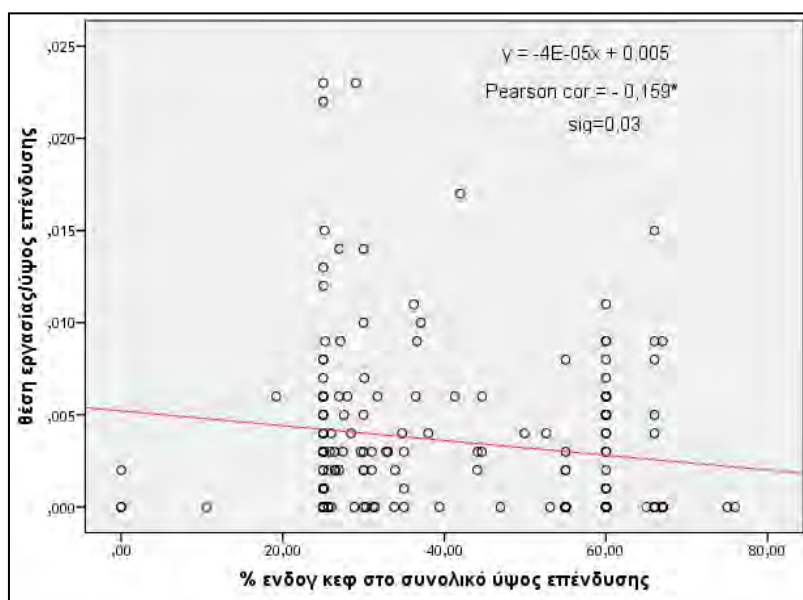

Στο δευτερογενή τομέα υπάρχει αρνητική συσχέτιση (Pearson correlation = -0.127) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντικό το *test* σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,152$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Ωστόσο, εξετάζοντας μαζί τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα –Διάγραμμα 58, εμφανίζεται ισχυρή τάση (strong correlation) και το test είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,03<0,05$). Η συσχέτιση είναι αρνητική (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου) και στην εν λόγω φάση του νόμου, γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια μεγάλων βιομηχανικών μονάδων (κλάδος μεταλλουργίας και μεταποίησης τροφίμων) να αυξήσουν τις επενδύσεις σε E&A. Επιπροσθέτως, επιχειρείται η ενίσχυση σύνδεσης του πρωτογενούς τομέα με τη δεύτερη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων.

Διάγραμμα 58: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Α' & Β'-γενής τομέας)

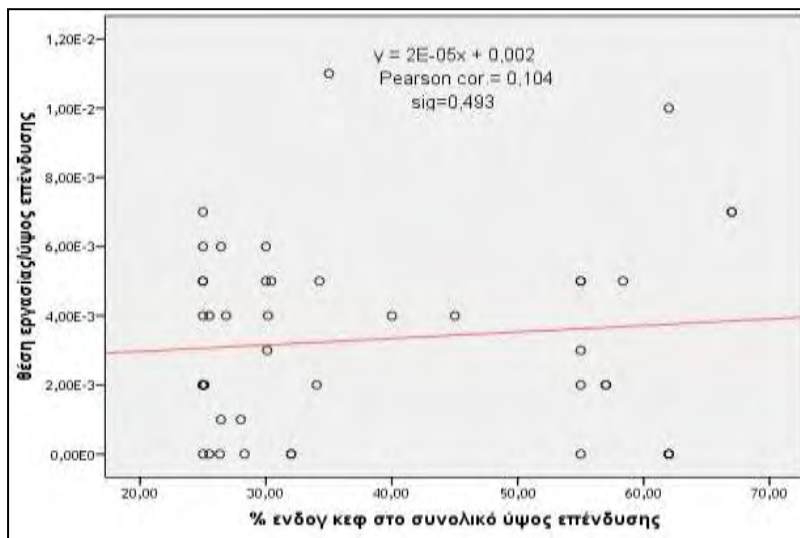
Στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα (μαζί) υπάρχει αρνητική συσχέτιση (Pearson correlation = -0,159*) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου). Η τάση είναι ισχυρή και στατιστικά σημαντικό το test σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,03<0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στον τριτογενή τομέα –Διάγραμμα 59, υπάρχει θετική συσχέτιση ($\text{Pearson correlation} = 0,104$) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας. Επιπλέον, η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντικό το test σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,493>>0,05$). Με άλλα λόγια, στον εν λόγω τομέα η συμμετοχή ενδογενών κεφαλαίων είναι χαμηλή, με πολλές όμως προβλεπόμενες νέες θέσεις εργασίας, ώστε οι επενδύσεις είναι εντάσεως εργασίας. Οι εν λόγω επενδύσεις αφορούν κυρίως στην ενίσχυση του προσωπικού των ξενοδοχείων και μοτέλ με εστιατόριο, καθώς και στην παροχή νοσοκομειακών υπηρεσιών.

Σε επίπεδο ΠΕ, η «ομάδα» Μαγνησία-Τρίκαλα- Διάγραμμα 60, εμφανίζει αρνητική συσχέτιση μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και νέων θέσεων εργασίας, ώστε οι επενδύσεις να χαρακτηρίζονται ως εντάσεως κεφαλαίου.

Διάγραμμα 59: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Γ'-γενής τομέας)

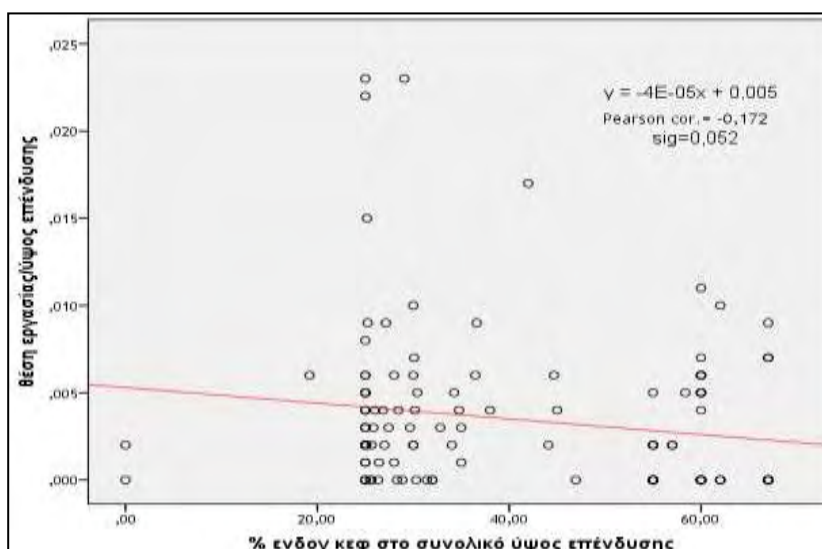

Στον τριτογενή τομέα υπάρχει θετική συσχέτιση (Pearson correlation = 0,104) μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και θέσεων εργασίας (επενδύσεις εντάσεως εργασίας). Η τάση είναι αδύναμη και στατιστικά μη σημαντικό το test σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,493 > 0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Η τάση είναι ισχυρή με σχετικά υψηλό βαθμό σημαντικότητας ($\text{sig}=0,052$ ή $0,05 < \text{sig} < 0,1$). Στις δύο αυτές ΠΕ εμφανίζονται αθροιστικά, τα περισσότερα ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα. Με άλλα λόγια, οι επενδύσεις αφορούν ίσως στον εκσυγχρονισμό του πρωτογενούς τομέα μέσω νέου αγροτικού εξοπλισμού, καθώς και μέσω της εισαγωγής σύγχρονου/καινοτόμου μηχανολογικού εξοπλισμού στις βιοτεχνίες-βιομηχανίες, αντίστοιχα.

Διάγραμμα 60: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Μαγνησία-Τρίκαλα)

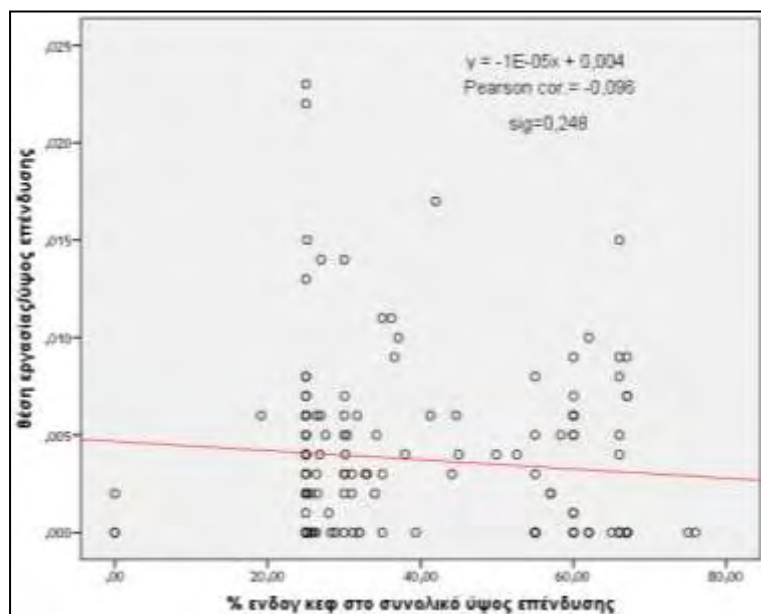

Σε επίπεδο ΠΕ (Μαγνησία-Τρίκαλα), η συσχέτιση είναι αρνητική και η τάση ισχυρή σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,052$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Από την άλλη πλευρά, η δεύτερη «ομάδα»: ΠΕ Λάρισα- Καρδίτσα, εμφανίζει αρνητική συσχέτιση, συνεπώς, οι επενδύσεις είναι εντάσεως κεφαλαίου, η τάση είναι αδύναμη (*weak correlation*) και το *test* στατιστικά μη σημαντικό σε επίπεδο 5% ($\text{sig}=0,248 > 0,05$) –Διάγραμμα 61.

Διάγραμμα 61: Συσχέτιση θέσεων εργασίας/ύψος επένδυσης με το ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στο συνολικό ύψος επένδυσης (Σε επίπεδο ΠΕ: Λάρισα-Καρδίτσα)

Σε επίπεδο ΠΕ (Λάρισα-Καρδίτσα), η συσχέτιση είναι αρνητική (επενδύσεις εντάσεως κεφαλαίου) και η τάση αδύναμη σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,248 > 0,05$).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Συνοψίζοντας, και έπειτα από τη στατιστική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, σχετικά με την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ ενδογενών κεφαλαίων και νέων θέσεων εργασίας, αξίζει να επισημανθούν δύο σημεία στα οποία η Περιφέρεια Θεσσαλίας πρέπει να δώσει βάση.

Το πρώτο αφορά στην ενίσχυση της ανάληψης καινοτόμων πρωτοβουλιών, ώστε να εκσυγχρονιστεί ο δευτερογενής τομέας, ενώ σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί, ακόμη και οι μικρές επιχειρήσεις μπορούν να καινοτομήσουν σε σημαντικό βαθμό παρά το μικρό μέγεθός τους.

Δεύτερο σημείο, το οποίο είναι ανάγκη να ληφθεί υπόψη από τους αρμόδιους φορείς της Περιφέρειας Θεσσαλίας, αποτελεί η ενίσχυση της σύνδεσης του πρωτογενούς τομέα με τη δεύτερη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων, αξιοποιώντας στο έπακρο τους χρηματικούς πόρους και εισάγοντας καινοτόμες πρωτοβουλίες.

Τέλος, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση του αγροτοδιατροφικού κλάδου (RIS³), καθώς και στον κλάδο του μετάλλου, μιας και εντοπίζεται ένας μικρός αριθμός επιχειρήσεων με σημαντική, όμως, εξαγωγική επίδοση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Γενικά

Οι επενδύσεις, σύμφωνα με τον Πολύζο (2011), αποτελούν μέσο άσκησης περιφερειακής πολιτικής και ακρογωνιαίο λίθο όσον αφορά στη βελτίωση του βαθμού αποδοτικότητας του περιφερειακού οικονομικού συστήματος.

Από τη στιγμή κιόλας, που οι επενδύσεις παρουσιάζουν ενδογενή χαρακτηριστικά, με άλλα λόγια όταν τα κεφάλαια είναι εσωτερικής και εν προκειμένω περιφερειακής προέλευσης, τότε γίνεται λόγος για ενδογενή ανάπτυξη. Πόσο μάλλον, όταν η αναπτυξιακή διαδικασία υλοποιείται με τη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού και την ανάληψη τοπικών καινοτόμων πρωτοβουλιών, τότε αναπτύσσονται οικονομίες συγκέντρωσης, δίκτυα συνεργασίας και ανταλλαγής τεχνογνωσίας και εμπειριών, αξιοποιείται στο βέλτιστο βαθμό τόσο το ανθρώπινο όσο και το φυσικό κεφάλαιο (τοπικοί πόροι). Απώτερος σκοπός είναι η αύξηση της απασχόλησης, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού, ενώ κρίσιμη προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω αποτελεί η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικονομικού και θεσμικού πλαισίου, γεγονός που συμβάλλει στην εν λόγω ανάπτυξη και την διαφυλάσσει από εξωγενείς αλλά και ενδογενείς δυσμενείς επιδράσεις (Αρταβάνη, 2011 όπ. αναφ. στο Αρταβάνη, 1998).

Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι εκάστοτε αναπτυξιακοί νόμοι προωθούν μια σειρά από κίνητρα, φορολογικού και χρηματοδοτικού περιεχομένου, αποσκοπώντας στην αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων μέσω της ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών του τοπικού πληθυσμού, στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας αυτών, και όλα αυτά στα πλαίσια μιας ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης (Πολύζος και Πετράκος, 2001).

AN 3299/2004 (Α' και Β' Φάση): Περιφέρεια Θεσσαλίας

Βάσει της διεξαχθείσας έρευνας, δεν μπορεί να υποστηριχθεί, σε επίπεδο περιφέρειας, ότι αναδεικνύονται τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των περιοχών, ώστε να υπάρξει ενδογενής ανάπτυξη. Η έμφαση δόθηκε σε πολύ μικρές επιχειρήσεις και παραδοσιακούς κλάδους - μη εξωστρεφείς και με απουσία καινοτόμων διαδικασιών και πρωτοβουλιών-. Στον τριτογενή τομέα, οι επενδύσεις αφορούν μικρές κυρίως τουριστικές μονάδες (οικογενειακού χαρακτήρα), οι οποίες είναι συγκεντρωμένες σε ήδη κορεσμένες τουριστικές περιοχές, των οποίων η φέρουσα ικανότητα έχει σχεδόν «εξαντληθεί», ενώ οι επενδυτικές πρωτοβουλίες τέτοιου είδους εν μέσω περιόδου κρίσεως καθίστανται επισφαλής. Τέλος, τα ανταγωνιστικά

πλεονεκτήματα του πρωτογενούς τομέα της Θεσσαλίας, αν και θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ώστε ο εν λόγω τομέας να αποτελέσει βασικό πυλώνα Θεσσαλικής οικονομίας, εντούτοις οι επενδύσεις είναι ελάχιστες (Α' φάση: 8% και Β' φάση: 25%) και αφορούν κυρίως δραστηριότητες συναφείς με τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στον ΑΝ 3299/2004 (Α' και Β' Φάση), παρατηρείται υψηλό ποσοστό συμμετοχής ενδογενών κεφαλαίων στις επενδύσεις, σε διατομεακό επίπεδο, γεγονός που αποδεικνύει την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών του τοπικού πληθυσμού. Ωστόσο, στην Α' φάση, οι επενδύσεις του δευτερογενούς τομέα, όπου εκεί συγκεντρώνεται και το υψηλότερο ποσό ενδογενών κεφαλαίων⁶¹, είναι κατά βάση εντάσεως εργασίας, γεγονός που δρα αποτρεπτικά όσον αφορά στην ενίσχυση της καινοτομίας και στην εισαγωγή προηγμένης τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία.

Από την άλλη πλευρά, στη Β' φάση παρατηρείται η προσπάθεια των βιομηχανικών μονάδων (κλάδος μεταλλουργίας και μεταποίησης τροφίμων) να αυξήσουν τις επενδύσεις σε Έρευνα & Ανάπτυξη. Επιπροσθέτως, επιχειρείται η ενίσχυση της σύνδεσης του πρωτογενούς τομέα με τη δεύτερη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων- Διάγραμμα 58.

Γενικότερα, στη Β' φάση οι επενδύσεις χαρακτηρίζονται ως εντάσεως κεφαλαίου (ισχυρή τάση). Επιπλέον, σε επίπεδο ΠΕ, στη Μαγνησία και τα Τρίκαλα, όπου εμφανίζονται, αθροιστικά τα περισσότερα ολοκληρωμένα επενδυτικά σχέδια στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, οι επενδύσεις (εντάσεως κεφαλαίου) αφορούν ίσως τον εκσυγχρονισμό του πρωτογενούς τομέα μέσω νέου αγροτικού εξοπλισμού, καθώς και σύγχρονου/καινοτόμου μηχανολογικού εξοπλισμού στις βιοτεχνίες-βιομηχανίες, αντίστοιχα.

Σχετικά με την ενδογένεια των κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, ΠΕ και τομέα παραγωγής (Α' φάση), η ΠΕ Τρικάλων συγκεντρώνει υψηλό ποσοστό ενδογενών κεφαλαίων τόσο σε «μικρές» (1^η κλάση: 0-500 χιλ. ευρώ) όσο και σε σχετικά «μεγάλες» επενδύσεις (4^η κλάση: 1501-2000 χιλ. ευρώ) - 55% και 51%, αντίστοιχα, τα οποία αφορούν κυρίως βιοτεχνίες κουφωμάτων και επίπλων, καθώς και μονάδες παραγωγής δομικών υλικών. Επίσης, στην ίδια ΠΕ (4^η κλάση) συγκεντρώνεται το 43% των σχεδίων, τα οποία αφορούν επενδύσεις του δευτερογενούς τομέα και συγκεκριμένα, μονάδες μεταποίησης ειδών, κατασκευής επίπλων/κουφωμάτων, καθώς και επενδύσεις εκσυγχρονισμού μονάδων παραγωγής/τυποποίησης προϊόντων.

Στις επενδύσεις τις 5^{ης} κλάσης (2001-2500 χιλ. ευρώ), το 71% των ενδογενών κεφαλαίων συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λάρισας και, παρόλο το μικρό ποσοστό ολοκληρωμένων σχεδίων (14%) στον τριτογενή τομέα, οι επενδύσεις αφορούν κέντρα αποκατάστασης/αποθεραπείας (ANIMUS, ΑΠΟΛΛΩΝΕΙΟ, ΑΡΩΓΗ), δημιουργώντας ένα άτυπο cluster ομοειδών επιχειρήσεων, προσφέροντας πολλαπλασιαστικά οφέλη στην τοπική οικονομία τόσο σε επίπεδο δημιουργίας νέων

⁶¹ Το ίδιο συμβαίνει και στη δεύτερη φάση.

θέσεων απασχόλησης, όσο και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού.

Τέλος, τα σχετικά χαμηλότερα ποσοστά ενδογενών κεφαλαίων παρατηρούνται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας στον δευτερογενή τομέα, 75% και 72%, αντίστοιχα, γεγονός που αποδεικνύει ότι τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα προσελκύουν εξωτερικά κεφάλαια ώστε να αποπερατώσουν τα επενδυτικά τους σχέδια.

Σχετικά με την ενδογένεια των κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, ανά ΠΕ και ανά τομέα παραγωγής (**Β' φάση**), αξιοσημείωτη είναι η ποσοστιαία αύξηση (15%) συμμετοχής των ενδογενών κεφαλαίων στον πρωτογενή τομέα, σε αντίθεση με τον τριτογενή τομέα όπου παρατηρείται μείωση (29%).

Τα ίδια κεφάλαια έχουν κατά το πλείστον, ενδογενή προέλευση σε βαθμό μεγαλύτερο από την πρώτη φάση, ενώ σε επίπεδο ΠΕ, τα σχετικά χαμηλότερα ποσοστά ιδίων κεφαλαίων ενδογενούς προέλευσης, παρατηρούνται στις ΠΕ Μαγνησίας και Λάρισας στον τριτογενή τομέα, 73% και 82%, αντίστοιχα, γεγονός που αποδεικνύει ότι τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα προσελκύουν εξωτερικά κεφάλαια για την κάλυψη αναγκών σε επενδύσεις ξενοδοχείων και μοτέλ με εστιατόριο.

Όσον αφορά στα ολοκληρωμένα έργα ανά ύψος επένδυσης και ΠΕ, ενώ στην 1^η κλάση (0-500 χιλ. ευρώ) της πρώτης φάσης υπήρχε μία συγκέντρωση της τάξεως σχεδόν 50% στην ΠΕ Τρικάλων, πλέον οι επενδύσεις κατανέμονται πιο ομοιόμορφα. Επίσης, στην 4^η κλάση (1501-2000 χιλ. ευρώ) η ΠΕ Τρικάλων συνεχίζει να συγκεντρώνει τα περισσότερα ολοκληρωμένα, ενώ σχετικά με το ποσοστό ενδογένειας ιδίων κεφαλαίων ανά ύψος επένδυσης, σε όλες τις κλάσεις το εν λόγω ποσοστό αυξήθηκε, με το σχετικά μικρότερο (82%) ποσοστό ενδογένειας να εμφανίζεται στην 3^η κλάση (1001-1500 χιλ. ευρώ) και αφορά επενδύσεις σε ξενοδοχεία και μοτέλ με εστιατόριο.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί η έντονη συμμετοχή ξένων κεφαλαίων στην 3^η κλάση της ΠΕ Μαγνησίας, της τάξεως του 60%, ενώ συγκριτικά και με την πρώτη φάση, στην ίδια ΠΕ, παρατηρείται μια αύξηση εξωγενών κεφαλαίων στη 2^η και 3^η κλάση. Σχετικά με την ενδογένεια των κεφαλαίων και το ύψος επένδυσης ανά τομέα παραγωγής, στην 3^η κλάση (1001-1500 χιλ. ευρώ) και δη στον τριτογενή τομέα, εμφανίζεται υψηλό ποσοστό ξένων κεφαλαίων, το οποίο ξεπερνάει το 50% (74%) και αφορά σε επενδύσεις ξενοδοχείων και μοτέλ με εστιατόριο, καθώς και σε νοσοκομειακές δραστηριότητες.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι η ΠΕ Καρδίτσας, παρά τα όποια εμπόδια συμμετοχής της στη διαμόρφωση της συνολικής ενδογενούς εικόνας της περιφέρειας Θεσσαλίας (σχετικά με τον ΑΝ 3299/2004), εντούτοις, μέσω της εφαρμογής της Προσέγγισης LEADER (Αξονας 4 του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013), αναδεικνύεται η ενίσχυση των πολύ μικρών επιχειρήσεων, καθώς και η στήριξη όσον αφορά στη δημιουργία νέων-βιώσιμων θέσεων εργασίας.

Τέλος, επισημαίνεται ότι οι ωφέλειες που προκύπτουν από τις οικονομίες συγκέντρωσης (βλ. Κεφ. 5.4) και δη όταν τα κεφάλαια των επενδύσεων είναι ενδογενούς προέλευσης, αφορούν στη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων, όπως εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, διάχυση πληροφοριών και τεχνολογίας μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων (*technological spillovers*), καθώς και στην προσέλκυση «βοηθητικών-συμπληρωματικών» επιχειρήσεων ως προς τις «κύριες», όπου οι πρώτες παράγουν και παρέχουν προς τις δεύτερες άμεσες, ποιοτικές και σε συμφέρουσα τιμή οικονομίες (Πολύζος, 2011: 85-86).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Όπως παρατηρήθηκε από τη διεξαχθείσα έρευνα, ο πρωτογενής τομέας χρίζει εκσυγχρονισμού καθώς αποτελεί την κινητήριου δύναμη ενίσχυσης της τοπικής ανάπτυξης της Θεσσαλίας, προσφέροντας απασχόληση στο δευτερογενή τομέα της μεταποίησης γεωργικών και άλλων προϊόντων, μιας και η συμμετοχή της μεταποίησης στο δευτερογενή τομέα της Θεσσαλίας κυμαίνεται (χρονική περίοδος 2005-2009) σε πολύ υψηλό επίπεδο σε σχέση με το μέσο όρο της χώρας (*Μελέτη για την ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας*, 2013: 38).

Για την αποτροπή της σταδιακής συρρίκνωσης του πρωτογενούς τομέα, και συγκεκριμένα του γεωργικού κλάδου, απαιτείται η αλλαγή νοοτροπίας (εμμονή λόγω ΚΑΠ) των Θεσσαλών αγροτών, από τις επιδοτούμενες (εντατικές) καλλιέργειες αγροτικών πρώτων υλών ή επενδύσεων αμφιβόλου ποιότητας, λόγω χάριν επενδύσεις σε φωτοβολταϊκά συστήματα για την παραγωγή ενέργειας, στη χρήση ποιοτικών και βιώσιμων μεθόδων ανάπτυξης του εν λόγω κλάδου, παράγοντας προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας στη βάση της “διακριτότητας” (Vlachakis, 2012: 32· Γούσιος, 2015).

Αναγκαία καθίσταται η στροφή του τουρισμού σε εναλλακτικές μορφές αυτού και κυρίως, στον Ιαματικό/Ιατρικό τουρισμό (ΠΕ Λάρισας & Καρδίτσας), στον πολιτιστικό/φυσιολατρικό τουρισμό (ΠΕ Μαγνησίας & Τρικάλων) και τον αγροτουρισμό, λόγω του ότι δύνανται να αποτελέσουν συνιστώσες ενδογενούς ανάπτυξης.

Επιπλέον, η Θεσσαλία αν και υστερεί σημαντικά στον τομέα της καινοτομίας (*Μελέτη για την ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας*, 2013: 96), ωστόσο διαθέτει αρκετά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, τα οποία αποτελούν θεμέλιους λίθους για την προώθηση συστημάτων έρευνας και καινοτομίας στα πλαίσια της Στρατηγικής της Λισαβόνας σχετικά με την ενίσχυση της ενδογενούς-εδαφικής ανάπτυξης (Κατούνας, 2012 όπ. αναφ. στο Πετράκος και α., 2007), τα οποία είναι ανάγκη να οργανωθούν και να ενισχυθούν στο μέγιστο βαθμό (βλ. Κεφ. 4.3).

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παραμέτρους και συνδυάζοντας τον παράγοντα ολοκλήρωση των απαραίτητων συμπληρωματικών υποδομών, ως προς τις βασικές υποδομές, αυξάνεται η πιθανότητα προσέλκυσης νέων τοπικών-δυναμικών

επιχειρήσεων δημιουργώντας οικονομίες συγκέντρωσης (ενισχύοντας την ανάπτυξη clusters), πολλαπλασιάζοντας τα τοπικά οφέλη, ενεργοποιώντας τους τοπικούς πόρους με απώτερο σκοπό τα οικονομικά οφέλη να παραμένουν ή/και να επιστρέφουν στον τόπο της επένδυσης, επαναχρησιμοποιώντας τα κεφάλαια σε νέες καινοτόμες (βιώσιμες) επενδύσεις, επιτυγχάνοντας ενδογενή ανάπτυξη.

Με άλλα λόγια, είναι απαραίτητη η προσπάθεια διαμόρφωσης ενός “*Δημιουργικού Περιβάλλοντος*” (Creative Milieu), στο οποίο δε θα δίνεται απλώς έμφαση στην ενσωμάτωση καινοτόμων δράσεων και προηγμένης τεχνολογίας, αλλά στην παροχή βοήθειας ως προς τις τοπικές μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις και τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες (Κατούνας, 2012 όπ. αναφ. στο Maier & Obermaier, 2001). Για την επίτευξη ωστόσο, του παραπάνω εγχειρήματος είναι αναγκαία η συγκρότηση επίσημων ενοποιημένων δομών που θα συντονίζουν και θα οργανώνουν τους διαφόρους δρώντες, ώστε να επέλθει η απαραίτητη αναδιοργάνωση στις χωρικές και επιχειρησιακές προτεραιότητες καινοτομίας στην περιφέρεια Θεσσαλίας.

Κατ’ αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η ανάσχεση της διαρροής των νέων προς χώρες με καλύτερες συνθήκες απασχόλησης και ταχύτερη εμπορική αξιοποίηση της έρευνας, μιας και πλέον η Θεσσαλία θα αποτελεί κόμβο ενός καινοτόμου, προηγμένης τεχνολογίας, επιχειρηματικού δικτύου.

Ωστόσο, σε μια οικονομία προσανατολισμένη στην αγορά, πολλές φορές πέραν των όποιων φορολογικών ή νομισματικών κινήτρων και παροχών, η παραγωγική μονάδα θα επιλέξει κατά βούληση τον τόπο εγκατάστασής της, μιας και συντρέχουν μια σειρά από λόγους που δεν αποτελούν αντικείμενο της διπλωματικής αυτής (Βλιάμος και α., 1991).

Εν κατακλείδι, οι ευκαιρίες που δημιουργούνται από το εξωτερικό περιβάλλον στη Θεσσαλία, όπως η αναβάθμιση υποδομών μικρομεσαίας κλίμακας, το λιμάνι του Βόλου, ο οδικό άξονας ΠΑΘΕ, δράσεις και ενέργειες μέσω των τομεακών προγραμμάτων και του ΠΕΠ από τη μία πλευρά, καθώς και το ευνοϊκό θεσμικό και οικονομικό περιβάλλον από την άλλη, συμβάλλουν και επιδιώκουν τόσο την ανάπτυξη των υφιστάμενων επιχειρήσεων, όσο και στην ίδρυση νέων.

Είναι αναγκαίο όσο ποτέ άλλοτε, οι Θεσσαλοί επενδυτές να αναλάβουν αποδοτικότερες επενδυτικές πρωτοβουλίες, αξιοποιώντας τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της περιφέρειας.

Το μεγάλο ποσοστό καινοτομιών το οποίο εστιάζεται σε εξοπλισμό και όχι σε έρευνα και ανάπτυξη, αποδεικνύει την ανασφάλεια των Θεσσαλών επενδυτών να αναλάβουν υψηλό επιχειρηματικό ρίσκο. Το γεγονός αυτό, με την πάροδο του χρόνου πρέπει να αλλάξει, ώστε οι επιχειρήσεις (μικρές και μεσαίες) να επενδύουν στην έρευνα, την τεχνολογία και την ανάπτυξη, βελτιώνοντας την παραγωγική διαδικασία και παράγοντας προϊόντα και υπηρεσίες προσανατολισμένες στις προτιμήσεις του πελάτη και εν γένει της αγοράς, αποκτώντας με αυτόν τον τρόπο ένα ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο εγχώριο και παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

Αθανασόπουλος, Κ. & Στρατηγέα, Α. (2016) Η Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων στο Νέο Θεσμικό Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος. Διαθέσιμο στο <http://www.citybranding.gr/2016/02/blog-post.html> [Τελευταία πρόσβαση 15/09/2017]

Αράβας Ν., Κίττας Κ., Κουντετάκης Γ., Μαλίζος Κ., Χουστής Η., 2007 "ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ: "Science, research and innovation today more than ever form the basis of economic growth and prosperity" G8 leaders summit declaration 2007. Διαθέσιμο στο <http://slideplayer.gr/slide/5164378/> [Τελευταία πρόσβαση 15/11/2017]

Αρβανιτίδης Π., Παυλέας Σ., Πετράκος Γ. (2007) «Παγκόσμια Γεωγραφία της Ανάπτυξης», Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, 13 (9): 225-244

Αρταβάνη, Μ. (2011) Η Αναπτυξιακή Διάσταση του Προγράμματος «Καλλικράτης» σε περίοδο Κρίσης, 9ο Εθνικό Συνέδριο: "Περιφερειακή Ανάπτυξη και Οικονομική Κρίση: Διεθνής Εμπειρία και Ελλάδα", Αθήνα 6-7 Μαΐου, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ασπρογέρακας, Β. & Ζαχαρή, Β. (2013) Η πολιτική συνοχής ως πλαίσιο τοπικής ανάπτυξης, 11ο Επιστημονικό Συνέδριο 'ERSA': «Αγροτική οικονομία, υπαίθριος χώρος, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη», Πάτρα

Βεζυριαννίδου, Σ. (2015) Διοικητικές και Χωρικές Μεταρρυθμίσεις στην Α' Βάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση. Από τον «Καποδίστρια» στον «Καλλικράτη». Διαθέσιμο στο http://www.citybranding.gr/2015/10/blog-post_14.html [Τελευταία πρόσβαση 15/11/2017]

Βλιάμος, Σ. & Γεωργούλης, Δ. & Κουρλιούρος, Η. (1991) Βιομηχανικά Πάρκα: Θεσμοί, Θεωρία και Μεθοδολογία Σχεδιασμού, Αθήνα: Παπαζήση

Γάτσιος, Κ.. (2014) ``Ποια Ελλάδα;``. Δημόσιες Ομιλίες-Επιστημονικό Συμπόσιο: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φεβρουάριος 2014. Διαθέσιμο στο <http://www.gatsiosblog.gr/el/ποια-ανάπτυξη/> [Τελευταία πρόσβαση 15/10/2017]

Γκέκας, Ρ. (2015) *Η Έννοια της Εταιρικής Σχέσης & τα νέα Χρηματοδοτικά Εργαλεία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Δημάρχων & Δημοτικών Συμβούλων, ΚΕΔΕ

Διαδικασία Σύμβουλοι Επιχειρήσεων ΑΕ (2016) Αξιοποιώντας το ΕΣΠΑ 2014-2020: Προτάσεις βέλτιστης στόχευσης και διαχείρισης. Διαθέσιμο στο https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/03/ESPA_2014-2020_ver3.pdf [Τελευταία πρόσβαση 10/11/2017].

ΕΕ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999) ΣΑΚΧ. Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου. Προς τη χωρικά ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2009) Η ευρωπαϊκή πολιτική συνοχής στην Ελλάδα 2007-2013, Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Περιφερειακή Πολιτική-*InfoRegio*.

Καραμανλής, Φ. (2014) ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: Πολιτική Συνοχής 2014-2020: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Καυκαλάς, Γ. (2004) Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές», Επιστημονική Βιβλιοθήκη: Κριτική

Κοκκώσης, Χ. (1994) *Η περιβαλλοντική προστασία στις πολιτικές αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης* στο Γετίμης Π.-Καυκαλάς Γ.-Μαραβέγιας (επιμ.), (1994) “Αστική και περιφερειακή ανάπτυξη: θεωρία, ανάλυση και πολιτική” :Θεμέλιο

Κοκκώσης Χ. (1993) *Πολιτική Περιβάλλοντος* στο Γετίμης Π. & Γράβαρης Δ. (επιμ.), (1993), «Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα

Κονσόλας, Ι. Ν. (1985) Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική: Γενική θεώρηση», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

Κονσόλας, Ι. Ν. (1997) «*Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

Κουσιδώνης, Χ. (2007) «Η οργάνωση του χώρου και ο προγραμματισμός», Εισήγηση στο Σεμινάριο ``Χωροταξικός και Πολεοδομικός σχεδιασμός``, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2007

Κυριακίδης, Γ. & Διανιολός, Η. (2012) ΤΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Αθήνα: Δικηγορική Εταιρία. Διαθέσιμο στο <http://www.kas.de/wf/doc/8944-1442-1-30.pdf> [Τελευταία πρόσβαση 20/11/2017]

Περιφέρεια Θεσσαλίας (2015) *Απολογισμός Έργου Περιφερειακής Αρχής 2014-2015*. Διαθέσιμο στο www.thessaly.gov.gr/data/bigthemes/apologismos14-15.pdf [Τελευταία πρόσβαση 15-12-2017].

Περιφέρεια Θεσσαλίας 2014-2020, “Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση Περιφέρειας Θεσσαλίας - Research and Innovation Strategy for Smart Specialization – RIS³ Thessaly. Διαθέσιμο στο <http://ris3.thessaly.gov.gr> [Τελευταία πρόσβαση 08-09-2017].

Πολύζος, Σ. & Πετράκος, Γ. (2001) «Χωροθέτηση των Επιχειρήσεων στην Ελλάδα: Ανάλυση Προσδιοριστικών Παραγόντων και Εμπειρική Διερεύνηση», ΤΟΠΟΣ, 17: 93-123.

Πολύζος, Σ. (2011) ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Βόλος: ΚΡΙΤΙΚΗ

Πολύζος, Σ. (2013) Αστική Ανάπτυξη, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας

Σπαρδουλάκης Μ., Χατζημιχάλης Κ., Κωνσταντάτος Χ. (2010) Η αναδιάρθρωση του ``Καλλικράτη`` και η λογική της «αποκένωσης του Κράτους». Διαθέσιμο στο <https://goo.gl/b872yi> [Τελευταία πρόσβαση 25/11/2017]

Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ), Πρώτο Επίσημο Σχέδιο Έκθεσης, Noordwijk, Ιούνιος 1997

Συμβουλευτική Ε.Π.Ε *Zebranico*, (2013) Προγραμματική περίοδος 2014-2020: *Νέα Προγραμματική Περίοδος 2014-2020*.

Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης (2010) Δικτυακός Τόπος Διαβουλεύσεων: Αδυναμίες του ν. 3299/04. Διαθέσιμο στο <http://www.opengov.gr/ypoiar/?p=841> [Τελευταία πρόσβαση 30/11/2017]

Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης, (2017), *Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα COSME (Competitiveness SMEs) για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*, Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας, Δ/ση Στήριξης Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, Δ/ση Βιομηχανικής Πολιτικής

Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.-εισ.), (1992) Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία, Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές, Αθήνα: Εξάντας

Χριστοφιλοπούλου, Π. (1997) Νομαρχιακή Διοίκηση και Αυτοδιοίκηση στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα στο Σπανού Κ., Ρήγος Α., Σπουρδαλάκης Μ., (επιμ.) «*Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση*», Αθήνα- Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα

Ψυχοπαίδης, Κ. & Γετίμης, Π. (1989) Ρυθμίσεις Τοπικών Προβλημάτων, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών

Woods, M. (2011) *Γεωγραφία της υπαίθρου: Διαδικασίες, αποκρίσεις και εμπειρίες αγροτικής αναδιάρθρωσης* (Πρόλ.-Επιμ. Ανθοπούλου Θ., Μεταφρ. Μελισσουργός Γ.) Επιστημονική Βιβλιοθήκη: ΚΡΙΤΙΚΗ

Ξένη βιβλιογραφία

European Commission (1995) Regional Development Programs 1994. Luxembourg

EUR-LEX: Summaries of EU Legislation (2015), ``Η αρχή της επικουρικότητας``. Διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:ai0017> [Τελευταία πρόσβαση 20/11/2017]

Liargovas P., Petropoulos S., Tzifakis N., Huliaras A. (2016) Beyond Absorption: The Impact Of EU Structural Funds On Greece, Greece: Konrad-Adenauer-Stiftung, Coordinator: Jeroen Kohls

Solow R., (1956), “*A contribution to the theory of economic growth*”, Quarterly Journal of Economics, 70 (1): 101-108.

UNIVERSITY OF THE WEST OF ENGLAND, (2000), “*A Comparison of Environmental Planning Systems Legislation in Selected Countries*”, Faculty of the Built Environment, Centre for Environment and Planning, Background Paper for the Royal Commission on Environmental Pollution, Bristol.

Θεσμικά Κείμενα

- ΦΕΚ 1484B/2003 – «Πόλοι και Άξονες Ανάπτυξης- Αναπτυξιακές Ενότητες – Ζώνες Ημερησίων Μετακινήσεων»
- Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 (ΦΕΚ 267/Α/3.12.2007)
- Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΦΕΚ 128/Α/2008)

- Ν.3852/2010 (ΦΕΚ 87/Α/2010) «*Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης*»
- ΑΝ 3299/2004 (ΦΕΚ 261/Α'/23-12-2004)
- ΑΝ 3522/2006 (ΦΕΚ 276 Α'/22-12-2006)
- Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας-Ηπείρου 2007-2013
- Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020
- Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013
- Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020: Στρατηγική “Ευρώπη 2020”
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «*Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία*» (Ε.Π.ΑΝ.Ε.Κ)
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «*Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, 2007-2013*» (Ε.Π.ΑΝ.Α.Δ)
- Πρόγραμμα Αγροτική Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-20013
- ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ 2005
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Χανίων 2014-2019: Στρατηγικός σχεδιασμός
- ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2014 – 2020: Προτάσεις Αναπτυξιακού Προγραμματισμού Περιφέρειας Θεσσαλίας για την Προγραμματική Περίοδο 2014 - 2020 / (2η Εγκύκλιος), Ιούνιος 2013

Σημειώσεις

Γούσιος Δ., (2015), Σημειώσεις μαθήματος “*Ανάπτυξη αγροτικού χώρου*”, Διάλεξη: “*Αρμοδιότητες Δήμων (πριν και μετά τον Καλλικράτη)*”, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Δέφνερ Α., Τριανταφυλλόπουλος Ν., Καραχάλης Ν., Ψαθά Ε., (2017), Σημειώσεις μαθήματος: “*Αστική ανάπτυξη, αναγέννηση και ανάπτυξη*”, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Καλλιώρας Δ., Τσιάπα Μ., Τσέλιος Β., (2014), Σημειώσεις μαθήματος “*Οικονομική της Ανάπτυξης*”, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Μπεριάτος Η., (2015), Σημειώσεις μαθήματος “*Χωροταξική Πολιτική*”, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Χριστοφιλοπούλου, Π. (199-) Σημειώσεις στο μάθημα: “*Δημόσια Διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση*”, Κεφ. Γ': «*Αποκέντρωση: μια πανοραμική εικόνα των μεταρρυθμίσεων της πρώτης μεταδικτατορικής περιόδου: 1974-1989*», Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Διπλωματικές εργασίες - Διατριβές

Γερμανολούδης Χ., (2017), «Εκπλήρωση των στόχων του αναπτυξιακού νόμου 3299/2004 (β' φάση) από την εφαρμογή του στην περιφέρεια Θεσσαλίας», Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας Και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Ιωαννίδης Π., (2014), «Η Επίδραση των Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην οργάνωση και την ανάπτυξη του Οικονομικού χώρου: από τον "Καποδίστρια" στον "Καλλικράτη"», Τμήμα Οικονομικών Επιστημών. Σχολή Κοινωνικών, Πολιτικών & Οικονομικών Επιστημών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)

Κατούνας Χ., (2012), «Η διαχρονική εξέλιξη της αξιολόγησης στα διαρθρωτικά ταμεία. Η αξιολόγηση του Γ' ΠΕΠ Θεσσαλίας κατά την ολοκλήρωσή του», Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Κοντοπούλου Α., (2010), *Ο ρόλος της περιφέρειας και της τοπικής αυτοδιοίκησης στο σχεδιασμό των επιχειρησιακών προγραμμάτων του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς 2007-2013*, Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης

Μαρδάκης Π., (1995), «Ενδογενής δυναμικότητα & Τοπική ανάπτυξη: Το παράδειγμα της επαρχίας Αλμυρού», Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Μπαλλιάν Δ. Καρολίνα, (2013), «Η τοπική αυτοδιοίκηση μετά τον Καλλικράτη», Εργασία στο μάθημα 'Συνταγματικό Δίκαιο', Τμήμα Νομικής, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παπαδάκη -Τζεδάκη Σ., (1997), «Ενδογενής τουριστική ανάπτυξη στο Ρέθυμνο: Ανάπτυξη ή Υπανάπτυξη; Μια κοινωνικο-οικονομική και ιστορική προσέγγιση», Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών - Τομέας Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ρουμελιώτης Α. Δ., (2013), «Οι αναπτυξιακοί νόμοι στην Ελλάδα», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών, Αθήνα

Χαντζή Β., (2010), «Τα εκλογικά συστήματα για την ανάδειξη των δημοτικών και κοινοτικών αρχών: Αξιολόγηση, παρατηρήσεις, συμπεράσματα, Η περίπτωση του Δήμου Μοσχάτου», Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας, Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Α.Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας

Χριστοφάκης Ε., (2000), «Ενδογενής Ανάπτυξη: Σχεδιασμός και Πολιτική σε Τοπικό Επίπεδο», Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αθήνας (Πάντειο)

Vlachakis A. (2013), "Business and New Investments in Thessaly. The decade of 2002-2012", Department of Planning and Regional Development: University of Thessaly, Postgraduate program: "European regional development studies"

Μελέτες

Αναπτυξιακή Εταιρία Διαχείρισεως Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων (ΑΕΔΕΠ) (2017) Αποτελέσματα του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» στην Περιφέρεια Θεσσαλίας στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013.

Αναπτυξιακή Καρδίτσας Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρία ΟΤΑ (ΑΝ.ΚΑ ΑΕ), (20--),
“*ΑΞΟΝΑΣ 4- ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ LEADER*”, ΑΞΟΝΑΣ 4 ΠΑΑ 2007-2013

Σύνδεσμος Βιομηχανιών Θεσσαλίας και Κεντρικής Ελλάδος, 2013, ‘‘Μελέτη για την
ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας’’, *Ενότητα II : Κοινωνικο-Οικονομικά στοιχεία
Θεσσαλίας*